

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på mine studieår på Institutt for landskapsplanlegging ved Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås.

Målet med denne oppgaven har vært å se nærmere på prosessene rundt avviklingen av leilendingsvesenet i Norge. Gjennom dette arbeidet har jeg fått innsikt i mange aspekter ved den norske eiendomshistorien som jeg tidligere ikke viste om. Mye av denne innsikten har kommet gjennom lesning av arkivmateriale fra Røros Kobberverks arkiver, og denne lesningen har til tider vært både frustrerende og tidkrevende, siden det i stor grad dreier seg om håndskrevne sider på dansk.

I etterkant av arbeidsprosessen med denne oppgaven kjenner jeg fortsatt på en interesse i å kunne gå enda dypere inn i enkelte aspekter enn det tidsrammene har tillatt meg i denne omgang. Jeg håper likefullt at jeg har greid å gi et klart og konsist bilde av leilendingsvesenets siste fase i landet vårt, og at denne oppgaven kan fungere som en basis for fremtidige arbeider.

Jeg har vært så heldig å få professor emeritus Hans Sevatdal som veileder til denne oppgaven, og jeg ønsker å takke han for alle hans gode innspill og tanker gjennom dette arbeidet. Uten hans gode hjelp hadde dette arbeidet vært svært vanskelig å gjennomføre.

I tillegg ønsker jeg å rette en stor takk til både nåværende og tidligere ansatte hos Statskog, tidligere fjellstyresjef i Engerdal, og ansatte på Rørosmuseet for deres velvillighet til å stille opp til intervjuer, og hjelp til å fremskaffe store mengder dokumenter og lignende.

Ås 13 august 2013

Endre Sollid

Sammendrag

Hovedhensikten ved denne oppgaven er å vise at vi fortsatt i dag finner rester av leilendingsvesenet i Norge. Det er riktignok ikke snakk om et leilendingsvesen i ordets klassiske betydning, men mer som en merkelig konstellasjon mellom leilendingsvesen ispedd trekk fra tomtefeste. Studien er basert på forhold i Engerdal kommune i Hedmark.

Jeg har jobbet ut fra følgende hovedproblemstilling: *Hvordan var og er leilendingsforholdene i Engerdal sammenlignet med det tradisjonelle leilendingsvesenet?*

Leilendingsvesenet i det aktuelle området oppstod i perioden mellom 1729 og 1901, hvor Røros Verk hadde skaffet seg kontroll over store deler av arealet gjennom kjøp av retter i ulike allmenninger i området. Verket opptrådte (trolig urettmessig) som bygselsrådige i perioden mellom 1798 og 1901 i Engerdal kommune. Dette gjorde at de oppførte seg som grunneier, og bygslet bort en stor mengde bruk til bønder.

Det at verket opptrådte som grunneier i området førte til uenighet med staten mot slutten av 1800-tallet. Denne uenigheten førte frem til et forlik mellom staten og verket i 1901, hvor staten tok over størstedelen av de omstridte allmenningene, med bygselsbrukene inkludert.

Salg av disse bygselsbrukene ble ikke satt igang før et vedtak ble fattet i styret for Direktoratet for statens skoger i 1984, og selve salgene kom ikke igang før i 1986. I skrivende stund (august 2013) gjenstår det fortsatt omtrent 30 bygselsbruk som ikke er solgt.

Gjennom intervjuer med ansatte på Statsskog, Rørosmuseet, samt tidligere fjellstyresjef i området, i tillegg til studier av store mengder arkivmateriale fra flere kilder, kan jeg med stor sannsynlighet konkludere med at i perioden mellom 1729 og 1901 hadde vi et leilendingsvesen i ordets klassiske betydning i Engerdal. I perioden etter 1901 hvor staten satt som grunneier for det aktuelle området ser det imidlertid ut til at leilendingsvesenet i området har blitt vannet ut med trekk fra andre leieformer, og da spesielt fra tomtefesteinstituttet. Dette vil si at vi selv den dag i dag finner et slags "leilendingsvesen" i det aktuelle området.

Abstract

The purpose of this study has been to examine the final stages of the tenure system in rural Norway. Even today, more than 100 years after we thought the tenure system was abolished, the remains can still be found. The area of my study has been Engerdal municipality in Hedmark, close to the border of Sør-Trøndelag. The tenure system in the area today can be seen upon as the remains of the tenure system that was instigated in the area between 1645 and 1901, when the area was heavily influenced by the Røros Copper Work.

The copper work bought rights in the local commons, and in many ways acted as the owner of the ground, leasing out patches of ground to tenants. This led to some trouble between the state and the copper work, concerning the ownership of the ground. This was resolved by an agreement in 1901, and many of the commons were given back to the state, with the tenure farms included.

In 1984 the board of "Direktoratet for statens skoger" decided that it was time to start selling the properties still under tenure to the tenants, a process that is still going on to this day.

The study is based upon interviews with representatives of the current landowner Statsskog, and persons working at the copper work museum in Røros, and also a former leader of the local mountain board. I have also acquired access to various archives, containing documents relevant to my study. Specifically the ones belonging to the Røros Copper work, the archives of Statsskog, and the land consolidation court at Tynset.

The main findings of my study is that we even today can find remains of the tenure system in the studied area, although with features from the leasehold institute.

Innhold

1 Innledning.....	3
1.1 Tema for oppgaven	3
1.1.1 Sentrale begreper.....	3
1.2 Problemstilling.....	4
1.3 Fremgangsmåte.....	5
1.3.1 Litteratur.....	5
1.3.2 Feltarbeid og intervju	6
1.3.3 Etterarbeid og databehandling	7
1.4 Bakgrunn for valg av tema.....	7
2 Generelt om leilendingsvesenet, allmenninger og bygsling	8
2.1 Innledning.....	8
2.2 Skyldbegrepet.....	8
2.3 Om leilendingsvesenet	9
2.3.1 Leilendingsvesenets historie i korte trekk.....	9
2.3.2 Leilendingenes retter og plikter	11
2.4 Om allmenning.	19
2.4.1 Allmenningsbegrepet.	19
2.4.2 Historisk utvikling av allmenningene og allmenningslovgivning.....	20
2.4.3 Allmenningenes styring i dag.	23
2.4.4 Bygsling og bureising i allmenning.	25
2.4.4.1 Bygsling.....	25
2.4.4.2 Bureising.....	26
3 Empiri.....	28
3.1 Innledning.....	28
3.2 Bebyggelseshistorie.....	28
3.3 Eierskapet til husene	31

3.4 Muligheter for pantsettelse	33
3.5 Arbeidsplikt.....	35
3.6 Arvefall og suksesjon	37
3.7 Frikjøp og avviklingsprosesser	38
3.8 Allmenningsretter ved frikjøp	39
3.9 Oppsummering så langt	40
4 Avslutning	42
4.1 Videre arbeid	42
Kilder.....	44
Litteratur.....	44
Lovverk	44
Internett	45
Arkivmateriale fra Røros Kobberverks arkiver	45
Vedlegg.....	47
Vedlegg 1: Spørsmål til Statsskog.....	47
Vedlegg 2: Spørsmål til tidligere fjellstyresjef.....	48
Vedlegg 3: Spørsmål til Rørosmuseet.....	49
Vedlegg 4: Spørsmål til jordskifteretten.....	50
Vedlegg 5: Reversal 1873.	51
Vedlegg 6: Reversal 1881.	52
Vedlegg 7: Overenskomst mellom Røros kobberverk og staten i 1901.	53
Vedlegg 8: Utkastelsesforretning fra 1875.....	59
Vedlegg 9: Dokument 88. Indberetning om Leilendingsforholdene paa Røros Værks Gods.....	62
Vedlegg 10: Festekontrakt 1924.....	81
Vedlegg 11: Vedtak angående salg av bygselsbruk 1984.	82

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

Temaet jeg har valgt for oppgaven er bygsling og bureising av leilendingsbruk i allmenning, samt avvikling av dette. Oppgavens tittel er *leilendingsvesenet i siste fase*, og tittelen angir det som vil være hovedfokus i oppgaven, nemlig prosessene for avvikling av et leilendingsvesen.

Leilendingsvesenet var en stor og viktig del av eiendomsforholdene og eiendomshistorien i Norge, frem til det i stor grad var avviklet mot slutten av 1800-tallet da overgangen til bondeselveie stort sett var ferdig i det ganske land. Dog finnes det fortsatt noe som kan minne om restene av et leilendingsvesen på noen få steder i landet. Jeg har i forbindelse med denne oppgaven valgt å studere forholdene i Engerdal statsallmenning, der vi til dags dato fortsatt finner eiendommer som betegnes som bygselsbruk i allmenningen. Hvorvidt vi her finner en gjenlevning av leilendingsvesenet eller om vi har å gjøre med en konstellasjon av eier- og leierforhold som har karaktertrekk både fra leilendingsvesenet og fra andre jordleie arrangementer som f. eks. tomtefeste, er noe jeg vil søke å belyse nærmere i denne oppgaven.

1.1.1 Sentrale begreper

Før jeg går videre i oppgaven, vil jeg kort definere noen sentrale begreper som er viktige for forståelsen av oppgaven. Samtlige begrep vil bli grundigere gjennomgått senere i oppgaven.

Bygsling: Dette begrepet er fra 1500-tallet, og har fra den tid og utover blitt benyttet på jordleieforhold. Man kunne både bygsle bort jord, og ta jord til bygsel. Begrepet benyttes altså både om det å leie bort jord, og det å ta jord til leie (<http://lokalhistoriewiki.no/>). Videre varianter av begrepet forekommer som f.eks. *bygselmann* som er en annen måte å si leilending på, *bygselbruk* som da er et leilendingsbruk, og ikke minst *bygselrådig eier*, som da er personen som rår over bygselen, i praksis grunneieren.

Bureising: I dette begrepet ligger det "å rydja og byggja oss grender" som det står i Ivar Aasens dikt *Mellom bakkar og berg*. Dette er da selvsagt noe som måtte skje i områder som tidligere ikke er ryddet eller tatt i bruk.

Allmenning: Her dreier det seg om et område, der flere, vanligvis et bygdelag en grend eller lignende har bruksretter enten til beite, ved, tømmer eller lignende, der de bruksberettigede ikke

nødvendigvis har grunneierretten. Vi har historisk sett tre typer av allmenninger; *statsallmenningen* hvor Staten er grunneier, *bygdeallmenningen* der over halvparten av de bruksberettigede er grunneiere, og *privatallmenninger* der det er under halvparten av de bruksberettigede som innehar grunneierretten.

Leilending: Dette begrepet definerer personen som leier jord fra en annen. Leilendingen var bonde, men han hadde ikke tilsvarende retter som en selveiende bonde. Store deler av den norske bondestanden var leilendinger frem til overgangen mot selveie startet mot slutten av 1600 tallet. Leilendingsvesenet fortsatte å eksistere side ved side med selveie frem til slutten av 1800-tallet da det i all hovedsak var avskaffet.

1.2 Problemstilling

Jeg har som nevnt i innledningen valgt å undersøke eiendomsforholdene i Engerdal statsallmenning. Grunnen til at dette er et spennende område er at vi her finner eiendomsforhold som trolig er unike i norsk sammenheng. De er unike i den forstand at leilendingsvesenet har vart inn i nåtid, men kanskje med trekk av mer generell karakter.

Utgangspunktet for problemstillingen er at gårdsbrukene i Engerdal opprinnelig var, og til en viss grad fremdeles er, bygselsbruk i allmenning. Disse bygselsbruka kan ses på som en slags siste rest eller etterlevning av leilendingsvesenet. Med dette som utgangspunktet har jeg kommet frem til følgende generelle problemstilling: *Hvordan var og er leilendingsforholdene i Engerdal sammenlignet med det tradisjonelle leilendingsvesenet?*

For å få et så klart og entydig svar på dette som mulig har det vært nødvendig med flere delproblemstillinger, som alle belyser ulike aspekter av eiendomsforholdene i området.

1) Den første delproblemstillingen jeg har undersøkt er; *hvem eide/eier huset/husene?* Dersom det skulle vise seg at det er bygslerne og ikke bortleier som eier huset/husene, vil dette peke mot at de gjeldende eiendomsforholdene er mer å betrakte som tomtefeste, selv om gjenstanden er mer enn en tomt, enn som tradisjonelle leilendingsforhold. Dette siden en leilending i begrepets "tradisjonelle" betydning ikke eide huset/husene som stod på bruket han bygslet, men han leide både hus og grunn fra en bortleier (jorddrott).

2) En forlengelse av den forrige delproblemstillingen vil være; *har bygslere noen muligheter for å pantsette huset eller eiendommen?* Dersom det skulle vise seg at bygslerne har mulighet til å få

pantsatt huset eller eiendommen fritt, vil dette også peke mot et mer tomtefestelignende forhold, og ikke et leilendingsforhold. Om bygslerne derimot må innhente en tillatelse fra bortleier for å få pantsatt eiendommen, vil vi trolig befinne oss i en slags gråsoner mellom leilending og tomtefester. Dersom det skulle vise seg at det ikke finnes muligheter for pantsetting vil dette peke mot det mer klassiske leilendingsvesenet der leilendinger ikke hadde muligheter til å pantsette verken hus eller grunn, ettersom han ikke disponerte noen av delene på en måte som kunne gi en kreditor sikkerhet for lån.

3) Jeg har også sett nærmere på eventuell arbeidsplikt, med spørsmålet; *er/var det arbeidsplikt for bygslerne, og hva inneholdt denne?*

4) Et annet aspekt jeg har søkt å belyse er; *hvordan håndteres arvefall/suksesjon?* Med dette mener jeg om det er slik at det er arvefall på "vanlig" måte, der barn gis muligheten til å overta bruket etter sine foreldre, da uten at det kreves avtale med bortleier, eller om det er slik at overtagelse må avtales spesifikt med bortleier, i vårt tilfelle Statskog.

5) Jeg har i tillegg sett på frikjøps/avviklingprosessene i området; *hvordan slike kommer i stand, hvilke betingelser som knytter seg til frikjøp, hvilket lovverk som er gjeldende og lignende.* Samtidig har jeg sett på hva som må til for at de resterende bygslerne skal kjøpe seg ut.

6) Som en forlengelse av den forrige delproblemstillingen har jeg også søkt å belyse hva som skjer med allmenningsrettene ved frikjøp av bygselsbruk fra allmenningen; *hadde bygselsbrukene allmenningsrett, og har de allmenningsrett etter frikjøp?*

De ovennevnte delproblemstillingene legger føringer for hva jeg har undersøkt i samband med denne oppgaven, og de legger dermed også grunnlaget for diskusjonen rundt min hovedproblemstilling.

1.3 Fremgangsmåte

1.3.1 Litteratur

Under forberedelsen til denne oppgaven har jeg lest mye litteratur, for det første om leilendingsvesenet og for det andre om allmenninger, samt mer generell eiendomshistorie. Den boken jeg har benyttet med tanke på å lære om leilendingsvesenet er Mykings "*Herre over andre si jord?*" fra 2002. Denne boken går godt og grundig gjennom mange aspekter ved leilendingsvesenet i Norge i perioden mellom 1500 og 1800. Når det gjelder allmenninger har jeg benyttet Falkangers bok "*Allmenningsrett*" fra 2009, denne belyser mye av tematikken rundt de juridiske aspektene ved allmenninger. For den mer eiendomshistoriske teorien har jeg benyttet to skrifter skrevet av min

veileder Hans Sevatdal; *"Forelesningar i eieendomshistorie" fra 1989*, og den foreløpig upubliserte *"Forelesningar i eieendomshistorie"* (upublisert manus fra januar 2013). Alle de nevnte bøkene er blitt meg anbefalt av min veileder.

For den mer spesifikke litteraturen knyttet til studieområdet har jeg benyttet meg av bygdebøkene for Engerdal bind 1-6. De tre første bindene er skrevet av Ottar Andersen og førsteopplaget kom ut i perioden 1966-1969, og tar for seg Engerdals historie fra gammel tid og frem til omtrent 1960. De tre siste er skrevet av Harald Hvattum og tar for seg Engerdal i perioden fra 1960 og frem til 2005, og de inneholder i tillegg noen revideringer og oppdateringer i forhold til de tre første bindene. Et annet arbeid jeg har hatt stor glede av å bruke i den mer spesifikke faglitteraturen er samarbeidsprosjektet mellom Sevatdal og Sund *"Om eiendomsforhold i Nord-Østerdal"*, som jeg har fått tilgang til et gjennom et upublisert manus.

For enda mer spesifikk litteratur har jeg hatt kontakt med statsarkivet i Trondheim, som har vært så vennlige å ta kopier av deler av Røros Verk sine arkiver som ligger der, da særlig med tanke på jordgodset, leilendingsforhold og lignende. I tillegg har jeg fått tilgang til en stor mengde dokumenter både fra Statsskogs arkiver og fra jordskifteretten sine arkiver.

1.3.2 Feltarbeid og intervju

Jeg var i februar på feltarbeid i studieområdet. I løpet av denne perioden intervjuet jeg en ansatt på Statsskog. Jeg var også på Rørosmuseet for å søke å belyse problemstillingene sett fra verkets ståsted. Samt at jeg intervjuet tidligere fjellstyresjef i området, som også viste seg selv å være en tidligere leilending. Det siste intervjuet jeg foretok var på jordskifteretten på Tynset, hvor jeg undersøkte nærmere hvordan frikjøpsprosessene foregår i praksis, siden det er de som har fått ansvaret for å gjennomføre viktige sider av dette.

Intervjuene var semistrukturerte med en del spørsmål forfattet på forhånd, men med muligheter til oppfølgingsspørsmål og lignende. Jeg er ikke spesielt dreven i intervjueteknikk, så intervjuene bar nok mer preg av å være samtaler enn rene intervjuer, men likefullt betrakter jeg utbyttet fra intervjuene som meget godt.

Som nevnt var intervjuene delvis strukturerte, men jeg stilte ikke likelydende spørsmål til alle respondentene. Dette vil likevel være en akseptabel vitenskaplig fremgangsmåte, siden det dreier seg om en undersøkelse av ett fenomen i en gitt konkret kontekst, nemlig leilendingsforholdene i Engerdal. Respondentene kunne i kraft av sine stillinger og erfaringer belyse ulike sider av leilendingsforholdene, noe som dermed bidrar til å gi et mer komplett bilde.

I forhold til personvernet har jeg valgt å anonymisere alle respondentene for intervjuer, samt at jeg har valgt å sensurere bort navn fra kontrakter og lignende nyere enn 1900. For kontrakter som er eldre enn år 1900 har jeg derimot valgt å la navnene stå.

Spørsmålene jeg forfattet på forhånd til respondentene er lagt ved som vedlegg 1-4.

1.3.3 Etterarbeid og databehandling

I perioden etter feltarbeidet har jeg gått grundig gjennom det innsamlede materialet. Spesielt grundig har jeg lest gjennom materialet som jeg har skaffet meg fra Røros Verk sine arkiver, der det er mye spennende lesning. Mye av det er dog ikke så enkelt å lese, så jeg har måttet hoppe over flere av de eldste tekstene siden jeg rett og slett ikke klarer å lese hva som står der på de kopierte sidene.

1.4 Bakgrunn for valg av tema

Jeg har valgt dette temaet av flere ulike årsaker. Den første og kanskje viktigste grunnen er at jeg syntes eiendomshistorie er et svært spennende og omfattende tema, hvor vi kan finne bakgrunnen for de systemer som vi har i dag, og lære om hvorfor systemene har blitt som de har blitt over perioder på mange hundre år.

En annen viktig grunn for at jeg har valgt et slikt tema er at selv om det i stor grad dreier seg om eiendomshistorikk og "gamle" systemer, så er det likefullt et relevant tema i dagens samfunn, siden utviklingsprosessene foregår den dag i dag.

Den siste grunnen for temavalget er at det er et tema som ikke har vært undersøkt tidligere så vidt meg bekjent, noe som gjør det ekstra spennende. Å undersøke temaer som ikke har vært undersøkt tidligere er både artig og nifst på samme tid, siden jeg i stor grad er avhengig av egne funn og vurderinger.

2 Generelt om leilendingsvesenet, allmenninger og bygsling

2.1 Innledning

I dette kapitlet skal jeg gå igjennom en del "teori" som er relevant for oppgavens videre fremdrift. Temaene jeg skal komme nærmere inn på er leilendingsvesenet og allmenninger. Disse temaene er såpass store at det vil ikke være mulig innenfor denne oppgavens rammer å belyse alle aspekter av hverken leilendingsvesenet eller allmenninger. Dette betyr at jeg vil konsentrere meg om å se nærmere på de temaene som vil ha innvirkning på oppgavens videre fremdrift. I en sum dreier dette seg først og fremst om bygsling i allmenning.

2.2 Skyldbegrepet

Før vi beveger oss videre inn i det teoretiske grunnlaget bak denne oppgaven, vil jeg gå relativt kort og summarisk gjennom begrepet *skyld*. Dette er et begrep som er grunnleggende og svært viktig i forbindelse med leilendingsvesenet og den senere overgangen til selveie, og det er derfor nødvendig å gå litt nærmere inn på det.

Sevatdal (2013 s. 21-23) deler dette begrepet inn i tre deler; *landskyld*, *skylddeie* og *skatteskyld*, og jeg vil gå kort gjennom meningsinnholdet til alle tre.

Den årlige leieavgiften en leilending betalte til jorddrotten (jordeieren) kalles ofte for *landskyld*. Denne skylden var uttrykt ved en gitt mengde av spesifikke vareslag som var vanlige å produsere på stedet. Hvorvidt leilendingen skulle betale avgiften sin i det benevnte vareslaget eller i rene penger, var i stor grad opp til den privatrettslige avtalen mellom leilendingen og jorddrotten. Hvor stor denne avgiften skulle være var det trolig opp til de involverte partene å bli enige om, ut fra en tilbuds- etterspørsel mekanisme (Sevatdal 2013 s. 21). Dette er på mange måter sammenlignbart med dagens utleiemarked for boliger, i pressområder der det er mange om beinet er leien høyere enn i mer perifere strøk.

Skylddeie er en betegnelse på skyld som et eiendomsobjekt, eller enkelt sagt så er skylda selve eiendomsobjektet (Sevatdal 2013 s. 22). Det denne formen for skyld angir er altså hvem som er "grunneier" til objektet det er snakk om. Skylda er slik sett et objekt for eierskap som på en måte kiler seg inn mellom det fysiske objektet - bruket, og eieren. Dersom det kun er en person som eier

all skylda kan vi si at han eier hele gården, men i mange tilfeller var det flere eiere av samme objekt, og da fungerte skylda som en delingsnøkkel mellom de ulike eierne, og den som hadde mest var bygselsrådig over bruket. Personen som var bygselsrådig var den som inngikk avtaler med nye leilendinger, sørget for at leilendingene betalte det de skulle når de skulle, at bruket ble vedlikeholdt og at det ble drevet på en så hensiktsmessig måte som mulig. Dette at bruket ble vedlikeholdt og drevet så hensiktsmessig som mulig var stort sett i begge parters interesser. For leilendingen sin del betydde dette at han ikke ble kastet ut fra et bruk som gav han en inntekt via produksjon av diverse jordbruksvarer, mens jorddrotten på sin side var nok mest interessert i at bruket skulle gi så mye inntekter som mulig (Sevatdal 2013 s. 22).

Det siste aspektet vi skal se på i sammenheng med begrepet skyld er det Sevatdal (2013 s. 21) kaller *skatteskyld*, eller skylda som utligningsgrunnlag for skatt. Dette betyr kort og godt at innehaver av bruket skal betale skatt til Staten, og etterhvert amtet og kommunen, i forhold til hva bruket er skyldsatt til. Slik skyldsetting består av at seks kyndige menn vurderer hva bruket klarer å produsere på et gjennomsnittlig år, og setter en relativ verdi på det i forhold til andre bruk. Etter 1687 er også sorenskriveren med på slik skyldsetting etter NL 12-3-8: "*Naar de sex Aar ere forløbne, da skal Gaarden sættis for Leje og Leding af Sorenskriveren og sex skiellige Mænd*". Det å fastsette skatteskylden er altså en offentlig sak, mens forholdet mellom eier og leier i prinsippet var av privatrettslig karakter.

2.3 Om leilendingsvesenet

2.3.1 Leilendingsvesenets historie i korte trekk

Jeg vil nå gå gjennom noen hovedtrekk i leilendingsvesenets historie. Jeg vil starte denne ferden omtrent midt på 1600 tallet. Vi hadde selvsagt et leilendingsvesen også før denne tid, men det er fra midten av 1600 tallet at vi begynner å ane konturene av det som senere er blitt kalt overgangen til selveie. For denne oppgaven sin del er det denne overgangen fra leilending til selveier, eller snarere den manglende overgangen som er interessant. Med begrepet *selveier* mener jeg at brukeren selv eide bruket han drev i motsetning til *leilendingen* som leide bruket. Rundt 1660 var prosentandelen selveiere ifølge Dyrvik (1977 s. 7) omtrent 20 prosent, noe som da tilsier at den absolutte majoriteten av brukere leide jorda de drev.

Vi skal begynne med å se på grunner til at denne overgangen til selveie kom igang. Hovedårsaken er at Staten i 1660 er mer eller mindre konkurs, etter en del uheldige konflikter på kontinentet, og ikke minst mot svenskene. Kongen fatter da beslutningen om å selge unna en del av Statens eiendommer.

I første omgang er det stort sett kongens kreditorer som får eiendommer som betaling for det kongen skylder dem, men også borgerskapet kjøper eiendommer nå. Borgerskapet var en sterk økonomisk maktfaktor på denne tiden, og de kunne ønske å kjøpe eiendommene av flere grunner, men først og fremst på grunn av økonomiske motiver, som tilgang til tømmer, mineraler eller andre råstoffer. Det var ikke mange bønder som kjøpte eiendommer under innledningen av krongodssalgene, men det var noen (Danielsen et al. 1991 s. 138).

Etter ganske kort tid begynte de som hadde skaffet seg eiendommer gjennom krongodssalgene i 1661 og utover å stykke opp eiendommene og selge dem, dels direkte til bøndene. Ifølge Danielsen et al. (1991 s. 138) førte dette til at ved den neste store bølgen av krongodssalg i 1720, ble godset solgt i mindre stykker, og direkte til bøndene. Det var dog ikke bare små eiendommer som ble solgt i tiden etter 1720, Kongen solgte også unna en del allmenninger han hadde eierposisjon i. Mellom andre solgte han en del allmenninger til Røros Verk i 1729, og dette skal vi komme nærmere inn på i kapittel 3.

Etter hvert som vi kommer lenger ut på 1700 tallet stiger prosentandelen av selveiere, og i 1781 er den ifølge Dyrvik (1977 s. 7) over 50 prosent.

Den siste store bølgen av salg til leilendingene kom istand i 1821, grunnet vedtak på Stortinget om å selge det såkalte "benifiserte" godset, altså det som var igjen av kirkegodset med unntak av prestegårdene (Sevatdal 2013 s. 54). Denne siste store bølgen av salg var ifølge Danielsen et al. (1991 s. 138) lagt opp på en slik måte at leilendinger skulle få førsteretten til å kjøpe jorden.

Utover 1800-tallet øker prosentandelen selveiere på landsbasis jevnt og trutt fra 57,2 prosent i 1801 til 85 prosent i 1865 (Dyrvik 1977 s. 7). Tallene er dog misvisende i den forstand at det var store regionale forskjeller. Enkelte steder kom ikke overgangen til selveie igang før mot slutten av 1800 tallet (Sevatdal 2013 s 57), og noen steder slik som i Engerdal kom ikke overgangen til selveie igang før mot slutten av 1900 tallet, og også dette skal vi komme tilbake til i kapittel 3.

Bakgrunnene for at bøndene ønsket å kjøpe, presumptivt de eiendommene de brukte i løpet av denne perioden kunne være mange men jeg vil liste opp noen. Rådigheten over den eiendommen man brukte var trolig den viktigste grunnen til at leilendingene ønsket å kjøpe. En slik full råderett over eiendommen vil for det første gi brukeren mulighet til å utnytte alt av brukets ressurser uten restriksjoner fra annet enn lovverk. For det andre vil brukeren ha mulighet til å pantsette eiendommen som sikkerhet for et lån som kan investeres i eiendommen for å øke verdien. For det tredje vil brukeren kunne sette ned husmenn på bruket og dermed sikre seg arbeidskraft.

Disponering med tanke på arv og skifte samt muligheten til å dele fra bruk for salg er trolig også viktige grunner for at bøndene ønsket å kjøpe eiendommene.

Sevatdal oppsummerer overgangen til selveie med følgende sitat; *"Overgang til bondesjølveie ved kjøp/sal kom i stand når det lønte seg for eigaren å selje, og det lønte seg for bøndene å kjøpe."* (Sevatdal 2013 s. 51).

Som vist startet denne overgangen til selveie mot slutten av 1600 tallet og fortsatte frem mot slutten av 1800 tallet da den i stor grad var ferdigstilt, og leilendingsvesenet var mer eller mindre avskaffet. Dette var imidlertid ikke tilfellet alle steder, noe vi også skal se i kapittel 3.

2.3.2 Leilendingenes retter og plikter

Leilendingsvesenet i perioden etter innførselen av Kong Christian V's Norske Lov (NL 1687) i 1687 hadde et rikholdig lovverk å forholde seg til. Dette finnes i NL tredje bok, kapittel 14 "om Lejlændinge." ([Christian V's NL 3-14](#)), og deler av denne loven var gjeldende helt frem til innførselen av forpaktningsloven i 1965 (Lov 25 juni 1965 nr. 1). Jeg skal ikke gå gjennom samtlige bestemmelser i denne loven, men jeg skal se nærmere på bestemmelsene som er relevante for denne oppgaven. Utover lovverket har jeg benyttet tre reversaler fra det aktuelle området som jeg har fremskaffet fra Røros Verks arkiver, hvorav to er lagt ved som vedlegg (vedlegg 5 og 6). En reversal er i dette tilfellet en kontrakt mellom verket og bygsleren som inneholder et sett med vedtekter fastsatt av verket. Konsekvensen for leilendingen dersom han ikke overholdt vedtektene kunne være utkastelse fra bruket han leide. Utover de retter og plikter som jeg kommer til å nevne her, er det viktig å få frem at jorddrotten og leilendingene stod fritt til å avtale andre retter og plikter enn de som er angitt i loven, men jeg vil ikke komme inn på slike i nevneverdig grad.

2.3.2.1 Rettigheter

Den første og kanskje viktigste rettigheten jeg vil nevne her er retten til livstidsfeste. Regelen om livstidsfeste ble først delvis innført på midten av 1500-tallet, men den hadde da en ekstra betingelse om at tredjeårstaken skulle være betalt for at leilendingen skulle kunne fortsette som leilending. Denne bestemmelsen ble senere fjernet i 1604 ved innførselen av Christian den IV's Norske Lov (NL 1604) (Myking 2009 s.61):

"Huilcken bonde som fester sin gaard, oc vdgiffuer sin festning eller første tage, hand skal beholde sin gaard vdi sin liffs tid..."

Bestemmelsen fra NL 1604 videreføres i 1687 med Christian V's Norske Lov 3-14-10 med følgende ordlyd:

"Haver hand fæstet den for sin Livs Tid, og utgivet sin Bygsel, eller første Tage, da skal hand beholde den saa længe, som hand lever,..."

Denne regelen er med på å gjøre leilendingsforhold mer stabile sett fra leilendingens side, siden han ikke kan sies opp så lenge han betaler bygselen (leien) sin. I NL åpnes det dog for muligheten til å inngå kortere kontrakter dersom dette skulle være ønskelig, da med bruk av åremålskontrakter, som var og er tidsbegrensede kontrakter.

"Den, som haver fæstet en Jord, hand skal beholde den saa længe, som hand kand bevise at have taget sit Aaremaal, om end skiønt hand faar en ny Jordrot."

I det ovennevnte sitatet er det to forhold som må kommenteres, nemlig at det for det første eksisterer en leieperiode, og for det andre at denne perioden ligger fast selv om eierskapet endres.

En avtale som legger til grunn kortere leietid kan altså avtales individuelt mellom leilendingen og jordrotten, men i de aller fleste tilfeller ville det trolig være i begge parter ønske å ha en livstidsavtale, siden dette sikrer stabilitet for begge parter. Myking (2009 s. 62) nevner at han ikke har funnet noen bruk leid på åremål i perioden frem til 1700. Hans studie er dog begrenset til Nord Hordaland, men det er nærliggende å anta at dette var situasjonen for det meste av landet.

Et annet viktig poeng som kommer frem i sitatet, er at leilendingens kontrakt vil fortsatt være gjeldende selv om jordrotten skulle selge gården sin til en annen. Dette er en ytterligere styrking av leilendingenes retter opp mot jordrotten.

I den nevnte bestemmelsen angis det at festet er på livstid, men dersom mannen i huset var gift, og han døde før sin kone, fikk hun mulighet til å sitte på bruket så lenge hun var enke. Dersom hun imidlertid giftet seg om igjen skulle den nye mannen feste gården av jordrotten. Dette angis i NL 3-14-11 på følgende måte:

"Enken skal beholden den Gaard, hendis Afdøde Mand lejet haver, saa længe hun sidder Enke og gjør saasom hernæst tilforn sagt er; Men dersom hun vil giftis, da skal den. som hende egter, fæste Gaarden af Jorddrotten."

Det er et aspekt denne loven ikke nevner særskilt, nemlig arvingers rett til å tre inn i foreldrenes posisjon. Grunnen til at dette ikke nevnes spesifikt angis av Myking (2009 s. 69-70) til å være innførselen av en forordning i 1685 (2. februar 1685) som avgjorde at dette skulle være mulig.

Riktignok måtte det betales en ny førstebygsel for bruket, og vedkommende som ønsket å overta måtte kunne anses for å være skikket til å drive det. Var disse betingelsene på plass, fikk de altså en rett til å tre inn i foreldres sted om de ønsket det. Dette må dog ikke blandes sammen med odels eller åsetesrett, siden dette er retter som kun gjelder på selveierbruk og ikke på leilendingsbruk.

Den neste rettigheten jeg vil se på er leilendingens rett til å få en bygselseddel. Bestemmelsen for dette finner vi i NL 3-14-25:

"Bygselseddelen skal forfattis ved Dag og Datum på det dertil forordnede stemplet Papir... og derudi navngivis Gaardens og Pladsens Lejlighed af Landskyld og Taxt, samt Bygselens Summa..."

Her angis det med andre ord at leilendingen skal ha en bygselseddel for bruket han leier, og dette kan sammenlignes med en kontrakt på gjeldende bruk.

I tillegg har leilendingen etter NL 3-10-20 rett til en bok hvor det skal skrives når han betaler bygsel, landskyld, tredjeårstake eller annet. Etter at betaling var gjennomført måtte jordrotten kvittere i boken at det utestående var betalt. Boken skulle finnes i to eksemplarer; leilendingen skulle ha én og jordrotten eller fogden skulle ha en annen. Tanken bak dette var at ingen av partene skulle ha mulighet til å jukse med betalinger, og det ville være lett å avdekke slikt juks dersom bøkene ikke stemte overens med hverandre.

En annen rett som ikke står direkte å lese i loven, men som vi kan anta eksisterer nettopp siden den ikke står i loven, er leilendingens rett til å drive brukets innmark som han ville med tanke på dyrking osv.. Grunnen til at dette ikke er eksplisitt inntatt i lovteksten, er trolig logikken som ligger i at det vil være til leilendingens beste om han driver jorda på den mest hensiktsmessige måten. Med dette mener jeg at han sådde og høstet når han skulle, ikke så mye for eiendommen sin del, men for sin egen del, siden det var her han hadde sine store deler av inntekten sin og ikke minst råvarene til sitt daglige brød.

2.3.2.2 Plikter

Jeg skal nå gå nærmere inn på noen av pliktene som leilendingene hadde, og som nevnt tidligere var det å ikke oppfylle disse grunn til utkastelse. Oversikten over hvilke plikter som lå til bruket finner vi i kontrakten (reversalen/bygselseddelen) mellom jordrotten og leilendingen. Før vi ser nærmere på de ulike pliktene som kunne ligge til et leilendingsbruk vil jeg her gjengi en reversal mellom Røros Verk

og bygsleren Dedrik Eriksen, på bruket Kvilten i Engerdal. Denne er datert til 28. september 1867, og er i stor grad likelydende med de vedlagte reversalene (vedlegg 5 og 6):

Reversal.

Da jeg af Røros Værk har erholdt Bygsel paa Mnr 58 Lnr 163. Kvilten vestre i Rendalen Herred saa vedtager jeg at holde mig i de Bygselledelen indeholdte Betingelser, efterrettelig, nemlig:

1. Jeg betalir i aarlig Landskyld 8 Spd " Skill., som erlægges inden hvert Aars Udgang; saa betaler jeg og alle Eiendommen og dens Bruger paahvilende Skatter, Byrder og Udredsler af hvad Navn nævnes kan.

2. Jeg pligter forfarligen at dyrke samt efter Evne rydde og forbedre Jorden; jeg skal ikke bortføre Gjødtsel eller Fourage fra Eiendommen, og heller ikke uden speciel Tilladelse affodre Markslaaterne oftere end hvert andet aar.

3. Jeg skal holde Gaarden forsynet med de nødvendige Huse, samt holde Bygninger og Gjærder i aabodsfri Stand. Lader jeg Huse eller Gjærder forfalde, eller vanbruger Jorden, pligter jeg at betale saadan Erstatning, som Jordegodsforstanderen med 2 af denne tilkaldte uvillige Mend efter anstillet Undersøelse paa Stedet bestemmer.

4. I Skoven skal jeg Intet tage uden det høist Fornødne af Brændeveed, Gjærdesfang og Hustømmer, Alt efter Udviisning, og hvad Hustømmer angaar, ikkun efterat Tilladelse fra Jordegodsforstanderen er erhvervet.

5. Jeg er pligtig til aarlig ifølge Udviisning i Gaardens eller Andres Skove at tilvirke og til de Værkets Etablisementer, hvortil jeg hendrives, at fremskaffe det Quantum Kul, Røstved, Tømmer og andre Træmaterialer, som maate vorde mig paalignet, mod derfor at nyde den Betaling, som Værket giver Selveierne, dog med Fradag af Skovleie. Ligesaa er jeg pligtig at utføre de Kjørsler, som forøvrigt af Værksbestyreren maate paalægge mig mod derfor at nyde gangbar Betaling.

6. Jeg skal ligesaalidt fornærme mine Naboers Eiendomme, som fortie Andres Forurettelser paa min Bygsel. Om Tvist skulde opstaae mellem mig og andre Leilændinge med hensyn til vore respektive Bygseleiendomme, da skal denne andrages for og afgjøres af Jordegodsforstanderen.

7. Dersom Røros Værk til sin Drift og Rørelse tiltrænger noget af Eiendommens Jord, Vandfald eller andre Herligheder, skal Værket dertil have fri Raadighed mod passende Afgang i den aarlige Landskyld efter Jordegodsforstanderens og 2 af denne tilkaldte uvillige Mænds Bestemmelse.

8. Jeg skal være uberettiget til i det Hele eller for nogen Deel at bortleie Eiendommen til Andre, til at nedsætte Husmænd eller til at indtage Inderster og pligter derhos at vise Værksbestyrelsen eller dens Befuldmægtigede Hørighed og Lydighed, samt overhovedet at holde mig Lovens Bestemmelser om Leilendingsvæsenet i enhver Henseende efterrettelig-

Alt under mit Fæstes Fortabelse. Forseer jeg mig imod nogen af ovenanførte Bestemmelser er jeg pligtig at fravige og ryddiggjøre Eiendommen uden Oppsigelse eller Oppebielse af Faredag.

Signert på Verkets vegne av Peder (uleselig etternavn).

Signert av bygsler Dedrik Eriksen.

Den siterte reversalen viser som nevnt de ulike pliktene som lå til bygslerne under Røros Verk, og er en privatrettslig avtale mellom verket og bygsleren. I tillegg var det som tidligere nevnt et rikholdig lovverk som regulerte leilendingsvæsenet, og vi skal nå se litt nærmere på ulike bestemmelser i loven.

Før man blir gitt muligheten til å inngå en kontrakt om leie av et bruk, er det en plikt som må oppfylles, og denne finnes i NL 3-14-4:

"Ingen Bondekarl maa bevilgis nogen Gaard, eller Plads, at fæste, med mindre hand haver været udi Kongens Tieniste for Soldat, eller Baadsmand."

Man kan altså si at det å være leilending skulle være et gode som kun tilkom de som hadde gjort militærtjeneste for landet sitt. Med andre ord kan man si at det her dreier seg om en slags ekstra påskjønnelse til de som har tjenestegjort for landet. Dette underbygges ved at det senere i paragrafen angis at slike skal tilbys en "*billig bygsel*". Med billig menes her "rimelig" i moderne språkdrakt. Her legges det altså grunnlag for en særbehandling av de som hadde tjenestegjort for Kongen, ved at de skulle ha førsteretten til bygsel, og også mulighet for redusert avgift. Hvor nøye dette har vært håndhevet gjennom tiden har jeg ikke funnet noen klare indikasjoner på, men jeg antar at dette har vært en regel det har blitt syndet en del mot opp gjennom tidene.

En av de viktigste pliktene en leilending hadde etter å ha blitt leilending var å betale leieavgiftene. I denne lå leilendingens plikt til å betale førstebygsel (en form for innfestingsavgift som nærmest kan sammenlignes med en kjøpesum for festeretten), samt tredjeårstake til jorddrotten. Denne skulle betales senest ved årets utgang. Dersom leilendingen unnlot å betale jorddrotten, kunne dette være grunn god nok til utkastelse. Dette til tross for at det etter NL 3-14-13 ikke skulle være mulig å kaste ut en leilending som holdt bruket i god stand, men ikke betalte tredjeårstake.

Tredjeårstaken er som nevnt en ekstra avgift som leilendingen måtte betale hvert tredje år. Før 1687 var det ikke satt noe tak på hvor stor denne kunne være, men etter mange klager fra leilendinger som mente at jordrottene satte denne alt for høyt, ble det i NL innført et tak på hvor mye denne kunne være. Bestemmelsen for dette finner vi i NL 3-14-12:

"Til tredie Aars Tage skal alleniste givis af hvert Skippund Skyld, Spand Løb Smør, eller to Huder een Rix Daler, og intet videre."

I tillegg til førstebyggselen og tredjeårstaken som gikk direkte til jorddrotten, måtte leilendingen selvsagt betale skatt til Staten, og senere også amt og kommune. Denne var utlignet etter skylden på bruket, og skylden var som nevnt verdimålet som bruket ble skattlagt etter.

Den neste plikten jeg vil se nærmere på er åbotsplikten (vedlikeholdsplikt for hus). Denne er hjemlet i NL 3-14-30 med følgende ordlyd:

"Alle de Huse paa Gaarden vare, der Lejlændingen fik dem, skal hand holde ved Magt, tække dem vel, og holde dem draabeløse..."

Denne plikten ser jeg som en selvfølge at leilendingen ønsket å oppfylle, spesielt i tiden etter at livstidsfeste ble aktuelt. Dette selvsagt siden det da dreide seg om stedet han faktisk benyttet som bopel. Dersom leilendingen ikke overholdt denne plikten og hus ble ødelagt av vannskjøtsel var han pliktig til enten å reise et nytt tilsvarende hus på stedet eller betale åbot (erstatning) til jorddrotten som da skulle dekke byggingen av et nytt hus.

I noen tilfeller var det ikke hus eller bygninger i det hele tatt på brukene som leilendingene leide. Dette skyldes da selvsagt at det dreide seg om nyridding av et område for å sette ned en leilending der. Dersom dette var tilfelle var jorddrotten pliktig til å sørge for at det ble reist hus på bruket etter NL 3-14-31. Det var dog trolig leilendingen som i de fleste tilfeller satte opp hus selv, etter avtale med jorddrotten om enten å få benytte gratis tømmer til dette fra skogen, eller eventuelt en reduksjon i bygselen (reduksjon i leien). Poenget her er at det prinsipielt er jorddrotten som eier husene, og de følger bruket.

Som nevnt under rettighetspunktet la nok ikke jorddrotten seg nevneverdig opp i hvordan leilendinger benyttet innmarken på brukene, men han la seg i høyeste grad opp i hvordan skogen ble drevet. Dette har sin naturlige forklaring i at tømmer etterhvert hadde blitt en ettertraktet salgsvare. For å sikre at skogen ikke ble uthugd, ble det etterhvert inntatt i loven hvor mye skog en leilending hadde lov å benytte. Denne bestemmelsen finner vi i NL 3-14-34:

"Skov maa Lejlændingen nyde til fornøden Bræved, Bygnings Tømmer og Gaards Brug, og derforuden saa meget Tømmer, eller Trælast, som hans halve Landskyld beløber, hvilket Jordrotten er nærmest til at kjøbe frem for en anden..."

Som vi ser av sitatet, legges det her strenge begrensninger på hvor mye tømmer en leilending kan drive ut av skogen for salg. Kun det aller mest nødvendige kunne hugges til ved og bygningsmateriale, og i tillegg ble det, som sitatet viser, åpnet for at de utover dette kunne hogge tømmer for salg tilsvarende halve skylden på bruket. Det som eventuelt ble hugget kunne man dog ikke regne med å selge åpent og fritt, for som det fremgår av sitatet var det jordrotten som hadde førsteretten til å kjøpe slikt tømmer, og da trolig til en pris som lå noe under normal markedspris.

Det fantes selvsagt andre utnyttelsesmåter for skogen enn bare tømmer, og eksempler på dette er never (bark), og tjærebrenning. Begge disse to utnyttingsmåtene er også regulerte i loven. Never ble benyttet til mellom annet takteking, og dette fungerte i praksis slik at never ble lagt under torvtaket på huset. Lovens 3-14-35 legger til grunn at leilendingen ikke skal hente ut mer never enn det han har behov for.

Tjære fremstilles ved brenning av tyri eller furu, og var regnet for å være et svært godt middel til å bre båter med, eller eventuelt å tjærebre vegger på hus med. Det kreves dog et stort antall trær for å lage tjære, og det ble dermed tatt inn i lovverket hvor mye tjære en leilending kunne brenne. Dette finner vi i NL 3-14-36. Her angis det at dersom skogen tok skade av uttak til tjærebrenning, ville mengden tjære en leilending kunne brenne være begrenset til det han trengte for å tjærebre båten sin, men det angis også at dersom det fantes stubber og røtter kunne disse fritt brennes til tjære uten mengdebegrensning.

Som påpekt tidligere er det trolig i denne plikten til å vise måtehold i skogen vi finner en av de viktigste grunnene til at leilendinger etterhvert begynte å kjøpe seg fri, siden de da kunne benytte skogen som de ville, selge tømmer til hvem de ville, og ikke måtte forholde seg til regler for hvor mye de kunne ta ut for salg, eller annet.

Den siste plikten jeg ønsker å gå litt nærmere inn på er "arbeidsplikten" eller eventuelt leveringsplikten. Det er ingen direkte hentydning til ren arbeidsplikt i NL, det nærmeste vi kommer er skyssplikten som finnes i NL 3-10-19:

"Ingen Landdrot maa besvære sine Lejlændige med Skydsfærd, eller Flytning, længer, end tre Mile Vejs tillige, og det ikke oftere, end fire Gange om Aaret..."

Dette er egentlig den eneste formen for arbeidsplikt det er åpnet for i loven, men som jeg har nevnt tidligere var det mulig for partene å inngå privatrettslige avtaler som kunne inkludere andre retter og plikter enn de vi finner i lovverket. De to vedlagte reversalene angir en slik privatrettslig avtale mellom leilendingen og verket, og denne finnes i punkt 5 på begge reversaler. Det er dog noen små forskjeller i ordlyden mellom de to reversalene, men dette er ikke av nevneverdig betydning. Jeg vil nå gjengi punkt 5 fra reversal 16A2.2.9 (Vedlegg 6):

"Jeg er pliktig til aarlig ifølge Udviisning i Gaardens eller Andres Skove at tilvirke og til de Værkets Etablissementer, hvortil jeg henvises, at fremskaffe det Kvantum Kul, Røstved, Tømmer og andre Træmaterialier, som maatte vorde mig paalignet mod derfor et nyde den Betaling, som Værket giver Selveierne, dog med Fradrag af skovleie. Jeg er derbos pliktig til at udføre de Kjørsler, som forøvrigt af Værksbestyreren maatte paalægges mig mod derfor at nyde den Betaling, som denne bestemmer."

Som sitatet viser var det fortsatt en svært omfattende leveringsplikt i traktene rundt Røros Verk i 1881, og det er ingen grunn til å anta at dette var noe annerledes tidligere. Verket var avhengig av å kunne benytte leilendingenes arbeidskraft, da særlig til tilvirking og kjøring av kull og tømmer til de ulike smeltehyttene verket hadde.

Leilendingen hadde skrevet under på at han skulle overholde alle de plikter som kontrakten angir. Som nevnt vil brudd på slike plikter i ytterste konsekvens føre til oppsigelse av kontrakten, og leilendingen måtte da fratrukket fra bruket. Den siste setningen i reversal 16A2.4.43 (Vedlegg 5) sier dette på følgende måte:

"Forseer jeg mig imod nogen af ovenanførte Bestemmelser er jeg pliktig at fravige og ryddiggjøre Eiendommen uden Opsigelse eller Oppebielse af Faredag."

Dersom det skulle vise seg at leilendingen måtte fravike bruket sitt, finnes det spesifikke regler for hva han kan ta med fra eiendommen. Dette finner vi i NL 3-14-41, hvor det angis at alt som er "naglefast" ikke skal bortføres, men at altså alt av løst inventar og buskap kan bortføres.

Når på året slik fraflytting skal foregå finner vi bestemmelser om i NL 3-14-40. Her angis det at leilendingen under ingen omstendigheter kan beholde husene lenger enn til 3. mai, og dette gjelder selv om han ikke da har skaffet seg nytt bosted og dermed blir husvill.

2.4 Om allmenning.

2.4.1 Allmenningsbegrepet.

For å definere hva som ligger i begrepet allmenning har jeg benyttet formuleringen til K. Meinich Olsen fra 1928 (gjengitt etter Falkanger 2009, s 26):

"Ved almenning forstaar jeg en strekning, hvor et eller flere bygdelag i kraft av loven har bruksret."

Ved å tolke den ovennevnte formuleringen kan vi anta at det i stor grad dreier seg om utmarksområder som er gjenstand for felles bruk av ressurser, i form av bruksretter som tilligger nærliggende bruk. Slike bruksretter kan bestå av så mangt, men de mest vanlige er beiterett for gårdens dyr, hogstrett til eget behov, det være seg tømmer til brenneved eller materiale, samt jakt og fiske. Kort sagt skogsprodukter av alle slag.

I den nevnte formuleringen nevnes det ikke noe om hvem som innehar eiendomsretten til grunnen i allmenningen, og det er her vi kan finne et av de mest markante skillene mellom de ulike formene for allmenninger vi har i dag. Statsallmenninger er den formen for allmenning vi har flest av i dag, med 205 stykker med et areal på 26,6 millioner dekar (Runningen 2012). Som navnet impliserer er det Staten som har grunneierretten her.

Bygdeallmenning er den andre formen for allmenning som vi har i dag. Denne formen for allmenning er ikke like tallrik som statsallmenningene, men de 51 vi har dekker likefullt et areal på 6,8 millioner dekar (Runningen 2012). Eiendomsretten til en bygdeallmenning defineres i lov om bygdeallmenninger 19. juni. 1992 nr. 59 §1-1 på følgende måte:

"Bygdeallmenning er allmenning hvor eiendomsretten tilligger minst halvparten av de jordbrukseiendommer som fra gammel tid har bruksrett i allmenningen."

Statsallmenninger og bygdeallmenninger er med et par unntak, de eneste allmenningstypene vi har, men i lov om opphevelse av og endringer i gjeldende lovgivning om allmenninger m.v. 19. juni. 1992 nr. 61 finner vi følgende formulering, som peker tilbake til enda en allmenningstype:

"Med privatallmenning menes allmenning hvor eiendomsretten tilligger færre en halvparten av de jordbrukseiendommer som fra gammel tid har bruksrett i allmenningen".

Denne allmenningsformen er i dag, så vidt meg bekjent, nesten ikke lenger eksisterende (det finnes et par stykker i Nord-Trøndelag), men den er viktig i forhold til denne oppgaven. Eierskapet til en privatallmenning tilligger altså etter ovennevnte sitat et mindretall av bruksberettigede. Dette kunne i mange tilfeller være bare en person, eller eventuelt et firma, og allmenningen ble da ofte behandlet som deres private eiendom. Selv om det var bare én eier, skulle de som hadde bruksretter på denne allmenningstypen kunne fortsette sin bruk som før. De fleste privatallmenningene forsvant ved at de ble "utskiftet," dvs. delt mellom eieren og de bruksberettigede. Eierens del ble da til en privateiendom, og de bruksberettigedes del ble enten til et sameie eller eventuelt en bygdeallmenning.

2.4.2 Historisk utvikling av allmenningene og allmenningslovgivning.

"Kvar skal ha ålmenningen sin, som han har hatt frå gamal tid".

Tanken om allmenning og allmenningsretter er ikke en ny oppfinnelse. Sitatet over er hentet fra Gulatingsloven VII-15 (gjengitt etter Falkanger s. 46). Det er nettopp i denne loven samt Frostatingsloven fra omtrent samme tidsperiode vi finner de eldste skriftlige kildene som nevner allmenninger. Begge de nevnte lovene er såkalte landskapslover og er forfattet mot slutten av 1000-tallet, og det antas at det dreier seg om nedskrivninger av spesielt viktige regler.

(<http://snl.no/Gulatingsloven>).

Akkurat hvor gammelt begrepet eller tanken om allmenning og allmenningsretter er, vil vi trolig aldri få et fullgodt svar på, men i lys av det nevnte sitatet kan vi legge til grunn at det er minst tusen år gammelt, og videre anta ut fra ordlyden i sitatet at det trolig er mye eldre enn dette.

I 1274 ble de tidligere landskapslovene som Gulatingsloven og Frostatingsloven avløst av Magnus Lagabøtes landslov (ML). Her finner vi følgende i VII-61 (gjengitt etter Falkanger 2009 s. 47):

"Saa skal almenninger være, som de har været fra gammel tid, baade det øvre (dvs. til fjelds) og det ytre (dvs. til havs)."

Som sitatet viser er de tidligere reglene fra Gulatingsloven og Frostatingsloven videreført i stor grad.

En bestemmelse fra ML som det er verdt å merke seg i forhold til denne oppgaven er bestemmelsen som nevnes i ML VII-62 og da særlig punkt 1 (gjengitt etter Falkanger 2009 s.47):

"Kongen kan bygsle almenning til hvem han vil."

Bestemmelser rundt bygsling vil jeg gå nærmere inn på under punkt 2.2.4.

Magnus Lagabøtes landslov var gjeldende frem til vi fikk Christian IV's Norske Lov i 1604, men denne er i stor grad en direkte oversettelse av ML (Falkanger 2009 s. 47), så jeg vil ikke gå noe nærmere inn på den her.

De kongelige allmenningene skjedde det ikke mye med i perioden fra ca år 1000 og frem til 1660 tallet, som vil ha noen særlig relevans i denne sammenhengen. Gjengivelsen av reglene er mest ment for å vise at enkelte av lovreglene rundt allmenninger har vært uforandret i mer eller mindre tusen år. Når vi nå beveger oss over til midten av 1600 tallet, skjer det derimot en del som er svært relevant, som jeg nå skal gå litt nærmere inn på.

I tiden rundt 1660 var Staten Danmark-Norge i alvorlig pengeneød, og kongen besluttet dermed å starte med salg av krongods. Dette var da selvsagt for å sørge for inntekter til statskassen. I denne perioden ble mange allmenninger solgt, både til bygdelag, men kanskje først og fremst til privatpersoner eller firmaer. Det er her Røros Kobberverk kommer inn, og i denne perioden skaffet verket seg enorme mengder "tilleggsarealer", noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 3.2.

Salgene av allmenningsgrunn fortsatte helt til 1821, da det i "Lov om det benefiserte gods" ble inntatt en forbudsbestemmelse mot videre salg av allmenning. Dette forbudet ble opphevet i 1848, men gjeninnført med skogloven fra 1863 (Runningen 2012 s. 8).

Vi hopper nå fra salg av allmenningsgrunn tilbake til 1687 da Christian V's Norske Lov (heretter NL) ble innført ([Christian V's NL 3-12](#)). Denne fortsetter i fotsporene til de tidligere lovene med sin formålsbestemmelse som vi finner i NL 12-3-1 første punktum der det står;

"Saa skal Alminding være, saasom den haver været af gammel Tid, baade den øverste og det yderste."

Som vi ser er denne bestemmelsen nesten likelydende med de tidligste bestemmelsene vi har rundt allmenninger i Norge.

En annen artikkel som er svært sentral i denne loven finner vi i NL 12-3-6:

" Almindings Skov maa en hver bruge, som boer der, som den tilligger af Alders Tid saa vit, som behøvis til en hvers Brændefang, nødig Bygnings Tømmer og Gaards Brug."

Her legges det klare føringer på hvor mye tømmer man kan hente ut av skogen på en bruksrett. Grunnlaget for denne regelens inntreden i lovverket var trolig den stadig økende hogsten med tanke på salg, og det ble rett og slett nødvendig for å sikre seg mot fullstendig uthogging av skogen.

Det skulle etterhvert vise seg at selv om det var tatt inn regler om bruk av skogen i NL, var ikke dette tilstrekkelig vern av skogen over tid. Dette illustreres ved at det 12. oktober 1857 ble laget en egen lov med tittelen "inneholdende Bestemmelser om Almindingsskove". Denne loven hadde som formål å være til "Skovens Beskyttelse", og det legges grunnlag for opprettelse av mellom annet fellestyre, da spesielt i bygdeallmenninger, samt de av statens allmenninger som ikke allerede var bestyrte av en "Forstembedsmann" (skogforvalter). Hensikten med opprettelse av slike styre var å sørge for en fornuftig og hensiktsmessig utnyttelse av rettigheter i allmenningsskogen, for å sikre dennes fremtidige bevarelse.

22. juni 1863 ble dette enda mer klarlagt ved innførselen av lov om "Skovvæsenet", her legges det grunnlag for enda grundigere regulering av skogen i allmenninger. En annen viktig ting som skjedde ved innføringen av denne loven var at de tidligere privatallmenningene i stor grad ble utskiftet (delt), enten til privat eiendom, eller omgjort til bygdeallmenninger (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2007/nou-2007-13/9/5.html?id=492038>).

På 1900 tallet får vi flere lover som erstatter deler av de tidligere allmenningslovene litt etter litt, der den viktigste var fjelloven som ble innført i 1920. Her ble grunnlaget lagt for fjellstyrene som vi har den dag i dag, og som jeg skal komme mer inn på i neste kapittel.

I dag er det i hovedsak tre lover som er gjeldende for allmenningsrelaterte spørsmål, og disse er:

Lov av 6 juni 1975 nr. 31 om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova). Fjellova er først og fremst gjeldende i statsallmenninger som navnet antyder. Reglene vi finner i denne loven regulerer det meste av retter i allmenningen så som jakt og fiske, seterdrift og andre retter de allmenningsberettigede måtte ha. I lovens § 2 finner vi definert hvem som har allmenningsrett, og dette sies på følgende måte:

"Rett til allmenningsbruk ligg til bygd eller grend som frå gamal tid har hatt slik rett."

Her sies det mye det samme som har vært nevnt tidligere om at allmenningen skal være som den har vært i uminnelige tider.

I fjellovens tredje kapittel finner vi hjemmelsgrunnlaget for fjellstyrene som jeg skal komme mer inn på under punktet om allmenningens styring og organisering i dag.

En annen viktig bestemmelse i denne loven som jeg kommer til å gå nærmere inn på i kapittel 3.7, finner vi i §13 som gjelder avhending av allmenningsgrunn, eller salg av slik grunn.

Lov av 19 juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger. Dette er loven som gir bestemmelser om utnyttelse og lignende av retter i bygdeallmenninger som navnet tilsier. Dette er imidlertid ikke av noen nevneverdig interesse for oppgavens videre fremdrift så jeg vil ikke gå noe videre inn på den.

Lov av 19 juni 1992 nr. 60 om skogsdrift m.v. i statsallmenningene. I denne loven finner vi bestemmelser som gjelder utdriving av trevirke og lignende i statens skoger. Det mest interessante i denne loven i forbindelse med denne oppgaven finner vi i lovens § 2-1 hvor det angis at rett til trevirke i statsallmenningen tilligger de bruk i bygdelaget som har hatt slik rett fra gammelt av. I § 2-2 finner vi reguleringer på hvor stor mengde tømmer man kan ta ut på en slik virkesrett, og her er ordlyden nærmest liklydende med tidligere nevnte lover:

"Eier av eiendom med tilliggende virkesrett kan bare utøve retten til dekning av eiendommens behov ved jordbruksmessig drift."

Noe nærmere inn på denne loven er det ikke hensiktsmessig å komme i denne sammenhengen.

2.4.3 Allmenningenes styring i dag.

Statsallmenningene styres i dag ut fra reglene gitt i fjelloven (lov 6 juni 1975 nr. 31) og lov om skogsdrift m.v. i statsallmenningene (lov 19 juni 1992 nr 60). I tillegg er det noen særlover som kan gi føringer for utnyttelse og bruk av allmenninger, men dette skal jeg ikke gå nærmere inn på her.

En hovedregel for forvaltningen av statsallmenningene finner vi i fjellova § 3 hvor vi kan lese følgende:

"Fjellstyret skal administrere bruken og utnyttinga av rettar og lunnende i statsallmenningen så langt ikkje anna er fastsett i eller i medhald av lov."

Her legges det som vi ser grunnlag for en deling av forvaltningsansvaret av allmenningen, fjellstyrene skal altså forvalte det vi kan kalle de jordbruksrelaterte rettene som setring, beite, jakt og fiske, mens det vi kan kalle grunneierretten forvaltes av Statsskog, i tillegg skal allmenninger med virkesrett ha et allmenningsstyre som har ansvar for virkesretten.

I og med at forvaltningen av allmenninger er delt, er det hensiktsmessig å gå litt nærmere inn på de ulike organene som forvalter allmenningen. Jeg vil dog ikke gå noe nærmere inn på allmenningsstyret da dette har liten relevans for oppgavens videre fremdrift, men kun fokusere på fjellstyret og Statsskog.

Fjellstyret oppnevnes av kommunestyret i kommunen hvor allmenningen ligger, og det skal bestå av fem medlemmer som har tilknytning til kommunen. Dette er noe som sikrer både lokal kjennskap både til arealene men også til gjeldende lokal utnyttelse av arealene med tanke på jordbruksproduksjon eller lignende. Fjellstyret skal settes sammen på en slik måte at alle bruksområdene innenfor allmenningen representeres på en hensiktsmessig måte. Dette vil si at personer med jordbruksrelaterte interesser skal være representert, men også at friluftsjakter og reindriftsinteresser (dersom dette finnes i området) skal være representert. Det skal altså etterstrebes å gjøre fjellstyret så kompetent som mulig til å fatte vedtak gjeldende alle de ulike formene for allmenningsbruk som kan være relevant i det aktuelle området.

Som nevnt er det fjellstyrene som fatter vedtak i det vi kan kalle utnyttelse av de jordbruksrelaterte rettene som setring og beite innenfor allmenningen. Denne typen retter ligger selvsagt til bruk i området som fra gammelt av har bruksretter i allmenningen.

Den andre typen jordbruksrelaterte retter vi finner i allmenningen, så som jakt og fiske, utnyttes nødvendigvis ikke bare av lokale, og det er da opp til fjellstyret å sørge for at alle som ønsker å jakte eller fiske innenfor allmenningens grenser løser jakt- eller fiskekort. Når det gjelder fiske kan fjellstyret, dersom det er nødvendig, legge spesifikke regler for minstemål eller lignende for å sørge for at fiskestammen bevares etter fjelloven § 30.

Vedtak som fjellstyret fatter er forvaltningsvedtak fattet i samsvar med fjelloven, og det vil dermed være mulig å klage på vedtak i tråd med regler gitt i forvaltningsloven (lov 10 februar 1967).

Det andre organet med forvaltningsansvar i allmenninger jeg vil gå inn på er Statsskog. Det er dette foretaket som styrer over de mer "grunneierrelaterte" rettene. Eksempler på slike retter kan være bortfesting av tomter, salg av allmenningsgrunn til gårdsbruk beliggende inne i allmenningen osv. I tillegg er det Statsskog som er ansvarlige for at skogen i allmenningen drives på en hensiktsmessig og fornuftig måte med tanke på økonomisk utnyttelse.

Statsskog har i sine vedtekter § 2 følgende fire hovedmål som legger føringer for deres arbeid:

[\(http://www.statskog.no/\)](http://www.statskog.no/)

- *forvalte, drive og utvikle statlige skog- og fjellområder med tilhørende ressurser*
- *Eiendommene skal drives effektivt med sikte på å oppnå tilfredsstillende økonomiske resultat.*
- *Det skal drives et aktivt naturvern og tas hensyn til friluftsjakter.*
- *Ressursene skal utnyttes balansert, og fornybare ressurser skal tas vare på og utvikles videre.*

Statsskog er som nevnt ansvarlige for avhending av allmenningsgrunn, noe som er vesentlig i forbindelse med denne oppgaven. Reglene i fjelloven § 13 tilsier at allmenningsgrunn til vanlig ikke kan selges, men dersom det dreier seg om gårdsbruk eller tilleggsjord kan likefullt grunnen selges etter §13 andre ledd. Det er med grunnlag i denne paragrafen at Statsskog har hjemmel til å selge brukene i Engerdal, noe jeg vil komme mer inn på i kapittel 3.7.

2.4.4 Bygsling og bureising i allmenning.

Jeg vil i dette kapittelet gå litt nærmere inn på begrepene *bygsling* og *bureising*, og da særlig i allmenning, siden det er denne formen som er den mest relevante i forhold til denne oppgaven.

2.4.4.1 Bygsling

Magnus Lagabøtes landslov av 1274 er trolig den eldste kilden vi har som omhandler bygsling i allmenning. Den nevner bygsling på følgende måte i ML VII-62 (gjengitt etter Falkanger 2009 s. 47);

"Kongen kan bygsle almenning til hvem han vil."

Sitatet over forteller oss flere ting. Først forteller det oss at Kongen rår over bygselen, altså at det er han som er "grunneier", og at Kongen kan bygsle eller leie bort allmenning til hvem han vil. Dette skjedde selvsagt ikke ved at Kongen personlig satte seglet sitt på samtlige bygselskontrakter, men det var snarere en fogd eller en lensmann som utførte selve bortbygslingen i Kongens navn.

Denne bestemmelsen er videreført i Christian IV's Norske Lov av 1604 kapittel 59 ([Christian IV's Norske Lov av 1604 s. 155](#)), dog med en noe annerledes ordlyd;

"Konningen maa bygge alminding naar han vil."

Som vi ser inneholder denne bestemmelsen stort sett det samme som den gjorde i ML, noe som antakelig skyldes at Christian IV's lov i stor grad er en direkte oversettelse av ML (Falkanger 2009 s. 47).

I Christian V's Norske Lov av 1687 (NL) er ikke lenger denne bestemmelsen i samme form. Her legges det derimot opp til at fogden kan bygsle bort i kongens navn, dog bare på vilkår at eiendom med tiden kan "oppgraderes" til et fullverdig skatteobjekt, NL 3-12-4 sier dette på følgende måte;

"Kongens Foget skal ikke bortbygge nogen Plads i Almindingen med mindre den ved lovlige Besigtelse befindis at kunde med Tiden opryddis til et Skatteboel."

Med denne bestemmelsen legges det altså føringer for hvordan bygsling skal foregå på kongens allmenninger. Det var som vi ser fortsatt Kongen som rådde over bygselen på papiret, men det var overlatt til fogden å gjennomføre selve bygslingen. En annen ting som det er verdt å merke seg i denne bestemmelsen er ordet "*Skatteboel*". I praksis betyr dette at det skal foretas skyldsetting på bruket, slik at et riktig skattegrunnlag blir lagt. En annen side av dette er at det ikke skal bygles bort bruk i allmenningen dersom det ikke kan bli et fullverdig skatteobjekt. Den nevnte bestemmelsen var kun gyldig på Kongens allmenninger, og den sier ingenting om hvordan bygsel ble håndtert i privatallmenninger.

Privatallmenninger er som nevnt en allmenning som eies av et fåtall personer, vanligvis bare en person eller et firma, som for eksempel Røros Kobberverk. Slike privatallmenninger fikk vi flere av i perioden etter de store krongodssalgene som startet rundt 1660, da flere av kongens allmenninger ble solgt for å skaffe penger til en slunken statskasse. Jeg har ikke funnet noen direkte henvisninger til hvordan bygsling og bureising kan ha foregått i privatallmenning, men jeg antar at eier da har sett på dette som sin egen private eiendom, så vidt bygselsretten angår og har dermed satt ned bygslere slik han har ønsket. Dette med det forbehold at nye bygslere ikke er til unødig fortrensel eller hinder for andre rettighetshavere i allmenningen.

Bygsling i allmenning er ikke en uvanlig ting gjennom tidene. Det finnes flere bygdelag rundt om i landet som har oppstått på grunnlag av slik bygsling og bureising i allmenning. Drevsjø bygdelag som jeg kommer nærmere inn på senere er et eksempel på et bygdelag som ble grunnlagt på en slik måte, et annet er Folldal og et tredje er Tufsingdal.

2.4.4.2 Bureising

Ivar Aasen skrev i diktsamlingen *Symra* i 1863 et dikt kalt *Nordmannen*, og i dette diktet finner vi en strofe som jeg synes illustrerer begrepet bureising på en god måte:

"Lat oss rydja og byggja oss Grender."

Med bureising menes altså å rydde et nytt område med det formål å bosette seg der.

Når det gjelder bureising i allmenning, som jo er temaet her, vil det ha vært to forskjellige måter denne har foregått på. Den første ved ren "okkupasjon" av et område i allmenningen som ingen benytter. Dette er muligens lovlig etter NL 3-12-7 hvor det angis følgende;

"Hvo, som optager nogen øde Jord, enten udi Herret, eller udi Alminding og bygger derpaa, da skal hand beholde det i sex Aar uden Leje og Ledingsbud..."

I løpet av de seks årene som paragrafen nevner betalte ikke leilendingen noen form for avgifter eller skatt til Staten, men når det var gått seks år, ble bruket skyldsatt etter den tidligere nevnte NL 3-12-8, og leilendingen måtte begynne å betale skatt og leie til jorddrotten. Dette ville da gjøre brukeren til leilending under krona dersom allmenningen var statsallmenning. Hvorvidt slik okkupasjon av et bruk ville vært mulig i en privatallmenning har jeg ikke funnet noe entydig svar på, men jeg antar at dette kanskje ikke ville være like enkelt.

Den andre måten bureising i allmenning foregikk på, var at den potensielle bonden skaffet seg bygsel på forhånd, og dermed kunne bosette seg et sted inne i allmenningen. Hvorvidt det da ble angitt et spesifikt sted inne i allmenningen hvor han kunne sette opp tuftene sine, har jeg ikke klart å finne noe entydig svar på, men jeg antar at det i stor grad var opp til bygsleren selv å finne et egnet sted innenfor et gitt område.

Det er nærliggende å anta at den første formen for bureising trolig kun var aktuell i Kongens Alminding (statsallmenninger), og at den andre formen var den dominerende når det gjaldt bureising i privatallmenninger.

Bygsling og bureising både i allmenning og ellers andre steder var svært vanlig fra 1600 tallet og fremover. Etter noe tid kunne bygsleren eller bureisingsmannen ønske å kjøpe eiendommen for å bli selveier. Dette kunne skje etter mange år, eller det kunne i prinsippet skje dagen etter at bygsleren hadde skaffet retter til en eiendom. Dersom jordeieren gikk med på et slikt frikjøp, betalte bygsleren en avtalt sum til jordeieren enten ved hjelp av oppsparte midler, eller via en nedbetalingsavtale med jordeieren. Grunner til at bygsleren ønsket å kjøpe eiendommen har jeg vært inne på tidligere, men vi kan kort gjenta hovedgrunnene; tilgang på kreditt gjennom pantsettelse, utnytte eiendommens skog som man ville, og slippe å betale avgifter for leie av eiendommen til en jorddrott, pluss muligheten til å sette ned husmenn samt arv og skiftemuligheter.

Så langt har jeg hatt fokus på bortbygsling med tanke på bureising, men dette er ikke den eneste formen for bortbygsling vi finner i allmenninger. I prinsippet kan hva som helst bygsles bort, og bygsleren vil dermed ha en eksklusiv bruk av objektet som er bygslet, dette kan være f.eks. fiskevann, slåtteteiger, setre og til og med hele allmenninger.

3 Empiri

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg forfølge de ulike delproblemstillingene jeg har arbeidet ut ifra. Gjennomgangen vil være tematisk oppbygget, på den måten at jeg vil gå gjennom en og en problemstilling og ta diskusjonen direkte under hvert punkt. Før jeg begynner diskusjonen rundt de ulike delproblemstillingene vil jeg komme med en kortversjon av lokalhistorien i området. Kilden for denne vil være første bind i Bygdebok for Engerdal, samt informasjon samlet inn fra feltarbeidet mitt på Røros.

3.2 Bebyggelseshistorie

Denne reisen gjennom bebyggelseshistorien i Engerdal begynner tidlig på 1600 tallet, da området for en stor del var ubebodd "ødemark". Det bodde få personer her på denne tiden, og de få gårdene som var etablerte var trolig ikke veldig gamle. Områdene ble riktignok benyttet til jakt og fiske, så det fantes noen skogskoier og lignende, men det var altså lite fast bebyggelse på denne tiden. Dette skulle etter hvert endre seg, men det var ikke i umiddelbar nærhet til Engerdal at endringene skjedde.

Det store skiftet kommer i 1644, da det blir funnet kobberkis i nærheten av der vi nå finner Røros. Etter sigende ble kobberkisen funnet av en lokal bonde på reinsdyrsjakt, da bukken han jaget sparket opp en skinnende stein i dødskampen sin. Denne skulle vise seg å være kobberkis og markerte starten på et 333 år langt industrieventyr på Røros.

Kongen gir det nystartede Røros Kobberverk kongelige privilegier i 1646, innenfor en radius på fire gamle mil målt ut fra det første funnstedet i gamle Storwartz. Dette tilsvarer omtrent fire og en halv mil etter dagens målestokk, og denne retten kalles cirkumferensretten. Innenfor denne sirkelen hadde verket rettigheter til viktige ressurser, både tømmer, mineraler og annet, og dette var noe det fantes mye av på denne tiden. Det eneste det var mangel på innenfor denne cirkumferensen var arbeidskraft, siden Røros-området i denne tiden i stor grad var ubebodd, med svært få innbyggere. Verket var dermed raske med å tilby muligheter for bosetning, og ikke minst en jobb betalt i penger (noe som var uvanlig på denne tiden, da lønn oftest ble betalt i varer). Dette gjorde at verket dro til seg arbeidere fra store deler av landet, samt fra Sverige og Tyskland. Etter hvert vokste det som nå er Røros frem oppe på fjellet.

Verket benyttet i denne tiden enorme mengder tømmer og kull til bryting av malm og fremstillingen av kobber. Ut fra en plansje på Rørosmuseet har jeg regnet ut at de brukte ca. 1200 kubikkmeter tømmerprodukter på en uke. Dette enorme behovet for tømmer og tømmerprodukter som kull, førte raskt til avskoging av det meste av området innenfor cirkumferensen, og verket måtte skaffe seg tømmeret langveisfra. Når vi kommer fremover til starten på 1700 tallet, nærmere bestemt i 1729, kjøper verket seg rettigheter i flere nærliggende allmenninger, som for eksempel; Røros østre, vestre og nordre allmenning, Tolgens kronskog, Den Tolgen-Femundske allmenning og Rendalens nordre allmenning (Strøm 1995 s.16). Grunnen til at de kjøpte seg slike retter er naturlig nok at rettene ville gi tilgang på tømmer, som de som nevnt hadde stort behov for. Hvorvidt verket kjøpte allmenningene fullstendig slik at de kan regnes som verkets eiendom, eller om verket kun kjøpte seg bruksretter, ble etter hvert et stridens tema, noe jeg skal komme tilbake til litt senere i dette kapitlet.

Verket skaffer seg som nevnt retter i ulike allmenninger i 1729. I starten ser det ut til at de selv mener at de kun innehar en bruksrett i flere av allmenningene, deriblant Rendalens nordre allmenning som er den mest interessante for denne oppgavens del. Bakgrunnen for en slik påstand er at det er Kongens mann som fortsatt står for bortbygslinger, og ikke verkets mann. I 1771 innvilges Embret Jonsen bygsel på bruket Vestre Kvilten, av kongens fogd Christen Christensen (Andersen 1971 s. 340), noe som viser at det er Kongen og ikke verket som rår over bygselen i området ennå. Det er i denne perioden mellom 1729 og 1798 at de aller fleste av bygselsbrukene i Nordre Rendalen allmenning blir opprettet, og de blir omtrent uten unntak leilendinger under kronen.

Dersom vi hopper hundre år frem i tid til 1873, settes det inn en ny bygsler på Vestre Kvilten, men nå er bygselskontrakten mellom verket og bygsleren og ikke lenger mellom Kongen og bygsleren. Det samme ser vi forøvrig på de vedlagte reversalene (vedlegg 5 og 6). Dette peker mot at verket mener at de rår over bygselen i området, og også at de ser på allmenningen som sin eiendom.

Når verket begynte å oppføre seg som eier av Nordre Rendalen statsallmenning tidfestes i Bygdebok for Engerdal bind 1 side 372 (Andresen 1971), til året 1798, altså omtrent 75 år etter at de kjøpte seg rettigheter der. Hvorfor verket nå begynner å se på seg selv som fullstendig eier av allmenningen er uvisst, men Evald Strøm nevner i sin bok Rørosloven at Staten hadde vært svært passiv opp mot Røros Verk i tiden etter 1729 (Strøm 1995 s. 14). Jeg antar at verket har sett på Statens passivitet som en slags "velsignelse", og de har gradvis inntatt mer og mer av Statens rolle i området uten at Staten har sagt dem imot, inntil de sitter med alle kort på sin hånd. Dette er i alle fall en mulighet, men det kan jo tenkes at konkrete hendelser som vi ikke kjenner til har funnet sted. Det vi faktisk vet er at verket på denne tiden var svært mektige, og de blandet seg gjerne inn i Statens anliggender

dersom det gagnet dem. Et eksempel på en slik innblanding fra verket vil være grenseoppgangen mot Sverige på 1750-tallet. Svenskene mente at grensen skulle gå langs østsiden av Femunden, mens verket på sin side jobbet hard for at grensen skulle gå lenger inn i Sverige enn der den til slutt ble liggende. Bakgrunnen for at verket ønsket denne grensen så langt inn i Sverige ligger naturlig nok i tilgangen på ressurser i form av skog dette ville gi dem.

For bygselsbrukene i området, betydde dette at verket nå begynte å opptre som bygselsrådlig, at de måtte skrive nye kontrakter, nå med verket som jorddrott, og dermed gå med på de betingelser og plikter som verket la på dem gjennom disse kontraktene. Hvorvidt dette betydde noe særlig for hverdagen deres vites ikke, men siden de aller fleste i området jobbet for verket på en eller annen måte allerede, hadde det trolig ikke så stor innvirkning på dagliglivet. Den eneste innvirkningen jeg kan tenke meg er at de nå ble pålagt den samme arbeids-/leveringsplikten for kull og tømmer som de bygselsbrukene som lå innenfor cirkumferensen hadde.

Gjennom tidene hadde verket etablert flere smeltehytter for malm ute i distriktene. Slike etableringer ble først og fremst satt i gang på grunn av lettere tilgang til tømmer og ved, etterhvert som områdene nær Røros ble mer og mer avskoget. Etablering av slike hytter førte til en utvikling av bebyggelse i nærhet til de ulike hyttene. Et eksempel på en slik bosetting finner vi på Drevsjø. Verket etablerer her en smeltehytte i 1817, før dette var det ingen bebyggelse på selve Drevsjø (Andersen 1971 s. 368). Smeltehytta her ble lagt ned i 1834, men bosettingen ble opprettholdt med bygsel under verket (Andersen 1971 s. 372).

Mot slutten av 1800-tallet oppstod det tvist mellom verket på den ene siden og Staten på den andre siden. Denne tvisten dreide seg om eierskapet til flere av allmenningene som verket hadde rettigheter i. Dette munnet etter mye om og men ut i et forlik i 1901, og dette forliket er senere kjent som Rørosloven (Lov av 29 mai 1901 nr. 6). Forliket innebar at Staten frafalt alle sine krav på rettigheter i Røros Vestre og Røros Østre statsallmenning, mens verket på sin side måtte si fra seg alle krav på eiendomsrett eller andre retter de måtte ha i de fleste andre allmenningene de hadde skaffet seg retter i, deriblant Rendalens Nordre allmenning.

Dette forliket førte til at eiendommene som tilfalt Staten ble til statsallmenninger, mens de eiendommene som tilfalt verket ble til privateiendommer etter Rørosloven § 1:

"...at Staten frafalder til Fordel for Røros Verk ethvert Krav paa Rettighede i og over Strækningerne Røros vestre Statsallmenning og Røros Østre Statsallmenning, saaledes at der fra Statens Side indrømmes, at disse Strækninger fremtidig tilhører Røros Verk med fra Statens Side ubestridt Eiendomsret."

Som sitatet viser gir altså Staten Røros Verk full eiendomsrett til de nevnte allmenningene, og det er da nærliggende å anta at områdene i tiden etter 1901 må kunne anses for å være verkets private eiendom og ikke en allmenning. Selv om de tidligere allmenningene nå er å regne for privat eiendom tilhørende Røros Verk, skal de retter allmuen måtte ha i områdene videreføres, dette er hjemlet i Rørosloven § 1 siste setning:

"Den ret til Jagt og Fangst efter Smaaavildt, som efter Lov angaaende Jagt og Fangst af 20de Mai 1899 §6 tilkommer Indvaanere af Røros Herred, samt de Rettigheder, som ifølge Kontrakt, Hævd, Alders Tids Brug eller lov maatte tillkomme Almuen, skal forbeholdes vedkommende."

Allmuens retter etter dette forliket er dog ikke å regne som allmenningsretter, men mer som servitutter på en annens privateiendom.

Forliket eller overenskomsten mellom verket og Staten ble også tatt inn i tingbøkene i områder der det har vært aktuelt, hvor vi i tillegg til overenskomsten finner en liste over ulike bruk som da kom under statlig bygsel. Denne overenskomsten fra tingbøkene har jeg lagt ved som vedlegg 7.

Allmenningen gikk altså over til statlig eie i 1901 med leilendingsbrukene inkludert. Leilendingene måtte da skrive ny kontrakt, men denne gangen med Staten, som da hadde blitt grunneier av arealet. Rent bortsett fra dette fikk de fortsette som bygslere, men nå var det ikke lenger snakk om bygselskontrakter, men festekontrakter. Dette var dog trolig kun en terminologisk endring, og ikke en reel endring, men det kan jo tenkes at staten hadde en policy som vi ikke kjenner til.

Leilendingene ble altså da bygslere under Staten. I 1984 ble det fattet vedtak om at bygselsbrukene skulle selges, noe de fortsatt holder på med, og dette skal jeg komme tilbake til i kapittel 3.7.

3.3 Eierskapet til husene

Som jeg har nevnt flere steder i denne oppgaven er et av kjennetegnene på leilendingsvesenet at leilendingene leide både husene og grunnen de benyttet. Det finnes noen unntak fra regelen om at leilendingene ikke eide husene, og et eksempel på dette finner vi i Hadsel hvor leilendingene eide noen av eller alle husene på bruket (Sevatdal 2013 s. 69). Dette var imidlertid ikke vanlig og må dermed kun sees på som en kuriositet. For så å kunne gi et fullgodt svar på hovedproblemstillingen, er dette med eierskapet til hus et av nøkkelpunktene. Jeg har derfor jobbet ut fra problemstillingen; *hvem eide/eier huset/husene*. Denne problemstillingen vil bli todelt på samme måte som de fleste

andre delproblemstillingene mine. Dette skyldes først og fremst at vi snakker om to forskjellige "systemer", det ene i perioden leilendingene i Engerdal lå under Røros verk, og det andre i perioden etter at Staten tok over allmenningen i 1901.

For kronologien sin del er det mest hensiktsmessig å starte denne diskusjonen i perioden leilendingene lå under verket, altså fra 1729 og frem til 1901.

I denne perioden ser det ut til at eiendomsretten til husene lå til verket. Grunnlaget for denne antagelsen er både at lovverket tilsier det, gjennom vedlikeholdsplikten og lignende som tidligere er nevnt, men også det at jordrotten må sørge for at det er hus på en eiendom som skal bygges bort. Dette peker altså mot at jordrotten, i vårt tilfelle Røros Verk anså seg selv for å være eier av husene.

Det er dog ikke bare i lovverket det finnes grunnlag for en påstand om at verket anså seg for eiere av husene. Verket sendte i flere omganger ut kommisjoner for å se på de ulike bygselsbrukene, mellom annet for å undersøke hvordan bygslere overholdt vedlikeholdsplikten og lignende. Dette er etter mitt syn også et grunnlag for å påstå at verket anså seg som eiere av husene, for ellers ville de ikke tatt seg bryet med en slik saumfaring av hus.

Det neste indisiet for at verket anså seg for å være eier av husene finner vi i de ulike utkastelsesforretningene som er foretatt opp igjennom tidene. Jeg har funnet flere eksempler på disse, og jeg har lagt ved en av dem (vedlegg 8). På denne utkastelsesforretningens andre side kan man lese følgende: "*udkastes fra denne Gaard med sit Løsøre og sine Kreaturer,*" leilendingen gis altså ikke noen kompensasjon for hus eller mulighet til eventuelt å ta huset med seg (noe som ikke var helt uvanlig på denne tiden). Når det gjelder hvorfor leilendingene ble kastet ut fra brukene sine, ser det i de aller fleste tilfeller ut til at det skyldes at verket mener at de har tatt ut mer skog i allmenningen enn det de har rett til etter kontrakten.

I reversal (kontrakt) datert 1881 (vedlegg 6) finner vi nok et indisium på at verket anså seg for å være eier av både husene som allerede var på eiendommen, men også eventuelt nye hus som leilendingen oppførte. På denne reversalens punkt 3 kan vi lese følgende setning; "*De Huse, Bygninger eller Gjærder, som jeg oppfører på Eiendommen, forblive denne tilhørende uden Ret til Erstatningskrav.*" Altså vil ikke leilendingen kunne vente seg noen form for kompensasjon for oppsatte hus om han flyttet eller ble kastet ut fra eiendommen.

I et dokument fra 1877 som kalles "*Dokument 88, Indberetning om leilendingsforholdene på Røros Verks Gods*" (heretter dokument 88) (vedlegg 9, s.8) kan vi lese at verket tilegnet seg eiendomsretten til husene, selv om leilendingene hadde kjøpt tømmeret selv, satt opp huset selv, og vedlikeholdt det med egne midler. Selv om vi kanskje vil anse dette for å være urimelig i vår tid, må vi legge til grunn

at leilendingene hadde gått med på at alle hus som de eventuelt oppfører skulle tilfalle bruket gjennom den privatrettslige avtalen med verket, som jeg nevnte i forrige avsnitt.

Som jeg har forsøkt å illustrere over, er det lite som tyder på at leilendingene eide husene sine selv i perioden de lå under Røros Verk. Som vist tilegnet verket seg eiendomsrett til hus som leilendingene selv satte opp for egne midler gjennom bestemmelser i kontrakten. Det faktum at slike bestemmelser ble tatt inn i kontrakten, kan tyde på at annet hadde forekommet, men dette har jeg ikke klart å finne noen bastante bevis for. Med dette i tankene er det likevel nærliggende å slå fast med rimelig stor sannsynlighet at i tiden leilendingene lå under verket, var det verket og ikke leilendingene som eide husene.

Etter overgangen til Staten i 1901 ser det dog ut som at dette har endret seg noe. Under et intervju med en av de tidligere skogforvalterne i området, ble det meg fortalt at Staten så på saken slik at oppsitterne eide husene sine selv. Dette skyldes i hovedsak at de hadde satt dem opp selv, altså stikk motsatt av hvordan verket hadde håndtert slike situasjoner. Selv om de hadde satt opp huset sitt selv, ble det sagt at siden tømmeret var hentet fra Statens skog, eide Staten den fjerde veggen i huset, men ifølge den samme skogforvalteren var det aldri aktuelt for Staten å gjøre eiendomsrett til en vegg i et hus gjeldende.

Det er som vist en vesentlig forskjell på perioden de aktuelle brukene lå under Røros Verk, og perioden etter 1901 da de kom under Staten, når det gjelder eiendomsretten til husene. Dette henger sammen med at de nå ble gitt muligheten til å pantsette husene, som jeg skal komme nærmere inn på nå.

3.4 Muligheter for pantsettelse

Problemstillingen jeg skal se nærmere på her er; *har bygslere noen muligheter for å pantsette huset eller eiendommen?* Som nevnt innledningsvis vil muligheter for pantsettelse være med på å belyse om det dreier seg om et leilendingsforhold eller et tomtfestelignende forhold mellom eier og bygslere i Engerdal.

Starten på denne diskusjonen ligger tilbake i tiden da bygslerne fortsatt lå under Røros Verk, og som nevnt under forrige delproblemstilling er det lite som peker mot at bygslerne eide husene sine selv. Dersom vi legger det til grunn, antyder dette at de dermed heller ikke hadde noen mulighet til å pantsette hverken hus eller eiendom.

Da jeg var på Rørosmuseet, ble det derimot antydnet at bygslerne kanskje kunne hatt en mulighet til å pantsette eiendommene sine, gjennom noe som kalles Hiorts Stiftelse. Dette var en stiftelse som var opprettet av verksdirektør Peder Hiort med den hensikt å virke som en slags "låneinstitusjon" for vanskeligstilte i Rørostraktene. Denne fungerte slik at man sendte inn en søknad, der man anga grunnlaget for søknaden, og hvor mye man ønsket å låne, før dette ble avgjort av en nemnd.

Siden det som nevnt var blitt antydnet at bygslerne muligens kunne pantsette eiendommer gjennom denne stiftelsen, bestilte jeg en rekke kopier fra Hiorts stiftelses arkiver fra statsarkivet i Trondheim. Jeg mottok et tilfeldig utvalg på 15 søknader, den eldste fra 1796 og den yngste fra 1810. Siden dette kun er et lite utvalg av søknadene som kom inn til stiftelsen, er det ikke mulig å si med sikkerhet at pantsettelse ikke har forekommet, men i de søknadene jeg har sett finnes det ingen antydninger til at pantsettelse har vært mulig for bygslere.

Med dette i tankene har jeg lagt til grunn at det trolig ikke fantes noen muligheter for pantsettelse av husene i tiden bygslerne lå under Røros verk.

Etter at bygslerne kom under Staten i 1901 ser det derimot ut til at det har vært muligheter for å pantsette huset. Den første antydningen til dette, som jeg har funnet, kan vi se av festekontrakten fra 1924 (vedlegg 10). Vi kan her lese følgende;

Sålenge der på den festede parsell hviler nedskrivningsbidrag av bevilgningene til fremme av samfundsnyttig boligbygging kan fra grunneierens side..."

Med bevilgninger menes det i dette sitatet lån fra det vi dag kjenner som Husbanken. Denne ble etablert i 1903 under navnet Statens Arbeiderbruk- og Boligbank. Den hadde som hovedhensikt å bedre boforhold for "vanlige" arbeidere og bønder, samt redusere emigreringen til mellom annet U.S.A. (Jørgensen 1996 s. 7). Den vedlagte kontrakten er fra 1924, altså 21 år etter at Husbanken begynte å operere. Dessverre har jeg ikke klart å finne eksemplarer av de eldre kontraktene i forbindelse med dette arbeidet, men jeg antar at bygslerne hadde muligheter til å ta opp lån allerede i 1903.

En annen ting som har kommet frem under feltarbeidet, er at bygslerne måtte ha tillatelse fra skogforvalteren for å kunne pantsette bruket sitt på denne tiden. I tillegg ble det, som den vedlagte kontrakten viser, tatt inn bestemmelser i kontrakten om at brukeren ikke kunne sies opp, avgiften kunne ikke forhøyes og tomten kunne heller ikke kreves ryddiggjort så lenge det heftet pant på eiendommen.

Slike bestemmelser som nevnt over finner vi på samtlige kontrakter frem til i dag. Det som er hovedforskjellen i dag kontra for 80 år siden, er at det ikke lenger kreves skriftlig tillatelse fra grunneier, altså Statsskog, for å kunne pantsette huset. I følge personen jeg snakket med på Statsskog har dette ikke vært noe tema på mange år, og pantsettelse ordnes direkte mellom banken og bygsleren uten at Statsskog involveres i noen grad.

Det er som vist nærliggende å konkludere med at bygslerne nå fritt kan pantsette husene sine som de vil uten å måtte be om tillatelse til å gjøre det først.

3.5 Arbeidsplikt

Problemstillingen jeg skal se nærmere på her er; *er/var det leveringsplikt for bygslerne og hva bestod denne i?*

I dag er det ikke noe som minner om leveringsplikt for bygslerne i Engerdal, men dette har ikke alltid vært tilfellet. Bakgrunnen for at det ble opprettet leilendingsbruk i området, var i utgangspunktet å sikre arbeidskraft til Røros Verk. Dette dreide seg først og fremst om transport av kull og tømmer til de ulike smeltehyttene som tilhørte verket, men også hugst av tømmer og fremstilling av kull. Denne plikten bærer dog mer preg av å være en levringsplikt enn en arbeidsplikt.

Som tidligere nevnt ble verket tildelt ulike privilegier innenfor en gitt radius på 4 mil. I disse privilegiene ble det angitt at alle bønder innenfor denne radiusen var pliktige til å bistå verket med kjøring av kull og tømmer. Dette var arbeid bøndene mottok betaling for, og ifølge en person jeg snakket med på Rørosmuseet, var det flere av bøndene som lot kone og barn styre gården, mens de selv kjørte så mye de klarte for verket. Dette kunne dog ifølge min kilde ha den uheldige effekten at gården ikke ble vedlikeholdt på en tilfredsstillende måte, og at hus og jord ble vanskjøttet over lenger tid.

Denne arbeidsplikten/leveringsplikten som ble pålagt gjennom privilegiene, ble fjernet ved lov 12.7.1816 (Bull 1988 s. 13). De fleste bøndene i området var på denne tiden blitt leilendinger under verket, og leveringsplikten var tatt inn i kontraktene, noe vi kan se tydelig av de vedlagte reversalenes punkt 5 (vedlegg 5 og 6). Leveringsplikten ble videreført, stort sett med de samme betingelsene som tidligere. Dette vil si at det offentligrettslige grunnlaget verket hadde hatt for å kreve slikt arbeid utført ble fjernet, men verket videreførte den likefullt gjennom de privatrettslige mulighetene de hadde gjennom kontraktene med bygslerne.

Mitt studieområde i Engerdal ligger utenfor den nevnte cirkumferensen, men som tidligere nevnt anså verket seg for å være grunneier og dermed bygselsrådlig i området fra 1798 (Andersen 1971 s. 372). Hvordan situasjonen var i området i perioden mellom 1729, da verket skaffet seg retter her, og 1798, da de begynte å oppføre seg som grunneier, er usikkert. Jeg vil likevel tro at de byglerne som var i området leverte kull og tømmer til verket selv om de kanskje ikke hadde plikt til det, selvsagt mot betaling. Etter 1798, da verket begynte å oppføre seg som bygselsrådlig i området, er det derimot klart ut fra kontraktene at leveringsplikten også ble innført i dette området. Denne leveringsplikten var i teorien gyldig helt frem til området gikk tilbake til Staten i 1901, selv om den trolig ikke ble håndhevet særlig lenger enn til 1880, da verket gikk over til å frakte kull og koks med jernbane.

En av personene jeg snakket med i forbindelse med feltstudiet mitt sa at enkelte av bøndene i området gråt da leveringsplikten ble fjernet. Dette skyldes ifølge min kilde at de nå ikke lenger så noen muligheter for å tjene penger like "lett" som de hadde gjort tidligere, og at de nå måtte finne seg alternative måter å tjene penger på.

Selv om noen bønder mente at denne leveringsplikten kunne være en bra ting og så på den som en rett mer enn en plikt, har jeg funnet henvisninger til at ikke alle var enige i dette. I dokument 88 (vedlegg 9, s.15) finner vi følgende klagepunkt fra leilendingene:

"At Verket i den senere Tid og i Særdeleshed i de sidste Aar har paalagt dem at udføre Pligtarbeide i overlags stor Mengde af forskjellig Slags, saasom Tømmerhugst, Flødning, Kulleverance, Malmkjørsel, alt for en lavere Arbeidsløn, end hvad der maa betaales efter fri Akkord"

Hvorvidt denne praksisen med pliktarbeid som sitatet nevner fortsatte helt frem til overgangen til Staten i 1901 vites ikke, men det er nærliggende å anta at den gjorde det.

Etter overgangen til Staten i 1901, ble det skrevet nye bygselskontrakter, men her var det ikke inntatt noen form for leveringsplikt. Den eldste kontrakten mellom Staten og byglerne jeg har klart å oppdrive, stammer fra 1924, og denne kontrakten inneholder følgende vilkår:

- 1. Festet gjelder for et tidsrom av 10 år fra 1. januar 1924 å regne.*
- 2. I årlig avgift erlegges kr. 10,- ti kroner - som innbetales til skogforvalteren i Femund innen hvert års utgang første gang i 1924.*
- 3. Festet medfører ingen annen bruksrett i statsalmenningen enn havnerett for de kreaturer - gjet undtatt - som vinterfødtes på parscellen, samt rett til efter utvisning å ta ved til husbehov av løvtrær, verdiløst tørt, nedfall eller avfall efter hugst.*

4. Festeren erholder i almenningen gratis utvist det fornødne trevirke til første gangs opførelse av huser og gjærder på parsellen. Husene skal i løpet av festetiden holdes assurert i landets almindelige brandforsikringsinnretning.

5. Festeren bærer de med festekontraktens utferdigelse og tinglysning forbundne utgifter.

6. Overtredelse av festebetingelsene medfører festets fortabelse.

Hele kontrakten finnes i vedlegg 10.

Som vist vil det dermed være nærliggende å konkludere med at den leveringsplikten/arbeidsplikten som tidligere hadde ligget til bygslerne gjennom kontraktene med Røros Verk opphørte da allmenningen gikk tilbake til statlig eiendom i 1901.

3.6 Arvefall og suksesjon

Spørsmålet om hvordan arvefall og suksesjon har blitt håndtert i området, vil nødvendigvis bli todelt, der den første delen omhandler tiden før 1901, da bygslerne lå under Røros Verk, og den andre delen omhandler perioden etter 1901, da bygslerne lå under Staten.

I den tiden bygslerne lå under Røros Verk var de gjeldende lover og regler for leilendinger i stor grad å finne i Christian V's Norske Lov av 1687. Det vi ikke fant her var opplatingsretten, altså at barn kunne tre inn i foreldrenes sted som leilending. Denne retten fant vi som nevnt i oppgavens punkt 2.3.2 i en forordning fra 1685. Det denne forordningen la til grunn for at en slik inntreden i foreldres sted skulle finne sted, var at den som ønsket å overta bruket måtte kunne anses for å være skikket til å overta, samt at de måtte betale en ny førstebygsel (innfestingsavgift) til jordrotten, i dette tilfellet Røros Verk. Det er lite i de dokumenter jeg har sett som antyder at verket har lagt seg opp i hvem som overtok bruket fra en aldrende leilending, siden de trolig la til grunn at bøndene ønsket å gi bruket videre til den av sine barn som var mest "skikket", og verket godkjente alle kontraktene i ettertid.

Dette ser ut til å ha vært praksis omtrent frem til 1860. I følge dokument 88 (vedlegg 9, s. 10), som jeg har referert til tidligere, begynte verket i tiden rundt 1860 å bygsle bort brukene til høystbydende når en leilending døde, eller ikke lenger var istand til å drive bruket på en hensiktsmessig måte. Dette førte trolig til at et bruk som kanskje hadde vært i en families besittelse gjennom flere generasjoner ble bygslet bort til en helt annen som ville betale bedre. Om dette ble gjort ved auksjon eller ved annen måte vites ikke. Jeg har ikke funnet noen dokumentasjon som går inn på dette i perioden

mellom dokument 88 ble forfattet, og overgangen til Staten i 1901, men jeg antar at denne praksisen fortsatte helt frem til overgangen til Staten i 1901.

Etter overgangen til Staten i 1901, kan man si at alt har gått tilbake til det gamle. Brukene ble først bygset bort på kontrakter på 10-20 år, men senere ble dette gjort om til livstidskontrakter, og arvefall og suksesjon fra far til sønn ble igjen mulig. Ifølge min kilde på Statsskog, blir bygslerne ved en slik overgang mellom far og sønn enige om vilkårene seg imellom, og det utstedes et "skjøte" som viser overdragelse av bygninger og eventuelle andre vilkår. Statsskog kommer så med en påtegning eller tillegg til festekontrakten, hvor de overdrar festeretten i tråd med dette "skjøtet".

3.7 Frikjøp og avviklingsprosesser

Prosessen med frikjøp og avvikling av bygselsbrukene ble igangsatt i 1984, med et styrevedtak i Direktoratet for Statens Skoger (Vedlegg 11). Hva som var bakgrunnen for dette vedtaket, har jeg ikke klart å få helt på det rene, men hos Statsskog ble det antydning at de innså at det nå var på tide å få "ordnet opp i" dette og gi bygslerne en mulighet til å bli eiere av eiendommen, som kanskje hadde vært i familiens besittelse i lang tid.

Selve salget av bygselsbruk kom derimot ikke igang før i 1986, men før brukene kunne selges måtte de selvsagt verdsettes. Dette ble gjort av jord og skogbruksfaglige personer oppnevnt av Direktoratet for Statens Skoger, som reiste rundt og verdsatte jorden i tre kategorier; dårlig, middels og god. De satte verdiene til henholdsvis 50, 100 og 150 kroner pr dekar. I tillegg til verdsettingen av produksjonsarealet ble også tomtarealet verdsatt. De verdiene som ble fastsatt i 1986 blir indeksregulerte en gang per år, og var i 2012 henholdsvis 100, 200 og 390 kroner pr dekar.

I perioden etter 1986 er det solgt 132 bruk, og per i dag gjenstår det 31 bruk som ennå ikke er solgt. Grunnen til at ikke alle brukene er solgt, er at saksgangen tar noe tid. Dette har i hovedsak vært på grunn av manglende kapasitet både hos jordskifteretten på Tynset, som foretar oppmålingene, og hos Statsskog sitt kontor på Drevsjø.

Saksgangen ved en slik fradeling er i prinsippet den samme i Engerdal som andre steder i landet. Den foregår slik at Statsskog som grunneier sender inn en delingssøknad til Engerdal kommune. Engerdal kommune behandler søknaden, og dersom avgjørelsen er positiv, kan oppmåling av eiendommen begynne. Dette gjøres som nevnt av jordskifteretten på Tynset. Jordskifteretten måler opp eiendommene på en slik måte de finner hensiktsmessig. I mange tilfeller blir eiendommene noe større enn det som er angitt på kartet, og dette skyldes i hovedsak at jordskifteretten ønsker å gjøre

det så ryddig og greit som mulig. Dommeren jeg snakket med hadde dette synet på saken: *"om Statsskog mister litt ekstra areal er ikke så nøye, og jeg setter gjerne merket i en stor stein utenfor den angitte grensen dersom jeg mener dette vil gi en mer hensiktsmessig og grei grense"*. Et annet aspekt ved fradelingene i Engerdal er utmark. Da praktiseres det slik at brukene ikke blir tillagt noe utmark, men de beholder de allmenningsrettene de måtte ha fra før. Når dette er gjennomført, selges bruket til personen som er oppgitt som kjøper i søknaden og saken avsluttes.

Statskog har i forbindelse med frikjøp praktisert at bygselsbrukene kun kan selges til personer som er bosatt innenfor kommunen, enten på det gjeldende bruket eller et annet sted i kommunen. Fjellova § 13 legger videre føringer på hva som kan selges, og her listes det opp i andre ledd at *"allmenningsgrunn som er dyrka eller skal brukast som tilleggsjord til gardsbruk kan likevel avhendast."* Tredje ledd utvider dette til også å gjelde byggetomter og lignende i særlige tilfeller. I våre konkrete forhold i Engerdal vil det være snakk om særlige tilfeller etter mitt syn, siden det er snakk om eiendommer som har vært bygslet over en periode på 200-300 år.

Vi har så langt snakket om de aktive brukene som enten fortsatt brukes som landbrukseiendom eller i det minste som bolig, men det er også eiendommer i allmenningen som kun benyttes som fritidsboliger. Regler for hvordan slike skal håndteres finner vi i tomtfesteloven § 34 annet ledd andre punktum, hvor det angis at ved krav om innløsning av fritidsbolig i statsallmenning skal heller festeren tilbys å få forlenge kontrakten på festet på samme vilkår som før. Her legges det altså føringer for å forhindre salg av eiendommer som kun benyttes til fritidsformål.

Som nevnt er det per i dag 31 bygselsbruk som ennå ikke er kjøpt fri. Av disse er det noen som ikke ønsker å kjøpe seg ut ennå, samt noen som ikke er i posisjon til å kjøpe seg ut ved at de eksempelvis bor et annet sted i landet eller at eiendommen kun benyttes til fritidsbolig. De som faller utenfor enten ved at de ikke vil, eller ikke kan kjøpe seg fri per i dag, blir tilbudt å forlenge festekontrakten. Da vil imidlertid festeavgiften, ifølge Statskog, kunne settes til 7 % av det kjøpesummen ville vært på det aktuelle tidspunktet, noe jeg skulle tro ville være et sterkt incentiv til å kjøpe eiendommen kontra det å fortsette som bygsler/fester.

3.8 Allmenningsretter ved frikjøp

Spørsmålet her er; hva skjer med allmenningsrettene ved frikjøp?

Før vi kan se nærmere på om allmenningsrettene følger med eiendommen ved frikjøp, må vi definere hvilke allmenningsretter det er snakk om. Det er i hovedsak to typer retter som har ligget til de ulike

brukene gjennom tiden. På den ene siden har vi de typiske rettene som rett til tømmer, beite, jakt og lignende, og på den andre siden har vi retten til å ha sæter i allmenningen.

De to ulike typene håndteres på ulike måter ved frikjøp. Rettene til beite, hugst, jakt og lignende vil fortsatt tilligge eiendommen, med det forbehold at eiendommen fortsatt er i bruk som landbrukseiendom. Dersom eiendommen ikke lenger er i drift som landbrukseiendom, men kun benyttes til bolig, vil allmenningsrettene falle bort. Denne praksisen er i tråd med fjellova (Lov 6 juni 1975 nr. 31) §2 andre ledd:

"Vert gardsdrifta nedlagd og jorda teken i bruk til føremål utanom jordbruksnæringa fell retten bort."

På den annen side vil allmenningsretten kunne gjenoppstå dersom eiendommen igjen blir benyttet til jordbruksformål.

Retten til å ha sæter i allmenning vil også følge med eiendommen, men kun som bruksrettssæter, og ikke som eiendomssæter, denne bruksretten til sæter vil være gjeldende så lenge bruket bærer preg av å være jordbrukseiendom. Dersom bruket legges ned, faller denne retten bort, og seteren kan vises ut til et annet bruk av fjellstyret. Dersom fjellstyret ikke viser denne seteren ut til et annet bruk, kan det søkes om å få opprettet en festekontrakt på seteren til fritidsformål, i tråd med tomtefesteloven § 34.

3.9 Oppsummering så langt

Jeg vil i dette kapittelet gi en kort oppsummering av de ulike delproblemstillingene som har vært med å gi svaret på hovedproblemstillingen min. Som nevnt innledningsvis har jeg jobbet med følgende hovedproblemstilling; *Hvordan var og er leilendingsforholdene i Engerdal sammenlignet med det tradisjonelle leilendingsvesenet?* Som vi ser kan problemstillingen deles i to deler, og denne delingen er naturlig å foreta i året 1901, da leilendingene går fra å være bygslere under Røros Verk til å være bygslere under Staten.

I perioden bygslerne lå under Røros Verk er det lite som peker mot annet enn at de kan betegnes som leilendinger i ordets klassiske betydning. Som vist i diskusjonen rundt de ulike delproblemstillingene, er alle kjennetegnene på et klassisk leilendingsvesen tilstede. Leilendingene leier både husene og grunnen fra en jorddrott, i vårt tilfelle Røros Verk, og de har ingen mulighet til å pantsette hverken husene eller grunnen. De har gjennom sine bygselskontrakter (reversaler) et sett

med spesifikke regler å forholde seg til, og som nevnt kan det å ikke overholde slike regler, føre til utkastelse fra bruket.

Det er altså liten tvil om at i perioden bygslerne lå under Røros Verk, så var de leilendinger i begrepets tradisjonelle betydning.

Etter overgangen til Staten i 1901 faller mange av kjennetegnene fra det klassiske leilendingsvesenet bort, og erstattes med mer tomtefestelignende forhold. Kontraktene kalles ikke lenger for bygselskontrakter, men festekontrakter, men dette er som tidligere nevnt trolig bare en terminologisk endring. Den største endringen mot et mer tomtefestelignende forhold som skjedde etter 1901 er dog at bygslerne fikk mulighet til å pantsette husene sine med festeretten, noe de som nevnt ikke hadde hatt mulighet til tidligere.

Når jeg bruker begrepet *tomtefestelignende forhold* og ikke *tomtefeste*, skyldes dette at et gårdsbruk ikke kan betegnes som tomtefeste etter tomtefesteloven § 1, hvor følgende angis: "*Lova her gjeld feste (leige) av grunn til hus som festaren (leigaren) har eller får på tomta*". Å kalle bygslerne med gårdsbruk for tomtefestere vil altså ikke være riktig, siden det dreier seg om et bruk og ikke en tomt. Det kan dog tenkes at noen av eiendommene likevel kan karakteriseres som tomtefeste. Da tenker jeg først og fremst på de eiendommene som ikke lenger har jordbrukspreg, der jorda har gått tilbake til Statskog for deretter å bli tillagt et annet bruk som tilleggsjord eller lignende, slik at det bare er selve "tunet" som gjenstår av bruket. Dersom dette er tilfellet, vil de nok kunne klassifiseres mer som tomtefestere enn leilendinger. Størstedelen av eiendommene faller dog utenfor en slik klassifisering, siden de har jordbrukspreg og vil dermed ikke kunne betegnes som tomtefestere.

Denne gradvise overgangen til mer tomtefestelignende forhold ser ut til å ha startet noe etter 1901, men om dette er en villet handling eller ikke fra Statens side har jeg ikke klart å finne noen bevis på. Jeg spurte personene jeg intervjuet i forbindelse med feltarbeidet mitt om dette, og de kunne heller ikke gi noe entydig svar på om dette hadde vært en villet handling eller ikke fra Statens side.

Det blir da altså nærliggende å konkludere med at dagens situasjon i Engerdal hverken er fugl eller fisk, men mer en slags merkelig konstallasjon av leilendingsvesen krydret med tomtefestelignende forhold.

4 Avslutning

Denne oppgavens hovedformål har vært å gi en oversikt over leilendingsvesenets siste fase i Norge, og ikke minst å vise at vi fortsatt, den dag i dag, har rester av dette leilendingsvesenet i landet. Riktignok dreier det seg som vist ikke om et klassisk leilendingsvesen, men mer om en slags merkelig blanding av leilendingsvesen ispedd trekk fra tomtefesteinstituttet. Dette vil med andre ord si at det som skjer i Engerdal i dag, ved salget av bygselsbrukene, kan betegnes som leilendingsvesenets siste krampetrekninger i norsk sammenheng, og når salgene er fullført, kan vi (kanskje) endelig si at leilendingsvesenet er avskaffet i hele landet.

4.1 Videre arbeid

Det er flere spørsmål som har dukket opp under arbeidet med denne oppgaven som jeg ikke har klart å finne gode entydige svar på. Dette har i stor grad sammenheng med at jeg ikke har klart å finne relevante dokumenter som omhandler disse spørsmålene. Jeg vil nå liste opp noen av spørsmålene slik at de kan danne grunnlag for senere arbeider.

Det første spørsmålet er; *hvordan kunne Røros Verk mene at de var "fullstendig" eier av Rendalen nordre allmenning etter 1798?* Dette siden de som vist helt klart ikke mente å inneha "full" eiendomsrett til området i perioden mellom kjøpet av retter i 1729 frem til de begynte å oppføre seg som bygselsrådige i 1798. Mente de eksempelvis at de hadde "hevdet" en eiendomsrett til området, eller finnes det dokumenter som vi ikke kjenner til, som gir verket denne retten?

Et annet spørsmål jeg har stilt meg selv flere ganger er; *hvorfor ble ikke bygselsbrukene solgt umiddelbart etter at allmenningen kom i Statens eie i 1901?* Jeg har ikke klart å finne noen dokumenter som gir et svar på dette, og jeg kan heller ikke tenke meg noen fornuftig grunn sett fra Statens side til å beholde bygslerne i allmenningen. Statens interesse i allmenningen er først og fremst skogsdrift, men det kan jo tenkes at Staten har sett på bygslerne som stedbunden arbeidskraft, selv om det er lite trolig.

Et av de dokumentene jeg har lest med stor interesse, er det tidligere nevnte dokument 88 (vedlegg 9). Etter å ha lest dette dokumentet nøye flere ganger, sitter jeg igjen med spørsmålet; *hvordan var forholdet mellom Røros Verk og bygslerne?* Dokument 88 viser at det i perioden det ble forfattet var til dels store uenigheter mellom bygslerne og verket, hvor verket etter min mening behandlet bygslerne nærmest som husmenn, da særlig gjennom arbeids/leveringsplikten. Mens bygslerne på

sin side så på seg selv som noe mer enn leilendinger, siden de f.eks. mente at de hadde eiendomsretten til hus som de hadde satt opp, selv om de gjennom kontrakten hadde gått med på at husene tilfalt jorddrotten. Som en forlengelse av dette kunne det vært spennende å vite om det ble noen endringer i tiden frem mot 1901, på de punktene leilendingene klaget på gjennom dokument 88.

I tillegg vil jeg nevne at en grundigere studie av ulike leieforhold kunne vært spennende. Grunnen til at dette kunne være et godt tema til videre forskning er at det trolig er større overlapp mellom de ulike leieforholdene enn vi vet om. Som vist gjennom denne oppgaven har vi overlapp mellom leilendingsvesenet og mer tomtfestelignende forhold, og muligens også overlapp mellom leilendingsvesenet og husmannsvesenet. Det vil derfor være nærliggende å anta at skillet mellom de ulike leieforholdene ikke er så bastante som vi gjerne tror. Eller som min veileder Hans Sevatdal ville sagt det *"Fedrelandet er mangfoldig og vi finner de merkeligste konstellasjoner og ordninger bare vi leter lenge nok."*

Kilder

Litteratur

Andersen, Ottar. (1971) *Bygdebok for Engerdal bind 1*. 1. utg. Elverum, Engerdal kommune. 555 s.

Bull, Ida. (1988) *Privatarkiv nr. 211 Røros Kobberverk og nr. 212 Folldal Verk*

Danielsen, Rolf, Dyrvik, Ståle. Grønlie, Tore. Helle, Knut. Hovland, Edgar. (1991) *Grunntrekk i norsk historie*. 1. utg. Oslo, Universitetsforlaget

Dyrvik, Ståle. (1977) *Overgangen til sjølveige i Norge. Nokre nye data for 1700 talet*. Oslo, Historisk tidsskrift, 56: 1-18.

Falkanger, Thor. (2009) *Allmenningsrett*. Oslo, Universitetsforlaget. 387 s.

Jørgensen, Kurt. (1996) *Debatten om boligkvalitet og arbeidet med typetegninger*. Oslo, Husbanken 58 s.

Myking, John R. (2002) *Herre over andre si jord*. Bergen, Historisk institutt Universitetet i Bergen. 234 s.

Olsen, K. Meinich (1928) *Norsk Almenningsret*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag. 222 s.

Runningen Irene (2012) *Fjellstyrene 100 år*. Antagelig Oslo, Norges Fjellstyresamband. 95 s.

Sevatdal, Hans (1989) *Forelesingar i eigedomshistorie*. Ås, Landbruksbokhandelen. 125 s.

Sevatdal, Hans (2013) *Forelesingar i eigedomshistorie*. Upublisert manus.

Strøm, Evald Jon (1995) *Rørosloven av 1901*. Røros, Fjell-Ljom forlag. 210 s.

Lovverk

Lov av 29. mai 1901 nr. 6 *om forskjellige forhold vedkommende Røros Kobberverks Skogvæsen (Rørosloven)*

Lov av 25 juni 1965 nr. 1 *om forpakting (forpaktingslova)*

Lov av 10 februar 1967 *om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)*

Lov av 6 juni 1975 nr. 31 *om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova)*

Lov av 19 juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger

Lov av 19 juni 1992 nr. 60 om skogsdrift m.v. i statsallmenningene

Lov av 19 juni 1992 nr. 61 om opphevelse av og endringer i gjeldende lovgivning om allmenninger m.v.

Lov av 20 desember 1996 nr. 106 om tomtefeste

Internett

<http://snl.no/Gulatingsloven>, tilgjengelig via: <http://snl.no/Gulatingsloven> (lest 12/07 2013)

<http://lokalhistoriewiki.no>, og begrepet bygsel, tilgjengelig via:

<http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Leksikon:Bygsel> (lest 26/05 2013)

Kong Christian IVs Norske Lovbog 1604, tilgjengelig via:

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr4web/index.html> (lest 14/07 2013)

Kong Christian Vs Norske Lov 1687, tilgjengelig via:

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/index.html> (lest 14/07 2013)

regjeringen.no, om allmenningsretten, tilgjengelig via:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2007/nou-2007-13/9/5.html?id=492038> (lest 22/06 2013)

Arkivmateriale fra Røros Kobberverks arkiver

Arkivreferanse 33.1.7 Dokumenter angående Hiorts stiftelse (utvalg)

Arkivreferanse 17D.4.84 Utkastelsesforretning fra 1852

Arkivreferanse 17D.4.80 Skylddeling 1854

Arkivreferanse 17D.4.78 Befaring Kvilten 1848

Arkivreferanse 17D.2.65 Bygselseddel Kvilten 1804

Arkivreferanse 17D.1.5 Bortbygslinger 1697-1753

Arkivreferanse 16A2.4.43 Bygsesdler og reversaler (utvalg)

Arkivreferanse 16A2.4.40 Innberetning om leilendingsforholdene på Røros Verks gods (dokument 88)

Arkivreferanse 16A2.2.9 Reversal 1881

Arkivreferanse 16A1.5.46 Alfabetisk liste over leilendinger 1852

Vedlegg

Vedlegg 1: Spørsmål til Statsskog

1. Ser dere på bygslerne som leilendinger eller festere/tomtefestere?
2. Dersom festere anser dere tomtfesteloven for å gjelde dem? Jeg tenker da først og fremst med tanke på innløsnings muligheter.
3. Igjen dersom festere, når/hvordan ble dette "vedtatt"?
4. Hvem eier husene?
5. Kan beboerne pantsette fritt?
6. Dersom det kreves avtale med dere for å pantsette, hva inneholder den avtalen?
7. Hvordan håndteres arvefall/suksesjon?
8. Hvordan er frikjøpsprosessene?
9. Hva kreves av bygslerne før et evt. frikjøp?
10. Hva om bruket er nedlagt og kun nyttes til fritidsbolig?
12. Hva tror du må til for at resterende skal kjøpe seg ut?
13. Hvilke retter/plikter er det i avtalene mellom dere og beboerne?
14. Hva med allmenningsretten ved frikjøp?
15. Hva med sæter i allmenningen vil denne bli skilt ut ved kjøp og? (bruksrettsæter eller eiendomssæter?)
16. Du har nevnt på e-post at eiendommene kun selges til innbygginger.. hvordan vil dere håndtere det dersom eiendommen selges til en "fremmed" i neste ledd?

Vedlegg 2: Spørsmål til tidligere fjellstyresjef

1. Hvordan er allmenningene styrte i dag?
2. Hvordan er fjellstyrene organisert?
3. Hvilket mandat til å fatte vedtak innehar fjellstyrene?
4. Hvilke juridiske virkemidler kan benyttes av fjellstyrene til å sørge for at vedtak følges?
5. Hvem eier husa i allmenningen?
6. Hvor lenge har det vært slik at beboerne eier husa?
7. Hvordan vil allmenningsretten oppfattes ved frikjøp?
8. Hva med sæter, vil den bli en bruksrettssæter eller en eiendomssæter?
9. Hvordan håndteres arv/suksejon?
10. Hvordan er saksgangen ved frikjøp?
11. Hvordan var verkets posisjon i området? (privatallmenning eller noe annet)
12. Vil tomtefesteloven være gjeldende tror du?

Vedlegg 3: Spørsmål til Rørosmuseet

1. Når kom allmenningen i verkets eie?
2. Når ble bosettelse/bygging startet i Engerdal?
3. Hvordan ble bureisingen foretatt i praksis? (generelt type (du kan bosette deg hvor som helst innefor et gitt område) Eller mer spesifikt (du kan bosette deg HER)
4. Hvilke retter/plikter knyttet seg til avtalene?
5. Hvordan var det med arbeidsplikt/leveringsplikt?
6. Hvordan ble suksesjon/arvefall håndtert?
7. Hvordan var det å være leilending under verket?
8. Hvem eide husa?
9. Kunne byglerne pantsette? evt hvordan kunne dette foregå?
10. Hvordan var verkets posisjon i Engerdalstraktene?

Vedlegg 4: Spørsmål til jordskifteretten

1. Hvordan er saksgangen ved frikjøp?
2. Hvem krever sak?
3. Hvor finnes hjemmel for arbeidet med sakene?
4. Hvilket areal blir oppmålt?
5. Hvordan ser jordskifteretten på bygslerne? (leilendinger eller festere)
6. Vil tomtefestelovens regler om innløsning kunne benyttes?
7. Hva legges til grunn ved verdsettingen?
8. Hvordan behandles allmenningsretter?

Vedlegg 5: Reversal 1873.

Kilde: Røros Kobberverks arkiv referanse 16A2.4.43.

Reversal.

Da jeg af Røros Været har erholdt Byghsel paa *Baadstøt mandst. L. Nr. 109, rev. Skj. 1873,*
i *Følgers Herred,* saa bettager jeg at holde mig de i Byghselsbøden indholdte Betingelser efterrettelig, nemlig:

1. Jeg betaler i aarlig Landsthyld *2 Spb.* o. Skil., som erlægges inden hvert Aars Udgang; saa betaler jeg og alle Eiendommen og dens Bruger paahvillende Statter, Byrder og Udredøler af hvad Navn nævnes kan.
2. Jeg pligter forsvarligen at dyrke samt efter Tone rybde og forbedre Jorden; jeg skal ikke bortføre Gjøvel eller Fougage fra Eiendommen, og heller ikke uden speciel Tilladelse affodre Markesaafterne oftere end hvert andet Aar.
3. Jeg skal holde Gaarden forsynet med de nødvendige Huse samt holde Bygninger og Gjerder i aabodsfri Stand. Lader jeg Huse eller Gjerder forfalde, eller vanbruger Jorden, pligter jeg at betale saadan Erstatning, som Jordegodsforstanderen med 2 af denne tilkaldte ubillige Mænd efter anstillet Undersøgelse paa Stedet bestemmer.
4. I Skoen skal jeg Intet tage uden det høist Fornødne af Brændevæd, Gjerdesfang og Huustømmer, Alt efter Udbiøning, og hvad Huustømmer angaar, ikkun efterat Tilladelse fra Jordegodsforstanderen er erhvervet.
5. Jeg er pligtig til aarlig ifølge Udbiøning i Gaardens eller Andres Stobe at tilberede og til de Værkets Etablissements, hvortil jeg henvises, at fremstafte det Qvantum Kul, Røstved, Tømmer og andre Træmaterialer, som maatte vende mig paalignet, mod derfor at nyde den Betaling, som Værket giver Selveierne, dog med Fradrag af Skovleie. Eigesaa er jeg pligtig at udføre de Kjøveler, som forøvrigt af Værksbestyrelsen maatte paalægges mig mod derfor at nyde gangbar Betaling.
6. Jeg skal ligesaa lidt fornærme mine Naboers Eiendomme som fortie Andres Forurettelser paa min Byghsel. Om Tvist skulde opstaa mellem mig og andre Leilendinge med Hensyn til vore respektive Byghseleieendomme, da skal denne andrages for og afgjøres af Jordegodsforstanderen.
7. Dersom Røros Været til sin Drift og Rørelse tiltrænger Noget af Eiendommens Jord, Baudfald eller andre Herligheder, skal Værket dertil have fri Naabighed mod passende Afgang i den aarlige Landsthyld efter Jordegodsforstanderens og 2 af denne tilkaldte ubillige Mænds Bestemmelse.
8. Jeg skal være uberettiget til i det Hele eller for nogen Deel at bortleie Eiendommen til Andre, til at nedfætte Huusmænd eller til at inbtage Indestfer og pligter derhos at vise Værksbestyrelsen eller dens Besuldmægtigede Hørlighed og Lydighed, samt overhovedet at holde mig Lovens Bestemmelser om Leilendingvæsenet i enhver Henseende efterrettelig —

Alt under mit Fæstes Fortabelse. Forseer jeg mig imod nogen af ovenansførte Bestemmelser er jeg pligtig at frabige og ryddiggjøre Eiendommen uden Opsigelse eller Oppebølse af Faretag.

Røros den 9de Mai 1873.

Te Witkerlighed?
K. Stalck
O. Kirkebak.

Kenn O. Elgaen
m. p. J.

Vedlegg 6: Reversal 1881.

Kilde: Røros kobberverks arkiver, referanse 16A2.2.9

Reversal.

Da jeg af Røros Værk har erholdt Bygjel paa *Osöivro, Stads under Gnd. nordre Osöi L.N. 14 i Singsaas Herred*, saa vedtager jeg at holde mig de i Bygselfebdelen indeholdte Betingelser efterrettelig, nemlig:

1. Jeg betaler i aarlig Landstyk 20 *Skp. Norder Skat*, som erlægges inden hvert Aars Udgang; saa betaler jeg og alle Eiendommen og dens Bruger paahvilende Statter, Byrder og Udbesler af hvad Naavn nævnes kan.
 2. Jeg pligter forsvartigen at dyrke samt efter Gvne rybde og forbedre Jorden; jeg skal ikke bortføre Gjødsel eller Fourage fra Eiendommen, og heller ikke uden speciel Tilladelse affodre Markeslaatterne oftere end hvert andet Aar.
 3. Jeg skal holde Gaarden forsynet med de nødvendige Huse samt holde Bygninger og Gjerder i aabods-fri Stand. De Huse, Bygninger eller Gjerder, som jeg opfører paa Eiendommen, forblive denne tilhørende uden Ret til Erstatningskrav. Lader jeg Huse eller Gjerder forfalde, eller vanbruger Jorden, pligter jeg at betale saadan Erstatning, som Jordegodsforstanderen med 2 af denne tilfaldte uvillige Mænd efter anstillet Undersøgelse paa Stedet med Værksbestyrelsens Approbation bestemmer.
 4. I Stoven skal jeg Intet tage uden det høit Fornødne af Brændevæed, Gjerdesfang og Humsømmer, Alt efter Udviisning.
 5. Jeg er pligtig til aarlig ifølge Udviisning i Gaardens eller Andres Stove at tilvirke og til de Værkets Etablissementer, hvortil jeg henvises, at fremskaffe det Kvantum Kul, Røstved, Tømmer og andre Træmaterialier, som maatte vende mig paalignet med derfor et nyde den Betaling, som Værket giver Selveierne, dog med Fradrag af Skovleie. Jeg er derhos pligtig til at udføre de Kjørster, som forøvrigt af Værksbestyrelsen maatte paalægges mig med derfor at nyde den Betaling, som denne bestemmer.
 6. Jeg skal ligesaa lidt fornærme mine Naboers Eiendomme som fortie Andres Forurettelser paa min Bygjel. Om Tvist skulde opstaa mellem mig og andre Leilændinge med Hensyn til vore respektive Bygjeleieendomme, da skal denne andrages for Jordegodsforstanderen og afgjøres af Værksbestyrelsen.
 7. Derjom Røros Værk til sin Drift og Kjørlse tiltrænger Noget af Eiendommens Jord, Vandfald eller andre Herligheder, skal Værket dertil have fri Raabighed mod passende Ufgang i den aarlige Landstyk efter Værksbestyrelsens Bestemmelse.
 8. Jeg skal være uberettiget til i det Hele eller for nogen Deel at bortleie Eiendommen til Andre, til at nedsætte Humsmand eller til at indtage Jnderster. Forøvrigt har jeg at holde mig Lovgiiningens Bestemmelser om Leilændingsvæsenet efterrettelig.
- Forjer jeg mig imod nogen at ovenansorte Bestemmelser, har jeg mit Fæste forbrudt.
19. *Stadsens Brugerrettighedes i Osöi-Gaardens Skov og Mark skulle bortfalde fra den Tid, Overdirektionens maatte forlange det, enten af Rensyn til Salg af Osöi-Gaardens eller af andre Grunde.*

Singsaas den 25. Marts 1881.

Arnd Arndsen Lyngren

Se Vitterlighed:

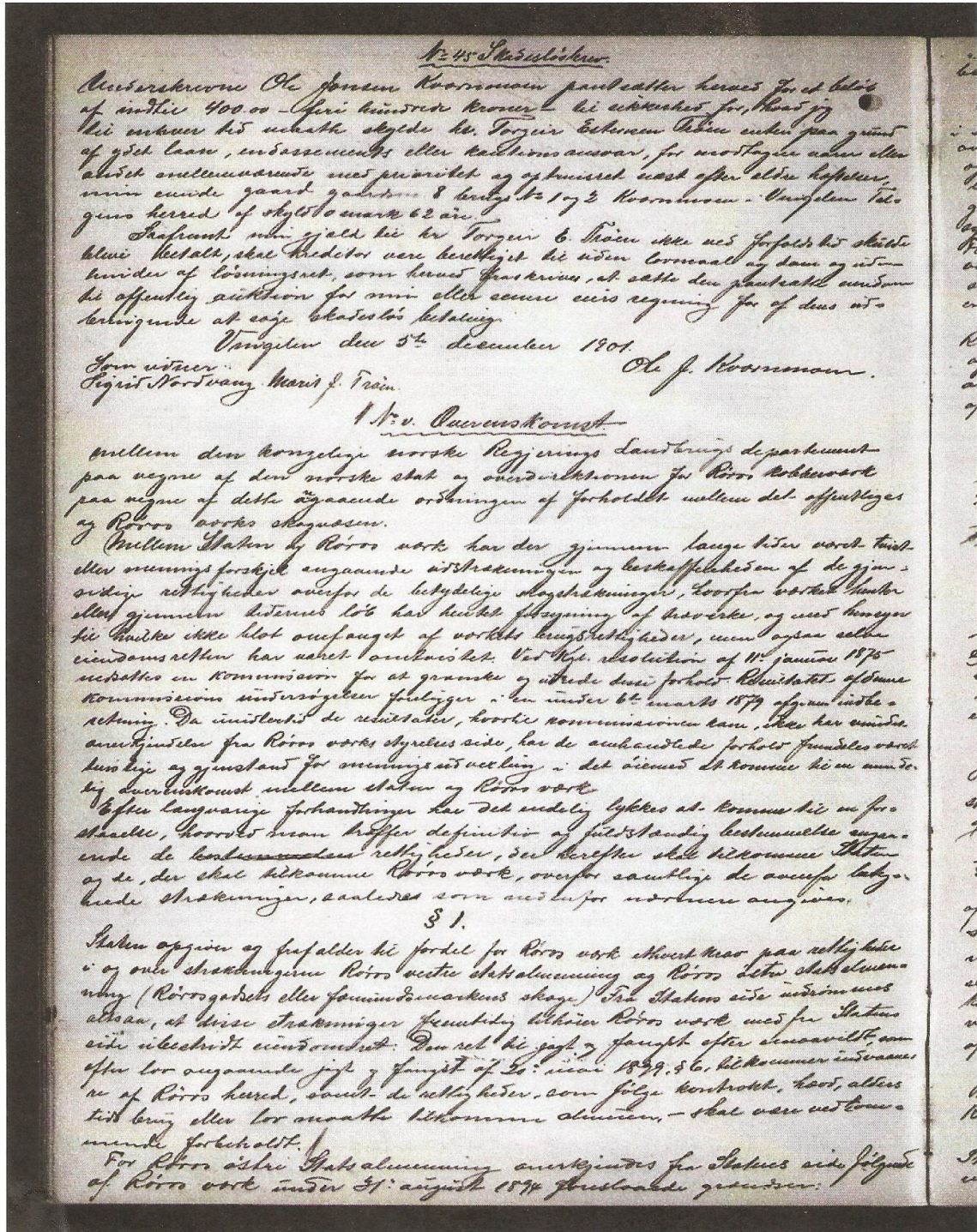
Angelbrigt J. Taberné
Anders J. Taberné

Vedlegg 7: Overenskomst mellom Røros kobberverk og staten i 1901.

Kilde: http://www.arkivverket.no

Kildeinformasjon: Gammel arkivreferanse: 16, Sted: Nord-Østerdal sorenskriveri, Oppbevaringssted: SAH. Merknader: .
http://www.arkivverket.no/URN:NBN:no-a1450-t20070504340918.jpg

1. Fra år 1798. i eggranden over Storvassan, Strickhalligen til Sten. 297
 bekk og som efter bliene til Feragjien, over denne til Langvassbakkens i stot
 samme, efter denne hat gaaen til Feltfangerkatten, Fjeldgrusset vorden
 bred til den Gjens i stot fra Gjensien, hvorfra den flaaer i stotvassene elv
 2 a 3 kilometers langde med sig; Saaen gaal graunden. andrent set omkret
 over Raulvass nordre kange, sydvestlig til over Bjergkatten til Saethakken
 og følger denne sydover til den i stot i Haagvick; Saafter gaar graunden
 langs denne elv vest til Kaulvassien, hvorfra den følger oppover langs
 gaunden Sabrum utmark, indtil den i Raumbjergfjeldt gaar en omkret og
 sydvestlig rekning gaar over Staufjeldet i Raumbjerg til den sydvestligste af
 Raumbjergvass, hvorfra den i nordvestlig rekning gaar til Grukjeldvass
 og Fævidvassien fortsetter saa sydvestlig over spæen til Røss i stot
 samme, følger saa Rån oppover til i eggranden over Røgn og, og gaunden
 er i eggranden.

For Røss vestre statsalmenning auktgjendes fra Statens side de i
 Røss kommissarrens indberetning af 6te marts 1879, side 34, 2de punkt
 og side 35 1ste punkt, angivende Bergstadens dog fortbeholder Staten sig
 at beholde som eiendomme til Skougkilen som pledestedt den i vestdelen
 af Bergstadens liggende flaaevand, strøking, i Kirkvassan, af areal ca. 20 hektar.
 § 2.

I følgende statsalmenninger:
 a. De i Holtvassan og Feragjien liggende Pragaas statsalmenninger,
 b. saavelde statsalmenningerne saavel som fortstaden, Kallvassherred,
 c. Feragjens statsalmenning i sødøstere fortstaden,
 d. den saakaldte Tolgen - Tamminiske statsalmenning, som bestaar
 af strøkingen paa begge sider af Tammin, af Tufvingdalen, saavel
 af lille Rorsjøliden / Røss kommissarrens indberetning af 6te marts
 1879, side 119, a som med vord graunden til Røss liggende statsal-
 menning, saaledes som denne overfor er beskrevet. § 1.
 e. Rindvass nordre statsalmenning - angivende i grafolder Røss
 vord til fordel for staten indbetalt - liggende - liggende - og anden ret af land
 som stoves kon, som vordet enaatte laust. Disse stoves, hvad
 indtil disse rettigheder er liggende paa gjeldende lov, anordninger eller pri-
 vatlign, kontrakt, haad, savnede eller hallet som helst andet retshjelpende
 grundlag.

Herraden er saaledes indbefattet det inden den Tolgen - Tamminiske
 statsalmenning og Rindvass nordre statsalmenning liggende leitands-
 god, hvoraf Røss vord har vordet haad og giften.

Alle giften af samme bliene at oppbevarer af det offentlige fra 14de april
 1879.
 Det i Tufvingdalen liggende matrikulerede jordgod, med indlagde
 af pladen Gjebakk, indtil den at vord Røss vord hildrende, af
 statsalmenningerne skal til hest enkelt af disse liggende inddelte for-
 vorden aendomsokas til hildende. Hildende af liggende inddelte af de-
 se skapflykten bestemmelse med et stog, som liggende paa liggende be-
 teknings af de i indlige vord parterne indbetalt inddelte, med hest
 vord parterne med. Hestindlet mellem stoginddelte af gjens ved en
 af andemanden i Hildvassan med hest vord vord opbevaret.
 § 3.

Røss vord grafolder den vordet hestinddelte hestinddelte i den til
 Rindvass liggende 1798 gisende del af Rindvass statsalmenning.
 § 4.

Statens fortstaden fortbeholder til til at finde hestinddelte hestinddelte
 vordet hestinddelte hestinddelte fra Tammin til hestinddelte hestinddelte
 med en giften.

af 1-en-krone pr bylot, firdels tømmer af 8 tommer (21 centimeter) dimension og 2-brønde, samt 60-skelde - are for tømmer under denne dimension i Roros værke er forpligtet her at kaldes de af det anførte karakter i frigt brugbar stald.

§ 5.

Den afgift, der er på 400.00, som Roros værke ifølge Kong. Resol. af den 24de januar 1855 erlagges for kuyttelen af Rorosværks norske skatstatuering, bortfærdes.

§ 6.

Staten betaler Roros værke kr 15000.00 - et hundrede og firs ti tusinde kroner. - I dette beløb kommer dog til fradrag forstjebelige indtægter, som Roros værke har haft af salg for Bergslagens regning af tømmer fra heromhandlede skog samt ved liggende gaffer af det saakaldte talgaagard og af pladsen Giebakkum. Kontrahenten er holdt med den om at ansette dette beløb til kr 16000.00 - setten tusinde kroner. -

Det gjensvarende af beløbet betaler staten i 5 aar i 5-årene ligeligt dele hvert aar 1ste juli, første gang 1ste juli 1902. At det her enhver tid resterende beløb søges betalt en rente af 4 $\frac{1}{2}$ - fire og en halv - procent pro anno.

Statsens forbehold sig adlydes her, den den saa maatte ønske naar som helst at betale det hele beløb med renter til betalingsdag.

§ 7.

Tærket stilles med hensyn til beskyttelse af det anndoms skog og dets forsyning med skapematerialier i enhver henseende under den almindelige lovgivning.

Skatinspektøren bedes inddrøgte og skatstatueringens indordnes under statens almindelige forstærker, som paa den anden side ingen særskilt beskatning skal have med Roros værks ejendoms skog (herunder indbefattet Roros værks ejendoms skog) og andre almindelige.

§ 8.

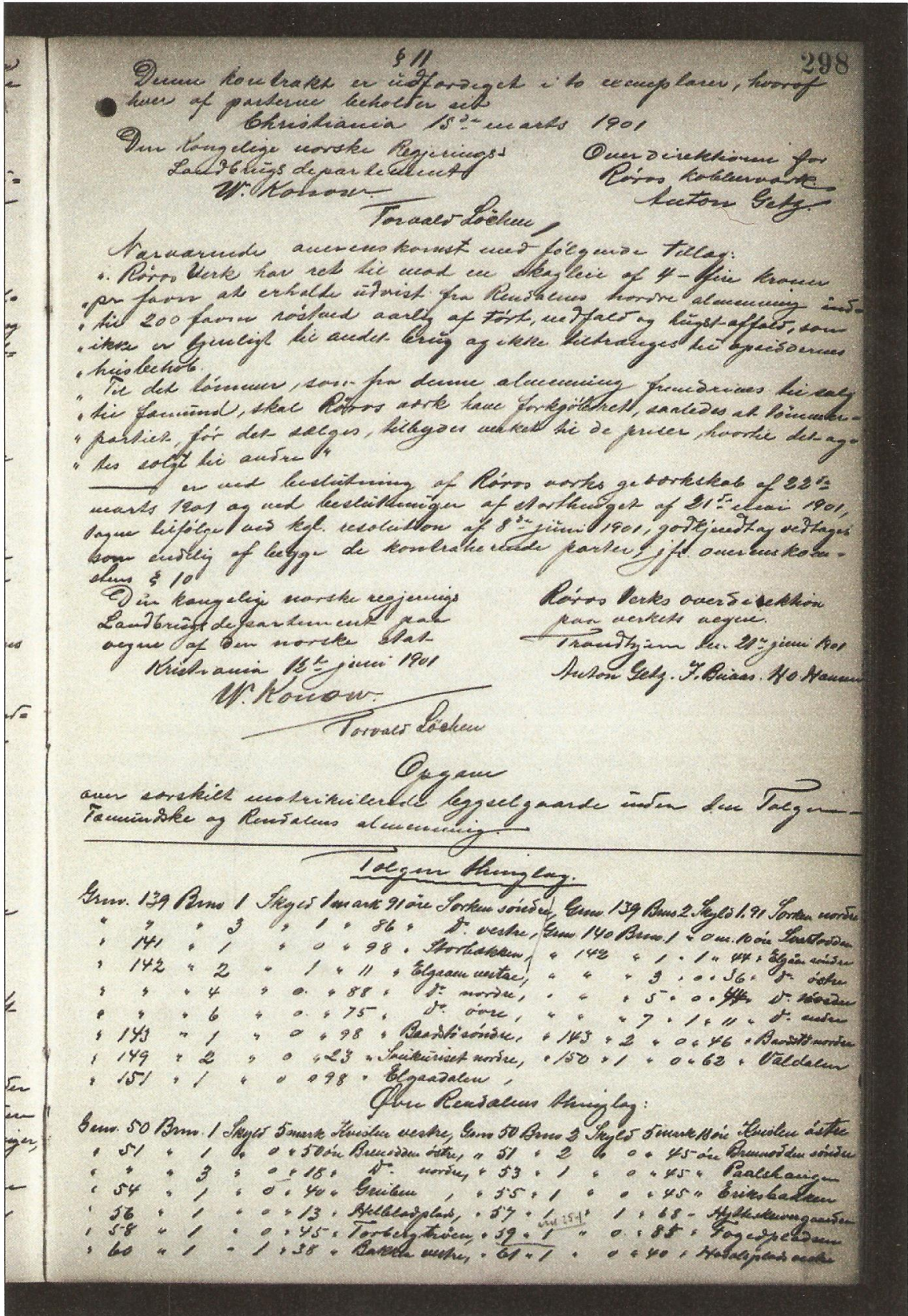
Den svenske komst kræver i kraft fra 1ste juli 1901. Fra samme tid bortfærdes altsaa ogsaa den afgift, som af Roros værke erlagges for kuyttelen af Rorosværks norske skatstatuering indtil det indføres her skatinspektørens afløsning og reiser.

§ 9.

Svenske komst bliver fri for skattelag og flugtstatueringer. § 10.

Denne kontrakt stilles af landstingsdepartementet under forbehold af kongens og stortingets godkendelse. Endvidere forbeholdes, at statsmagten indtager de lov og lovforskrifter, som staten i saages anledning finder påkrævet.

Overdirektøren for Roros værke forbeholder sig godkendelse af kontraktens, samt at denne kontrakt skal være vedliggjort inden 1ste juli 1900.

Gms. 62 Boms 1 Høys Omak 48 den Svingerplads, Gms. 63 Boms 1 Høys Omak 48 den Svingerplads
 • 63 • 2 • 2 • 48 • Døgnværelse uellum, • 64 • 2 • 0 • 98 • Døgnværelse
 • 64 • 1 • 4 • 20 • Høys Omak, • 64 • 2 • 0 • 60 • Høys Omak
 • 67 • 1 • 2 • 85 • Høys Omak, • 67 • 2 • 3 • 30 • Høys Omak
 • 68 • 1 • 0 • 25 • Høys Omak, • 68 • 2 • 0 • 70 • Høys Omak
 • 69 • 1 • 1 • 68 • Døgnværelse, • 69 • 2 • 1 • 48 • Døgnværelse
 • 70 • 1 • 4 • 40 • Høys Omak, • 71 • 1 • 2 • 90 • Høys Omak
 • 72 • 1 • 1 • 45 • Høys Omak, • 72 • 2 • 0 • 78 • Høys Omak
 • 73 • 1 • 0 • 05 • Høys Omak, • 74 • 1 • 0 • 38 • Høys Omak

Eller forrige den 16de december 1901 vedkommende Kvitene

N° 46 Paalægning

paa det. det. 17de 1879 fra Thon St. Løkken til Thon Nilsen ved en betragtningsret. St.
 Løkken stor for 600.00 med pant i Løkken og sølvværdi. Som pantstiftet prisen
 heres pant i Løkken vil jeg denne her forside for laan. Hypothekbrevet
 Kvitene 24de september 1901 St. Løkken

N° 47 Paalægning

paa det. det. 26de 86 fra Thon St. Løkken til Mr. Mostensen og Mr. Løkken stor
 for 1300.00 med pant i Løkken sølvværdi. Høys forlangende af sølvværdi
 faste eier af sølvværdi pantsatte og private rets tilfælde sølvværdi
 sølvværdi her forside for laan af Hypothekbrevet.
 Løkken Kvitene den 25de september 1901
 Mr. Mostensen Kvit. St. Løkken

N° 48 Doms

Sorenskriveren i Nordre Østerdal er uittelst.
 Aar 1901 den 10de juni kaldes Nordre Østerdals skretsk fra
 sorenskriverkontoret administreret af sorenskriver Flor. og sølvværdi
 af sølvværdi sølvværdi sølvværdi

Spør da.

i søg N° 12/1896 søg søg søg søg søg

Søren og Andreas Tøllund

med forbehold husemand R. E. Thoresen.

af adm. afgaves saadant votum. Se domsprotokollen fol. 97.

Retten herud

Kvit. Flor.

Olaf Sandvold

Th. Gyrdvinn

Aar 1901 den 12de juni kaldes Nordre Østerdals skretsk fra
 sorenskriverkontoret adm. af sølvværdi. sølvværdi. Th. Gyrdvinn i
 sølvværdi af de sølvværdi sølvværdi, sølvværdi sølvværdi sølvværdi
 sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi
 sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi sølvværdi

i søg N° 12/1896 søg søg søg søg søg

S. A. Tøllund med husemand R. E. Thoresen.

blev gjenningsatt samvinnens natur af 10de Dec med maddom 299
medholden. Som erklæret sig under haanden dels begreventes og re-
sultat. Derau blev der for aflygt Særskilte med holden
konien.

1de Gjendret for ret.

Indskrænk i denne sag forhenkomende kassand H. & Thoresen Gjendret
ubestridt sig til med sig sakretation af kasse istufor Hømmehoi den
eller Hømmehoi den

Sagens ankomstinger kasse.

Retten kasse

1de Gjendret

6. Oply Ole P. Nytrien, Ellef N. Odde, Morten P. Offen.

Aar 1901 den 12de august kl. 8 eftermiddag er denne Dom lovtig
forlyst for forens kassand H. & Thoresen i eget huse og kasse
paktier under hilkaltte vidne korporal Laurin Høim Bekraftet
gjensagt blev adkomende overleveret. Delle kassand i kassehold
1de aflygt ed.

H. Ulset. L. Høim

Tarif N° 14

N° 49 Auktionskjøde

Offen forlygende af Orkdals sparebank blev den
28de januar d. a. offentlig auktion afholdt over gress 13 busse
kassand i Kasse. Udstyret med denne blev Ole Th.
Orkellbog med bid til 4200. - hvilket bid ad rekurrens er-
klæring af 13de uars d. a. er approberet.

Ole Th. Orkellbog har nu begjært auktauskjøde til sin
søn Tore Olsen, ligesom kassand i Kasse har er-
klæret, at icke derfor er icke.

1de er det sig hermed paa enklæd ugen meddeler til Tore
Olsen Orkellbog gjensagt og lovtig kjøde paa gress 13 busse
kassand. Kasse af kjøde i medk bære

N. G. Larsen skriverkontor 13de december 1901

1de Gjendret
ed.

N° 50 Prioritetkjøde

af obligation dat 31de 79. the 15de 79 fra Tore N. Løkken til Ole Nilsen Orkellbog
siden kassand meddit Ole Th. Orkellbog stor til 500. so. saaledes med
underskrevet meddit Ole Th. Orkellbog liggende som kassehold. - ten-
roet til pantobligation af 30de uars 1879. Hinget ut 15de uars 1. a. gjættel medten
Thore Nilsen Løkken og Ole Nilsen Orkellbog med kassehold af gress 8 busse Løkken
löst 8de samt i kassehold til transport forlygende paa samme obligation af 30^{de}
november 1884 the 17de december 1884. at sig angir promittel til forlyd for pant-
obligation fra Anders Thoresen Løkken til Hypothekbanken dat 31de 1901 til beløb
til 1700. og skal de kassehold forlydende kassehold staa liggende for denne
adkomende og uge af kassehold den 13de december 1901

1de meddelighed
siden Ole Th. Orkellbog og Ole H. Orkellbog

Ole Th. Orkellbog

N° 51 kjøde

underskrevet Thore N. Løkken og vi kassehold udtaligt at have solgt og over-

Vedlegg 8: Utkastelsesforretning fra 1875.

Kilde: Røros Kobberverks arkiv, referanse 29.1.45

29de Klasse e. 1875.
10338

a 27/10 1875

N° 3.

Fire og Tyve Skilling.

Schojser

1875.

Susdrage

Fogden i Gulddalen
Gjor vitterligt: Aar 1875
den 4de Mai blev Forretning

sat paa Gaarden Grytdal til Afholdelse af en af Overretssagfører Rynning paa Røros Verks Vegne forlangt Udkastelsesforretning hos og af Lulanding Hans Pedersen Grytdal grundet paa Stiftsoverretsdøm af 25de Januar d. A. Forretningen afholdtes paa Fogdens Vegne af Lensmand Svendsen og som Vidner var tilstede ^{de}opnævnte og tilsogte Mand Ant Olsen Reiten og Peder Hansen Pien.

Hvor da! For Røros Verk midtke Stytteskriver og Jordegodsforstander Haaran og fremlagde:

- 1 Requisition af 16te f.m. med paategnet Bemyndigelse.
- 2 Underretsakt.
- 3 Stiftsoverretsdøm af 25de Januar dette Aar.
- 4 Bekræftet Sætraakt Udskrift af Overretsdømmen forkyndt den 3^{die} Februar 1875.

I Henhold til de fremlagte Dokumenter begjærede han Forretningen fremmet og Hans Pedersen Grytdal med Familie udsat af den af ham hidtil brugte Gaard Grytdal Lobe N° 88 af Skyld i Baler 1° 12/ og hvori han begjærede sig paa Røros Verks Vegne indsat.

N° 2, 3 og 4 vil blive Forretningen vedkøbt N° 1 indtages saa-

lydende:

1 Til

2 Fogden i Guldalen!

3 Idet jeg tillader mig at oversende:

1 Underrettsdomsakt i Sagen: Røros Værk contra Hans Pedersen Grytdal

2 Overretsakt i samme Sag

3 Bekræftet Udskrift af Overretsdømmen, forkyndt 3de Februar videt-

4 ledens for Hans Pedersen er jeg saa fri at begjære lovlig Udkaastel-

5 sesforretning snarest muligt afholdt paa Gaarden Løber N° 88 søndre

6 Grytdal i Singsaas, ved hvilken Hans Pedersen forventes udkastet

7 fra denne Gaard med sit Løseve og sine Kreaturer. Til paa Røros

8 Verks Vegne at møde under Forretningen bemyndiges Hr Flytte-

9 skriver Hauan, der bedes underrettet om dens Berømmelse

Røros den 12de April 1875

Arbødigst for Røros Værk Carl Rynning

10 Hr Lensmand Svendsen anmodes herved om snarest muligt at

11 afholde foranrettede Forretning paa mine Vegne. -

12 Guldals Fogedkontor den 14de April 1875. M. H. C. Petersen.

13 Fremlagt ved Udkaastelsesforretning den 4de Mai 1875. P. Svendsen.

Administrators beregnede Forretningens Omkostninger saaledes:

1 Løllair til Statskassen 3 Spd 24/

2 Mandes Opnevneise 32.

3 Beskrivelse, Bekræftning og stemplet Papir 64.

4 Administrators Tilkommende:

Skyds 2 1/2 Mile a 64/ 1 Spd 40/

Diæt 96.

Mændenes Tilsigelse 48.

Udbetalt Mandene 48 2 - 112

Tilsammen 6 - 112.

Hans Pedersen Grytdal var tilstede og blev forholdsdt de frem-

lagte Documenter samt ^{gjort} bekjendt med Forretningen. Han
 bad bemærket, at han allerede har begjært den afsagte Stifts-
 overretsdøm indanket til Høiestret, uden at han endnu har
 erholdt Skrivningen tilbendt.

Efter at Hans Pedersen Grytdal med Familie samt det
 ham tilhørende Løstøre var udsat af Husene blev afsagt saadan

Beslutning

I Henhold til de fumlagte Documenter samt paa Re-
 quirentens eget An- og Tilvar erklæres herved Hans Pedersen
 Grytdal med Familie udsat af den af ham hidindtil brug-
 te Gaard Grytdal af N^o og Skyld som foran anført, og hvori
 Flytteskriver Hauan paa Rekvirentens Vegne herved indsættes -

Vidnerne havde Intet ved Forretningen eller Protokolationen
 at bemærke. - Forretningen sluttet og Protokollen underskrevet.

P. Svendsen. A. Reiten. P. Gjen.

Statskøpers Tilkomme
 for nærværende Forretning fr:

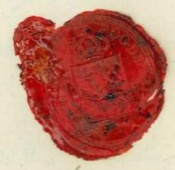
Salor	3 Spd 24
Mands Opvælt	32
Rekrutering og Beskæft. ning	40
hvorfor høftasende Spor. telfrimærket	
Stumplet Papir	24
telpæner	4 Spd

Skriver sine Presidales.
 Hermed Underret og Overretsdoms aktener
 samt den forkyndte Udskrift af Overretsdoms-
 rimers ~~aktener~~. i. M. H. Petersen.

Saaledes at vore præfret
 bekræfter herved i Henhold
 til den af Heromanded
 meddelte Udskrift in-
 der Høiend og Embeds-
 segl.

i. M. H. Petersen.

Kilde: Røros Kobberverks arkiv referanse: 16A2.4.40.

16de Kl. A² Nr. 40

Dokument No. 88.

(1877.)

(Efr. Dok. No. 47 for 1876.)

Indberetning om Leilendingsforholdene paa Røros Værks Gods.

(Utgivet i 1874 af Agronom Jensenius til Departementet for det Indre.)

I mit for et Aars Tid siden til det høie Departement afgivne Skrift om Leilendingsagen, hvori blev meddeelt nogle Hovedtræk af Røros Gods Historie, bemærkede jeg, at de her tilstedeværende særegne og indviklede Forholde gjorde Krav paa en udførligere Fremstilling der senere vilde blive afgiven som Tillæg til Skriftet. En saadan udførligere Forklaring væsentlig støttet paa Oplysninger, der er bleven indhentet under et Ophold paa Røros*), har jeg herved den Ære at afgive.

af gjentagne underdanigste Andragender fra Leilendingerne paa Røros Gods, af flere Justitsager imod Opsiddere paa dette Gods ligesom ogsaa af den inspicerende Bergmesters Indberetning er det Departementet bekendt, at der hersker Misforstaaelse blandt Leilendingerne (med Hensyn til et Punkt ogsaa blandt Odelsbønderne), hvilke i flere Henseender anser sig forurettede af Jorddrotten, Røros's Værks Participantskab. Klagepunkterne ere følgende:

1. At Værket har tilegnet sig Eiendomsret over Skove, som efter Klagerens Formening er Statsalminning, i hvilken de anser sig berettigede til den Hugt til Husforøgelse, som L. 3—12—3 og 6 tilligger.

*) Af Værkets Overdirektion blev efter Anmodning velvillig tilskaaet mig Adgang til Værkets Arkiv i Røros.

2. At Værket tilegner sig Eiendomsret over Husene paa Fordegodsset, hvilke paa disse i Almindelighed meget smaa Brug udgjør største Parten af Brugenes Værdi, — uagtet Leilendingerne ialfald i hele indeværende Aarhundrede har maattet kjøbe alt Sommer til Husenes Opførelse og Vedligeholdelse.

3. At Værket uagtet et i 1825 givet, vistnok ikke ganske ubetinget, Løfte om, at Leilendingsbrugene, i Lighed med hvad der har fundet Sted fra deres første Tilblivelse, skulde gaa i Arv fra Fader til Børn, — dog fra omkring Aaret 1860 har ved Byggeselvledighed folgt eller bortkøbt Brugene ved Auktion eller underhaanden til Høstbydenbe.

4. At Værket i den senere Tid og isærbelethed i de sidste Aar har paalagt Leilendingerne at udføre Pligtarbejde i overlags stor Mængde af forskellig Slags, saasom Tømmerhugst, Flødning, Kulleverance, Malmkørsel, alt for en lavere Arbejds løn, end hvad der maa betales efter fri Afford.

Forinden jeg gaar over til nærmere at omhandle disse Klagepunkter, forudstikkes en kort Udsigt over Røros Præstegjelds og Værksgodsets ældre Historie.

Da Værket i Aarene 1644—46 tog sin Begyndelse, var det nuværende Røros Præste-

gjæld forstørdestelen en tyk Urskog og godtsom ubebygget, idet man kun med Visshed ved om 3 a 4 Gaarde, hvor Rydningsmænd havde bosat sig. Nørø Præstegjæld var saaledes Alminding eller, som det paa den Tid hed, Kongens Alminding, henliggende til Aalen Sogn, Holtaalens Præstegjæld. Opsidderne i dette Sogn havde Sætere i Almindingen og drev Fiskeri i Vandene dersteds samt Jagt i Skoven; de havde ogsaa her Jernblaasten til Udmeltning af Myrjern. Endelig besøgtes Almindingen ogsaa af Finer med sine Hensdyr.

Efterat Værket var kommet igang og en større Arbejdsstof samlet, viste det sig snart, at Arbejderne ikke kunde bestaa uden at have Fjer. Arbejderne ryddede sig derfor Slaatter hist og her omkring i Almindingen. Ogsaa Værkets Direktør og overordnede Betjente var om sig for at skaffe sig Slaatter. Dette sees blandt andet deraf, at der i Maret 1685 til Stattholder Gyldeuløve blev indgivet mange Klager af de omkring Værket boende Almuer over Bergmester Henning Jürgens, fordi han tilhuglede sig af Fogden alle i Almindingen liggende Engesletter og Fiskevande af mange Miles Strækning, hvorved dem betoges, foruden Havn for deres Kreaturer, det Hø, som i disse Engesletter til Vinterfoder kunde samles, og desforuden blev de stulte ved det Fiskeri, de i Almindingens Fiskevande tilforn havde havt. Over disse Klager blev Gyldeuløve, der ellers var Bergmesterens store Patron, meget opbragt, og tilstrev derom Bergmesteren i alvorlige „Terminis“ (P. Hjort's og P. S. Krag's Efterretninger om Nørø).

Følge en Misfave fra Rentekammeret blev i Maret 1688 paa Nørø af en dertil udnævnt Kommission afholdt Skyldsætningsforretning, ved hvilken alle disse Rydninger tageredes i Landfjeld. I den Fortegnelse, som ved denne Leilighed blev udfærdiget, indbefattende cirka 120 særskilt matrikulerede Brug, er de allerfleste opførte under Benævnelserne Bolde- og Engesletter; ved nogle af dem er angivet deres Grændser og ved de fleste tilføjet Ordene „udi kongelig Majestæts Alminding“. I Fortegnelsen findes ogsaa indført nogle Odelsgaarde og Pladse. I Maret 1720 blev atter afholdt Skyldsætningsforretning, ved hvilken 24 nye Rydninger tageredes i Landfjeld. Kronens Bygselgods omkring Nørø Værk, der senere fik Navnet Nørø Gods, talte da cirka

150 Parceller tilsammen ftyldsat til 4 Spand 1 Dre 15 M.

I Maret 1728 blev dette Gods af samlet Skyld 4 Spand 1 Dre 15 M. ved Auktion solgt til Nørø Værks Participantstab for 2001 Rdl. Courant.

Godset blev i Skjødet betegnet med Benævnelsen „Engesletsparter“. Det heder saaledes i Skjødet:

„Altsaa have vi ved dette vort aabne Brev herved solgt, skjødet og afhændet fra os og vore kongelige Successorer i Regjeringen forbemeldte Engesletsparter til bemeldte Participanter i Nørø Kobberværk og deres Arvinger til evindelig Odel og Eiendom uden nogen Relutions- eller Gjenløsningsret i alle optænkkelige Maader, hvilke Engesletsparter Kjøberne og deres Arvinger, eller hvem som helst efter lovlig Adkomst i Fremtiden eiendes vorder, skal nyde og beholde med alt det Tilliggende, som nu tilligger og af Arilds Tid tilligget haver og med Rette tilligge bør, det være sig Landfjeld, Bygsel, Tredieaartage, Flytning og Arbejdspenge samt Alger og Eng, Kværn og Kværnvand, Skov og Mark, Fiskevand og Føgang, Sæter og Sæterboliger, Veide- og Veidesteder, tilfjelds og udi Fjære, Øde og Nabygt, Waadt og Lort, inden- og udengjærds, intel undtagen i nogen Maade*), men det altfammen fra første Januar 1728 at følge med under før berørte 4 Spand 1 Dre 15 M., med lige Ret og Rettighed som Opsidderne det hidtil brugt haver og med Rette bør at følge“.

I det følgende Tidsrum fortsattes Rydningen. Efter Foranstaltning af General Mangelsen, Værkets største Participant, blev Grubedriften stærkt forceret, og „det blev holdt fordelagtigt paa alle Steder, hvor dertil fandtes mindste Leilighed, at nedsette Rydningsmænd, for af disse med Tiden at faa Kjørel til Værket forrettet“. (P. Hjort's og S. Krag's Esterr. om Nørø).

Disse nye Rydningsmænd blev sandsynligvis forstørstedelen nedsat i Almindingen; de ældre Brugere var neppe villige til at afstaa noget af sine Jordstykker til disse Nybyggere.

De fornødne Skoveffekter til Kobberværkets Drift erhvervede Participantstabet ved Privilegier

*) At Ordene „Mark og Skog“ i denne Remsse, der hørte til den da brugelige Skjødeform, ikke giver Kjøberne af opbyttet Jordgods i Statens Almindinger Eiendomsret til nogen Del af Almindingsskogen er utvetykkelig sagt i Rentf. Skr. af 28de Septbr. 1764.

af 19de Oktober 1646, hvori tilfaaes Værket en Cirkumferent af 4 Mil og i § 4 heder det:

„Alle de Skove, være sig Kronen, Geistligheden eller andre vore Underfaatter tilhørende, samt Elve, Føsser, Vandfald, Strømme udinden forstrevne Bergværks Cirkumferents (dog at det som forberørt til ingen Præjudice skeer) ville vi og naadigst have bevilget fornævnte Partcipanter til fornævnte Bergværk, som nu er eller herefter udinden samme Cirkumferents opfindes kan, dets Brug og Bygning af Hytter og Hammere og al anden Værkets Fornødenhed, saasom Kul, Sætteved og andet at maa hugges, bruges og nydes uden nogen Indpas eller Modsigelse, og ingen anden paa de Steder at maa hugge Lang eller andet Tømmer, som til Værket tjenligt eller demnem skadeligt, dog ubi vore og Kronens Skove for intet, og i Geistlighedens og Abdens for billigt Betaling, saavidt fornødent, at være følgagtigt.“

Med den i Privilegierne givne Brugsret i Kronens Skove fulgte Forpligtelse til at bære Omsorg for, at Hugterne udførtes paa tilbørlig Maade. I Skrivelse til Værkets Direktion fra de inspicerende Bergbedsmænd indskræpkes Nødvendigheden af at ansætte Skovbetjente til at paase, at Hugterne udførtes paa saadan Maade, at Skoven konserveres. Denne Forpligtelse blev imidlertid kun maadelig opfyldt, og dette var formentlig den væsentlige Grund til, at Naadigheden til at bestyre Skoven og Hugterne ved Kongelig Resolution af 24de August 1753 blev Participantstabet frataget og overdraget til Skovinspektorer, der ansattes af Regjeringen. Den nærmeste Anledning til denne Resolution var en Tvist mellem Participantstabet for Røros og Fredriksgaves (Foldalens) Kobberværk om Retligheden til at faa Skoveffekter fra Tønset Præstegjelds Skove. For at faa denne Tvist afgjort befalede nedsat en Kommission, som havde at undersøge Skovens Tilstand og Tilstrækkelighed og derefter afgive Betænkning i Sagen. Denne Kommission befarede i Sommeren 1751 Skovene norden og østenfor Rørosværket, og den følgende Sommer Skovene i Tønset Præstegjeld. Den 24de August 1753 faldt Kongelig Resolution i Sagen, ved hvilken bestemtes, at Tønsets Præstegjelds Skove skulde forblive til begge Værkers fælles Brug, og at Skovinspektører skulde indsettes saavel for disse Skove som for de Skove, fra hvilke Røros

Værk alene forsynedes med Skoveffekter. I Resolutionen *) heder det desangaaende som følger:

„Dog, som disse Skove (i Tønset Præstegjeld) bør i alle Maader behandles efter Love og Forordninger, saa at de ikke, som det paa sine Steder af Kommissionen nu er befunden, til Upligt udhugges, saa haver Hans Majestæt allernaadigst fundet for godt, at paa begge bemeldte Værkers Bekostning skal holdes en Skovinspektør, som dermed behørig Indseende kan have, og hos hvem hver Værksdirektør eller vedkommende Betjent forud betimelig haver at rekvirere, hvad Kul og Sætteved for det tilstundende Aar behøves, da han samme eller hvad deraf efter Skovens Tilstand og Bestaafenhed uden dens Skade eller Forhuggelse kan blive at erholde, udviser efter den ham herfra tillæggende nærmere Instruction — — — — —

— — — — — Hvad angaar de nordenfjeldske Skove og deriblandt den Hans Majestæt tilhørende Skov Dragaasen, hvorfra Røros Værk med Kul og Sætteved er bleven forsynet, da er det Hans Majestæts allernaadigste Villie, i Henseende til samme Skovs ulovlige Behandling, at ligeledes paa dette Værks Bekostning skal holdes en eller efter befindendes Fornødenhed flere Skovbetjente, som kan have fornødig Indseende med disse Skove og især Dragaasen, at samme paa lovlig Maade behandles, og deraf aarlig udvise, hvad der til Værket behøves, forsaavidt Skoven det uden Skade kan afgive, samt paa de udhugne Steder Ungskov igjen opelste.“**)

I Anledning af denne Resolution yttres B. Hjort (Efterr. om Røros), som paa den Tid var

*) Kommunikeret Værkets Participantstabs ved Rentekammerets Arkiv af 8de December 1753.

***) Den i ovenangførte Resolution givne autentiske Fortolkning af Værkets Brugsret i Statens Skove viser, at det ikke har været Meningen at indrømme Værket andet Brug i disse Skove end til Værkets eget Behov. Værket følger imidlertid en anden Fortolkning, nemlig denne, at den bevilligede Brugsret ogsaa omfatter Ret til for egen Regning at sælge det Tømmer og Trævirke Skovene kan afgive udenfor hvad der behøves til Værkets Brug. Grunden paa denne Fortolkning har Værket i lang Tid søgt Tømmer fra disse Skove, dels til Beboerne i Røros Herred dels til Udsætel (det sidste især fra Rendalens Statsalminding).

Værkets Proviantstriver, „at Mangelsen (Hovedparticipanten), som tilforn efter General-Forsamlets Forslag ei vilde antage 1 Høltførster, maatte nu taale, at 2de af Hans Majestæt blive bestfikkede, der skulde regulere Leverancen af Skovene, uden at Participanterne dermed maatte befatte sig videre, end at forlange de til Værkerne fornødne Træmaterialer.“

At Participantskabet ikke var tilfreds hermed, kan man vel forstaa, og det var venteligt, at dette mægtige Interessentskab vilde søge at undrage sig den ved Resolutionen fastsatte Ordning og tilvende sig Naadighed over Skoven, naar Omstændighederne dertil maatte synes gunstige. En gunstig Tidperiode hertil var Slutningen af forrige og Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, da de store europæiske Begivenheder og Krigen lagde Beslag paa Regjeringens Opmærksomhed.

Man ser, at der af de i Begyndelsen af dette Aarhundrede ansatte Skovinspektører føres Klager over selvbraadig Færd fra Værkets Side. Det heder saaledes i Indberetning til Rentekammeret af 31te December 1806 fra Skovinspektør Møller: „Det er nødvendigt, at Kæros Vært maatte holde sig mine, over de rekvirerede Skoveffekter forfattede, Ligninger efterrettelig, for den sædvanlige Overleverance, ligesom af Uberettigede at modtage Skoveffekter, kan ikke have andet end Norden tilfølg.“ Specielt kalder han de østnfor Kæros Kobberværk liggende Skove Kongelige Almindinger, idet han anser over, at Værket disponerer over disse Skove uden at holde sig hans Bestemmelser efterrettelig. Om trent paa samme Tid sees det af ihinglæste Forlig, at Værket ogsaa overfor Selveiere og Leilendinger er traadt op med Paastand om Eiendomsret eller ubelukkende Brugsret i de af Direktør Møller omtalte østnfor Værket liggende Kongelige Almindinger.

Jeg gaar nu over til nærmere at omhandle den foran under Punkt 1 anførte Klagepost. Af den mægtige Skovalminding, som ved Værkets Dyrettelse indtog Størsteparten af Kæros Præstegjeld, er der ikke mere igjen end de saakaldte østre Skove beliggende omkring Feragens Sø strækkende sig mod Øst til Sverige og mod Syd til Bredderne af Fæmundsjøens nordlige Del. Den første Gang det er vitterligt, at Værket har gjort Paastand om Eiendomsret til disse Skove, er en Deklaration, som det kaldes, ihinglæst 27de

Januar 1796, i hvilken 10 Leilendinger og 8 Selveiere erklære, at de uden mindste Ret, loblig Gjæmmel eller Tilladelse har foretaget Lømmehugst i den nærmeste Skovstrækning og forbinder sig til at lade Værkets Eiendomsstove uantakede for Hugst i Estertiden. Senere er der indgaaet flere Forlig, hvorved Almuesmænd erkender at have foretaget utilladt Hugst i disse Stove og vedtager at betale Skadeserstatning og nok tillige Mulkt, saaledes Forlig af 1817, 43, 44, 47 og 67. „Men alt hvad disse Dokumenter indeholder“, siger en af Høiesteretsassessorerne i en Justitslag, som jeg straks kommer til at omtale, „viser da ikke andet, end at Værket og dets Funktionærer har kaldt disse Skove Værkets Eiendomsstove, men noget Bevis for Værkets Eiendomsret indeholder det selvfølgelig ikke. At Værket ikke kan have høvdet nogen Eiendomsret til disse Skove, er ogsaa formentlig en Selvfølge; thi da det var indrømmet Brugsret af Kongen, som var Eier af Almindingen, kan det naturligtvis ikke ved Udøvelsen af denne Brugsret have høvdet nogen Eiendomsret, men man kan se, at det i senere Tider er bleven en staaende Udtryksmaade for Værkets Vedkommende at kalde disse Skove Værkets Eiendomsstove.“

I Aaret 1867 blev 21 Opsiddere, dels Selveiere, dels Leilendinger, paa opryddede Pladse omkring Feragens Sø, efter Værkets Forlangende, tiltalte for Tyveri af Lømmehugst i Skoven omkring Feragen eller for Deltagelse dæri. Værkets Bestræbelse for at faa sat Tyvsmærke paa disse, saavidt vides samtlige uberygtede Almuesmænd, der ingenlunde havde gaaet frem paa Tyvemaner med den paaklagte Hugst, men havde handlet ganske aabenlyst, lykkedes imidlertid ikke. Ved Underretten blev de alle frifundne for Skyldighed i Tyveri og Sagens Omkostninger paalagt det Offentlige, idet Underdommeren kom til det Resultat, at Hugsten vistnok maatte ansees ulovlig, men at det maatte antages, at de Angjældende havde hugget i god Tro, eller at de ikke havde forstaaet rettere, end at de havde Ret til den udøvede Hugst.

For den ene af de Tiltalte blev denne Dom indanket for Overretten, der fældte ham for Tyvert, fordi han havde hugget Lømmehugst tilfalg, og det antog Overretten, han maatte skjønne, at han ikke havde Ret til. Under 3die August 1868 indgik endel Opsiddere med Andragende til Kongen om, at de maatte blive hjulpsne til at gjenerholde

sine gamle Rettigheder til at forsyne sig med Trævirke til Husbrug i disse Stove uden at betale Skovlete til Bærket, men dette Andragende sees ikke at have ledet til noget.

En af de 21 under fornævnte Justitsfoged tilfalte, men frekundne Dpfsiddere, der formentede sig berettigede til at hugge til Husfornødenhed, huggede ogsaa i Sommeren 1868 noget Tømmer til Husbrug og blev derfor paa Bærkets Forlangende ifølge Ordre af 1ste Juli 1869 fra Amtmanden i S. Thronbhjems Amt sat under Tiltale for ulovligt Navirke i Stoven ved Feragen og ved Underrettsdom fældet for første Gangs simpelt Tyveri, hvilken Dom blev stadfæstet ved Overretten. Derpaa indankedes Sagen for Høiestret, der ved Dom af 22de April 1870 stadfæstede Stiftsoverrettens Dom.

Saavidt det kan sees af Referatet om Høiestrets Votering og Dom, (indsført i Ugeblad for Lovhyndighed, Statistik og Statsøkonomi N. 25. 1870) var samtlige Assessorer af den Mening, at Spørgsmaalet om Almuens Brugsret i de angjældende Stove burde været anlagt i den almindelige civile Proces's Former og ikke gjort til Gjenstand for Justitsfoged. En af Assessorerne yttrede desangaaende: „Dette Spørgsmaal egner sig naturligvis lidet til Afgjorelse uden under en civil Sag. Jeg anser det for et sørgeligt Misbrug af vore Institutioner, at saa vigtige og for hele Distriktet indgribende Retspørgsmaale skulle søges afgjorte, ikke i den civile Rettergangs Former, men paa den Maade, at den ene af Parterne, her den mægtigere, kan formaa Dyrigheden til at anlægge Sag mod den svagere.“

Ved Voteringen stemte 2 Assessorer for Tiltaltes Frifindelse, men 5 for hans Domfældelse. Spørgsmaalet, som Høiestret havde at afgjøre var dette, om Tiltalte, Ole P. Feragen, ogsaa ved den i 1868 foretagne Hugst kan antages at have handlet i god Tro eller ikke. Men ved Afgjorelsen heraf, kunde man ikke undgaa ogsaa at gaa ind paa det Spørgsmaal, hvorvidt Tiltalte og de øvrige i samme Strøg boende Dpfsiddere kunde antages at være i Besiddelse af Ret til at hugge til Husfornødenhed i de angjældende Stove, eller med andre Ord om Bærket befad Eiendomsret til, eller ubelukkende Hugstret i disse Stove.

Om dette Retspørgsmaal vilde en af de Assessorer, som stemte for Tiltaltes Frifindelse ingen Mening udtale, førend Sagen forelaa i de

rette Former (som Civilproces), men bemærkede dog, at Kvæstionen ingenlunde kan ansees uden videre løst derved, at man følger Ordene i Privilegierne af 19de Oktober 1646; thi det er indlysende, at det ikke kan gaa an, at følge Bogstavet her uden videre. 2 Assessorer udtalte den bestemte Formening, at Bærket ikke befad Eiendomsret til disse Stove, hvilken Formening støttedes paa følgende Grunde:

„Bærket har ikke noget Adkomstdokument til disse Stove. Privilegierne af 1646 giver det kun en Brugsret, og Skjødet af 16de Februar 1729 giver det kun Eiendomsret til det af Bærket kjøbt 4 Spand 1 Dre 15 Mrk. Bygselgods, i Skjødet betegnet med Benævnelsen Engesletter og Engesletsparter omkring Røros, men ikke til Almindingsstovene. Eiendomsret til disse Stove ved Hævd kan Bærket ikke erhverve ved at udøve den Brugsret, som var givet det i disse Stove.“

De øvrige Assessorer ansaa det usornødent at indlade sig paa Spørgsmaalet om Eiendomsretten, naar det kunde bringes paa det Nene, at Bærket befad eksklusiv Brugsret.

Om dette Spørgsmaal var Meningerne delte. Fra den ene Side besvarede det benægtende, eller ialfald i høi Grad tvivlsomt, og formentes, at en saadan eksklusiv Brugsret hverken kunde begrundes paa Privilegierne eller paa Hævd. Fra den anden Side (Flertallets) formentes, at Spørgsmaalet maatte besvares bekræftende, hvilken Formening væsentlig begrubedes paa Udtrykkene i Bærkets Privilegier.

For den Mening, at Privilegierne ikke hjemlede Bærket eksklusiv Brugsret anførtes, at Udtrykkene om Brugsretten i Privilegiets § 4 „og ingen anden paa de Steder at maa hugge Sag- eller andet Tømmer, som til Bærket tjenligt er eller dem stadeligt,“ i det Væsentlige stemmer med de Udtryk, hvori Brugsretten bevilges i andre Bergværksprivilegier fra omtrent samme Tid, navnlig Privilegierne for Løse Værk og Lyffens Kobberværk. Det heber saaledes i Privilegierne for Løse Værk: „Ingen anden paa de Steder Saug- eller andet Tømmer at maa hugge eller sig med Tømmer eller Sagbrug der befatte, men det til bemeldte Værks Fornødenhed alene at følge.“

Naar det i alle disse Bergværksprivilegier siges, at ingen anden maa hugge i de Stove, som tilligger et Bergværk eller dets Cirkumference, har Meningen hermed været, at man hverken i offentlige eller private Stove maatte hugge tilsalg, men

det kan ikke have været Meningen, at Bønderne ikke skulde have Ret til at faa hugget Træmaterialier til Husbrug. Der er i Røros Privilegier ingen Anthydning om, at der er gjort Indskrænkning i denne Almuens ved Lov bestemte Ret med Hensyn til Almindinger. En Indskrænkning i Almuens ved Lov bestemte Ret kan ikke supponeres, med mindre man har en udtrykkelig Bestemmelse, og den Omstændighed, at disse Trakter, dengang Bærket blev anlagt, var lidet bebygget, kan formentlig ikke komme i Betragtning. For den Mening, at Privilegierne hjemlede Bærket eksklusiv Brugsret anførtes, at dette netop fremgik af en Sammenligning mellem dette Bærks og Lesje Bærks Privilegier. Af Røros Bærks Privilegier § 4 sees, at der er tilstaaet dette Bærk Ret til at hugge „uden Godtgjørelse“ i Kongens Alminding, medens dette i Privilegierne for Lesje mangler. Men en saadan Ret til at hugge i Kongens Alminding, saameget Bærket behøver, uden Godtgjørelse, hvortil tillige er knyttet den Bestemmelse, at ingen anden maa hugge ved Siden af, maa formentlig siges at være en Andre udelukkende Brugsret. Det er ogsaa høist naturligt, at der maatte gives Bærket en udelukkende Brugsret, naar der tages Hensyn til Naturforholdene; det er overmaade kolde, ufrugtbare Egne og langsom Reproduktionsevne, og derfor maatte man give Bærket en udelukkende Brugsret.

Med Hensyn til den anførte Argumentation for Bærkets udelukkende Brugsret i Almindingen tillader jeg mig at bemærke:

Det indsees ikke, at der fra den Omstændighed, at Røros Bærk gives Brugsret i Kongens Alminding uden Godtgjørelse, kan uledes en videregaaende mere eksklusiv Brugsret for dette Bærk, aldenkiund de Ord i de angjældende Bærkers Privilegier, som bestemmer Udstrækningen af Bærkernes Brugsret i Forhold til andre og navnlig til Beboerne, er godtsom enslydende. Kronens Skove omkring Røros var saa ubequem beliggende, at Trælast derfra ikke kunde udføres, og havde derfor for Staten betydelig mindre Værdi end de Skove, der var henlagt til Lesje Bærk, hvilke strakte sig gennem hele Romsdalen; derhos fik Staten af Røros Bærk ligesaa dets Oprettelse en valfer Godtgjørelse for Træmaterialier i Form af Robbertiende, medens Grundlæggerne af Lesje Bærk for sin Livstid vare fritagne for at betale Tiende af det producerede Jern. Denne Røros Bærk i Privilegierne til-

staaede Ret til at hugge i Kongens Alminding „uden Godtgjørelse“ kan saameget mindre tillægges nogen Betydning til at begrunde en videregaaende mere eksklusiv Brugsret end for dette Bærk, som den selvsamme Ret til uden Afgift at hugge i Statens Skove ved Bergordinantfen af 23de Juli 1683 § 5 blev tilstaaet alle Bergværker i Niget.

Dyfsidderne i Røros Præstegjeld i det Hele taget, kan ikke og har formentlig i det sidste Aarhundrede ikke kunnet faa sit Hustømmer andetstedsfra end fra de omhandlede Almindingsskove. Det er kun saa Gaarde i dette Præstegjeld, som har noget Tømmer tilsalg, og Skovene i Tolgen og Valen Præstegjeld er for Langesiden ubrugede, saa man der ikke har tilstrækkeligt Tømmer til egen Husførsøndenhed*). Der kan derfor formentlig ikke være Tale om, at Bærket maatte have eksklusiv Brugsret, paa Grund af overmaade kolbt Klima, ufrugtbar Skovbund og ringe Reproduktionsevne; der kan ikke være Tale om eksklusiv Brugsret i den Forstand, at Bærket har Ret til at nægte Almuen at faa Hustømmer, ikke være Tale om, at Bærket er eneberettiget til Hugst i disse Skove og Almuen uberettiget til at faa hugge Hustømmer, en til dens Eksistens absolut Fornødenhed. Men der kan være Spørgsmaal, om Bærket i Genhold til sine Privilegier er berettiget til at fordrø, at der ikke af Almuen maa hugges uden efter Udvisning. Om dette Spørgsmaal vil jeg udtale mig nærmere nedenfor.

Som ovenfor nævnt, blev den Formening, at Bærket besad eksklusiv Brugsret, væsentlig støttet paa dets Privilegier, men ved Siden heraf ogsaa paa den Betragtning, som ligger til Grund for Underrettsdom af 20de Januar 1868 (Justitsagen mod de 21 Dyfsidder), i hvis Præmisses det heder:

„Det formenes heller ikke nødvendigt her at bringe Spørgsmaalet om Bærkets Eiendomsret paa det Reue; thi har ikke Bærket denne, maa det i alle Fald antages at have en udelukkende Brugsret. I umindelig Tid findes Bærksbestyrelsen

*) I Forstmeester Selmers Indberetning 1866 heber det, at Skovmangelen i Røros Præstegjeld og Valen Sogn allerede har naaet en for Dygsbernes Trivsel og Eksistens faretruende Høide. I Valen maa Dygningsvirke hentes nede fra Gulbdalen 8 a 4½ Mil mod Basdraget, og i Røros Herred maa Beboerne kjøbe Hustømmer af Bærket til, ialfald i det Nordensjeldste, ukjendt høie Priser.

at have optraadt som raadende over Skovene, at have ansat og lønnet Opsynsmænd (Skovfogder), givet Udvisning til Bygdens Beboere, modtaget Skovleie af hvad disse huggede til Husformødenhed og mulkeret, hvor Hugst foretoges uden Udvisning. Af denne Værkets Raadighed over Skoven flyder, at den af de Tiltalte uden Udvisning forøvede Hugst maa ansees ulovlig."

Med Hensyn til den her anførte Argumentation for Værkets eksklusive Brugsret bemærkes:

Udtrykket „umindelig“ er neppe korrekt, ialfald ikke med Hensyn til alle de anførte Punkter.

Med den Værket ved Privilegierne bevilgede Brugsret i Statens Alminding fulgte, som før nævnt, Forpligtelsen til at drage Omsorg for Skovens tilhørlige Behandling og at ansætte Skovbetjente til at føre Opsyn med og tage Vare paa Skovene. Denne Forpligtelse paalagdes Værket saavel i Instruktionsfrivelser fra ældre Tid, udfærdigede af daværende Bergembedsmænd, som i den tidligere omtalte Kongelige Resolution af 24de August 1753. Af denne Værket paabivlende Forpligtelse, ligesom ogsaa af den ved Priv. givne Brugsret, følger formentlig, at Værket er berettiget til at forbyde, at der ikke af Almuen maa hugges Hustømmer uden efter Udvisning.

Af disse Fakta, at Værket i lange Tider har ansat og lønnet Opsynsmænd (Skovbetjente), hvortil det var forpligtet, og givet Udvisning til Bygdens Beboere, skønnes imidlertid ikke, at der kan udledes andet eller mere, end at Almuen ikke er berettiget til at hugge uden efter Udvisning. Derimod kan af disse Fakta ikke sluttes, at Almuen er uberettiget til at faa Hustømmer fra Almindingen, ligesaa lidt som der fra det Faktum, at der i flere Statsalmindinger er ansat Forstbetjente og i Henhold til Lov af 12te Oktober 1857 er forbudt at tage Hustømmer uden efter Udvisning, kan sluttes, at vedkommende Almue er uberettiget til at faa Hustømmer fra disse Almindinger.

Saa er der dette Punkt tilbage, at Værket i lang Tid har krævet og faaet Skovleie af, hvad der huggedes til Husformødenhed. Men dette, at disse fattige Smaabrugere har underlastet sig denne Forbring af det i deres Dine næsten almægtige Værk, afgiver formentlig ikke Bevis for, at Værket besidder eksklusiv Brugsret, eller for at det har Ret til at kræve Skovleie. Saadan Skovleie har sikkert ikke været betalt fra umindelig Tid. Som forhen oplyst, eiede Kongen (Sta-

ten) første Parten af Fordegodsjet i Nørros Præstegjeld indtil Aaret 1728. Men det synes rimeligt at antage, at dette Fordegods er bleven bortbygget med den sædvanlige Ret til at tage Hustømmer i Almindingen; det er usandsynligt, at Fogderne ved Bortbygningen af dette Gods skulde være gaaet ud fra den Forudsætning, at Kongen ved Privilegierne havde frastrøvet sine Leilændinger denne Almuen ved Lov tilfikkede Ret og tilfikkede Værket Ret til at tage Betaling af dem for denne Hugst, hvilket vilde være det samme som, at Kongen skulde betale Værket for at tage i sin egen Skov det Tømmer, der trængtes til Husene paa hans Fordegods. Men efterat dette Kongelige Fordegods var bleven Værkets Eiendom og derved Størsteparten af Præstegjeldets Jordbrugere dets Leilændinger, medens de øvrige var dets Brugsbønder, kunde det ikke være vanstelig for det almægtige Værk at sætte igennem en Forbring om Skovleie for Hugst af Hustømmer.

Der er en anden Rettighed, som Værket har tilegnet sig, siden det blev Eier af Nørros Gods, hvilken formentlig ikke tilkommer det, nemlig Retten til at bortbygge Engesletter og Rydningspladse i Almindingen, og dette ikke blot i Nørros's men ogsaa i Rendalens Alminding. Det er muligt, at Værket i Kraft af den i Privilegierne givne Brugsret kan være berettiget til at forbyde Rydningsmænd at nedlægge sig i Almindingstoven, naar dette bevisligt er til Værkets Skade; men Retten til at bortbygge Engesletter og oprykke Pladse i Almindingen maa tilkomme Staten. Ved at tilegne sig denne Rettighed har Værket sat sig i Besiddelse af en Del Fordegods, som i Løbet af de sidste 150 Aar er ryddet i Almindingen.

Med Hensyn til det omtvistede Spørgsmaal om Brugsretten i de omhandlede Skove kommer jeg til samme Resultat som førstvoterende. Høiesteretsassessor i førnævnte Justitsfog: at det, efter de Oplysninger, som foreligger, idetmindste maa ansees meget tvivlsomt, at Værket besidder eksklusiv Brugsret. Det maa forøvrigt bemærkes, at Værket ikke indskrænker sig til den Paastand, at det har eksklusiv Brugsret til disse Skove, saalænge Værket er i Drift; det paastaar at besidde fuld Eiendomsret til dem. Værkets Sagfører erklærede saaledes under en Retsfog i Aaret 1862, „at der ikke findes nogen Almindingstov i Nørros Præstegjæld“, — og hvad mere er, Værket har i de sidstforløbne Aar solgt til Jernbanen

betydelige Kvanta Lømmer, som er hugget i de angjældende Stove".

At dette indviklede Spørgsmaal om Bestaffenheden af Bærkets Ret til de omhandlede Stove bliver bragt paa det Rene, er en Sag af stor Betydning for Nørø Præstegjeld. Har Bærket Eiendomsret eller eksklusiv Brugsret til disse Stove, saa har det dermed Monopol paa Lømmerhandelen i Nørø Præstegjeld; thi de Stove af Betydning, som findes i de tilgrændsende Præstegjeld, har Bærket tilkjøbt sig. Og besidder Nørø Participantstab Eiendomsret til de omtvistede Stove, saa kan det, om det skulde ske, at Bærket blev nedlagt, hugge dem ud, hvis det finder for godt, hvilket vilde medføre Bygdens økonomiske Ruin. Det er derfor saare vel, at der nu er bleven nedsat en kongelig Kommission for at forberede en Løsning af Tvistemaalet om Bestaffenheden af Bærkets Ret til disse og andre Statsstove, en Foranstaltning, der blev mig bekendt netop som den her meddelte Fremstilling af den angjældende Sag var nedskrevet.

Leilendingernes 2den Klagepost angaar dette, at Bærket tilegner sig Eiendomsret til Husene paa Leilendingsgodset, uagtet Leilendingerne har kjøbt Lømmeret til dem og opført og vedligeholdt dem paa egen Bekostning.

I mit Skrift om Leilendingssagen er bleven oplyst, at det samme Forhold finder Sted paa flere Leilendingsgodser i Nordlands Amt, og paa vist det Uheldbringende for Leilendingerne i dette Forhold. Men paa Nørø Gods træder det Ubillige i dette Jorddrottens Krav end stærkere frem: a) fordi Brugene her ere saa smaa, at Husene gennemsnitlig udgjør den større Part og mange Steber $\frac{3}{4}$ af Brugenes Værdi; b) fordi Materialierne til Husenes Opførelse og Vedligeholdelse i Regelen er kjøbt af Bærket selv, og c) fordi Bærket i den senere Tid har for Skik at stille de byggede Brug til Auktion eller afhænde dem underhaanden til høist mulig Pris. Om den fratrædende Leilending's Arving skal forblive ved Bruget, maa han saaledes betale Bærket til fuld Værdi de Huse, som han selv eller hans Fader og Bedstefader har opført og betalt Bærket efter Lømmerets Værdi. Dette finder han i høj Grad ubilligt, at Bærket saaledes tager sig to Gange betalt for sit Lømmer; han synes, at hvad han engang har kjøbt af Bærket og betalt fuldt ud, det maa være hans Eiendom, ikke Bærkets.

Nogen Hjemmel for Eiendomsret til Husene paa Bygselgodset kan Bærket ikke hente fra Leilendingensloven; thi denne forudsætter som Regel, at Leilendingen faar tage Lømmer til Husførsel frit i Jorddrottens Stov og hjemler Leilendingen Eiendomsret til de Huse, han selv bekoster Materialierne til, dog med den Indskrænkning, at Jorddrotten, om Leilendingen vil flytte bort, har Ret til at købe dem efter Tagt. Den af Bærket paastaede Eiendomsret støttes væsentlig paa Bygselbrevenes Ordlyd. Det heber nemlig i disse, at Leilendingen bygges Gaarden „med paastaende Huse", og, „at han er forpligtet til at holde vedlige de paa Gaarden værende Huse". Herved maa imidlertid bemærkes, at det i 2 Aarhundreder har været en fast Sædvansret, at Brugen skulde gaa i Arv i Leilendingens Slægt imod at svare en billig, i Regelen uforanderlig aarlig Afgift. Det er under denne Forudsætning, at Leilendingen har indgaaet Bygselkontrakten, og kunde gjøre det uden Betænkeligheder; thi naar Bruget ved Fratrædelsen med uforandret aarlig Afgift gik over til hans Arving, eller, i Tilfælde han ingen Arving havde, til den, han vilde overdrage det, saa vilde jo de Huse, han opførte paa Gaarden, komme ham selv og hans Slægt tilgode, uanset hvem der besad Eiendomsretten til dem.

Det er saaledes let forklarligt, at Spørgsmaalet om, hvem af Parterne der besad Eiendomsret til Husene, ikke blev reist, saalænge denne Sædvansret bestod; men da den af Bærket blev brudt og de byggede Brug stillet til Auktion, blev dette Spørgsmaal af stor Betydning for Leilendingerne. Spørgsmaalet kom under Domstolens Afgjørelse i en Sag, som af Bærket anlagdes mod Leilendingen Johannes J. Ødegaard, fordi han ved Fravigelsen af sit i Fæste havende Brug, nordre Grøstgruben, havde bortflyttet de Huse, som hans Fader der havde opført*). Retten's Afgjørelse gik Leilendingerne imod i denne Sag ligesom i de fleste andre Sager, der er bleven paadømt, efterat den moderne Fortolkning af L. 3—14 har faaet Indpas, og Principet at dømme i Leilendingssager efter den for Kon-

*) Da denne (Faderen) byggede Bruget, var det kun Sæterhøllig; han opførte paa egen Kofning Stuebygning, Fjøs, Stald og Lade. Sønnen, Johannes J. Ødegaard, mistede ved Retten's Dom i Sagen hele den Kapital, som Faderen havde nedlagt i dette godtsom ubebyggede Brugs fuldstændige Bebyggelse.

trakter i Almindelighed gjældende Regel (L. 5, 1 og 2) er vedtaget. Ved Underrettsdom af 23de Juli 1863 afgjordes Spørgsmaalet om Eiendomsretten til Husene paa Leilændingsgodset derhen, at det var Bærket, som besad den. I Præmisserne til denne Dom heber det:

„Det er en unaturlig Betragtningmaade efter disse Fæstevillaar at statuere, at andre end Jorddrotten eier Bygningerne paa Røros-godset; hvad vilde det give for en rationabel Mening, at Johannes Ødegaarden ved at underskrive sin Kontrakt altsaa skulde blot have vedtaget at vedligeholde Husene i Erntgruben for Slægten Ødegaarden. Hans Vedligeholdelsespligt som Leilænding efter Post 2 angaaende Husebygningerne er tænkt — det maa være juridisk klart — at have Hensyn til Jorddrotten, selioet Bærkets Interesseskab, og til ingen anden.“

Hertil bemærkes, at det ganske vist er juridisk klart, at den Johannes Ødegaarden i Byggeskrevet paabundne Vedligeholdelsespligt er tænkt at have Hensyn til Jorddrotten; men det er formentlig ikke juridisk klart, at deraf følger, at Jorddrotten eier Husene. Ogsaa i det Tilfælde, at Leilændingen eier Husene, er det i Jorddrottens Interesse, at de bliver vedligeholdte; thi Husene er fornødne til Jordbrugs Bedrift, og forfalder Husene, kan denne ikke foregaa tilbørlig, ja det kan vel endog ske, at Bruket bliver øde; af denne Grund er det, at L. 3—14—33, giver Jorddrotten Ret til at købe efter Takst de Huse, Leilændingerne eier, dersom han flytter af Gaarden. Der er saaledes fornuftig Mening i, at Jorddrotten forpligter Leilændingerne til at vedligeholde Husene, ogsaa naar disse eier dem, saavel som naar de har Brugene i Arvesætte, skjønt Opfyldelsen af denne Forpligtelse i begge Tilfælde fornemmelig kommer Leilændingerne selv tilgode. Jeg skal tilføje, at paa Fordegods i Danmark, hvor Fæsterne eier Husene, bliver de i sine Fæstebreve forpligtet til at vedligeholde disse.

Det Faktum, at Røros-Godsets Leilænding i sine Byggeskrev er paabunden Forpligtelse til at vedligeholde Husene, afgiver saaledes ikke Bevis for, at Bærket eier disse, ligesaa lidt som det Faktum, at Spørgsmaalet om Eiendomsretten til Husene ikke er bleven reist førend omkring Aaret 1860, da Bærket brød den ældgamle Arvesættelse og indførte den Trafik, at sælge eller bort-

bygge ledige Brug til Høistbydende. Et tredie Bevis for Bærkets Eiendomsret, som under Proceduren af hin Sag anførtes af Bærkets Sagfører, turde befindes at være end mere uholdbart. Dette Bevis hentedes derfra, at Afgiften, Leilændingerne svarede, var saa lav, at den knapt udgjorde 1 Procent af Godsets Værdi (NB. nuværende Værdi med de af Leilændingerne beboede Huse.) Efterat have forklaret sig herom, siger Bærkets Sagfører: „Om det altsaa end ikke stod i hver eneste Byggeskrev, at Husene hørte Bærket til, saa maatte saadant statueres alligevel — og det er statueret gennem gammel Sædvane — idet Husene maatte betragtes som et Vederlag for de gunstige Betingelser, paa hvilke vedkommende Gaarde overdroges Leilændingerne.“ — Men dette Faktum, at Afgiften har været sat saapas lav, at den kun afgiver et passende Vederlag for Brug og Benyttelse af Jorden, i Forbindelse med det Faktum, at Leilændingerne selv bekofter Husene, kan vistnok med større Føie anføres som Argument for, at Bærket har erkjendt, at det ikke er berettiget til af Leilændingerne at fordrø noget Vederlag for Brug og Besiddelse af Husene og følgelig ei heller berettiget til den Fremgangsmaade, som siden 1860 er bleven brugt, ved Byggeskrev at tilegne sig Husene og afhænde dem tilligemed Jorden til Høistbydende uden Erstatning til den fratrædende Leilænding og hans Arvinger.

Mig forekommer det, at Hovedpunktet som ved Afgjørelsen af Tvistemaalet om Eiendomsretten til Husene maa komme i Betragtning, er dette, at Byggeskrevkontrakterne er indgaaet paa Grundlag af den fra ældgammel Tid heftaende Sædvansret, at Brugene skulde gaa i Arv i Slægten; det er under denne Forudsætning, at Leilændingerne har bebygget Røros Gods og paa egen Koftning opført Hundreder af Huse paa øde Tomter. Naar nu Bærket finder for godt at bryde denne tohundredaarige Sædvansret, og i dets Sted afhænder Brugene til Høistbydende, da synes det, at Eiendomsretten til Husene i Genhold til 3—14—32 maa tilkomme Leilændingerne*).

*) Efter at nærværende Afhandling var afgivet, er af fornævnte Kongelige Kommission meddelt mig følgende Oplysning, hentet fra Rigsarkivet: Under Auktionsforretningen den 20de Januar 1728, hvor Bærket blev Kjøber af endel Nybygningpladse og Engletter i Røros Præstegjeld, (det senere saakaldte Røros

Ifølge en af Bærket i 1802 afgiven Forklaring om Røros Jordegods, fandtes der paa den Tid ikkun 36 Brug med Huse, tjenlige til Vinterophold, men ifølge Opgave til mig af velkendt Mand, er der for Nærværende omkring 150 ordentlig bebyggede Brug, saa at altsaa et meget stort Antal værdifulde Huse er bleven opført i Løbet af de 2 sidste Menneskealder. Det er saaledes meget betydelige Værdier (formentlig mindst 40,000 Spd.) og tilvisse en Velsædssag af stor Betydning for de stakkels fattige Leilændinger, hvorom her er Tale.

Jeg gaar nu over til nærmere at omhandle Leilændingernes 3die Klagepunkt, at Bærkets Direktion fra omkring Aaret 1860 har brudt den fra Rørosgodsets første Tilblivelse bestaaende Sædvansret, at Brugene skulde gaa i Arv i Leilændingens Slægt, i Tillid til hvilken Ret Rørosgodset med stor Bekostning er bleven ryddet, opdyrket og bebygget af Leilændingerne, saa at dette Gods, der i 1728 blev kjøbt af Bærket for 1600 Spd. nu er anslaaet til en Sum af 70,000 Spd. Og dette Brud er skeet uagtet et i 1825 af Participantflabet skriftlig givet Løfte om, at denne ældgamle Sædvansret skulde fremdeles forblive bestaaende, et Løfte, der vistnok ikke var ganske ubetinget, men som Leilændingerne havde fuld Grund til at anse som bindende, medmindre tvingende Omstændigheder skulde gjøre det nødvendigt at bryde det.

Til Retfærdiggjørelse for dette Brud er bleven anført dette, at Indtægten man havde af Godset, var altsor ubetydelig, og Afgiften, som Leilændingerne svarede, altsor uforholdsmæssig lav. Hvorvidt denne Paastand er berettiget, vil jeg søge at belyse under den efterfølgende Fremstilling.

Som før nævnt blev Rørosgodset kjøbt af Bærket i Aaret 1728 for 1600 Spd. (2001 Rd. Cour.) Det bestod da mestendels af ubebyggede Engstetter og Volde, liggende spredte om i Almindingen, og var skildsat for 4 Spand 1 Dre 15 Mark. Ved en Taxationsforretning, foretaget

(Gods), anfører Bærket, at Husene tilhører Leilændingerne, som maa købe dem af sin Formand i Bruget, naar de bygges Jorden af Fogden. Husene fulgte saaledes ikke med i Handelen, og den selvsamme Praxis, at den tiltrædende Bruger kjøber Husene af sin Formand, har fundet Sted paa Godset lige indtil for en Snæs Aar siden.

i Anledning af Stattesforordningen af 13de December 1746, blev Godset værdsat til 2,400 Spd. (2,991 Rd. Cour.). Leilændingernes Afgift var i forrige Aarhundrede, saavidt det af Byggeskelder og Jordegodstrakter kan sees, saapas stor, at den gav en passende Rente af Kjøbesummen og dækkede Skattebeløbet, hvilket blev udredet af Bærkets Kasse.

I Anledning af Forordningen af 1ste Oktober 1802 om Erlæggelse af Jordafgift blev til Stattekommissionen af daværende Bergskriver Stopp afgivet en Fortegnelse over samtlige matriculerede Brug paa Røros Gods med Opgave over deres Høavl og Tærtverdi. Den hele Tærtsum udgjorde 5,500 Spd.; men det bemærkes, at Tærringen af Brugene i Pengeværd væsentlig havde Genlynt til Husene, og at, naar disses Værd ikke medtoges, vilde Tærtsummen blive betydelig mindre. Fortegnelsen ledsages af nogle almindelige Bemærkninger om Jordegodsets Beskaffenhed og Naturforholde, af hvilke Bemærkninger hidsettes følgende:

„Kun 36 af Bærkets Pladse, der er noget bedre end de øvrige, kan ansees som nogenledes faste Bopæle baade Vinter og Sommer.“

„Det Hø, som i Almindelighed avles paa den i Fæste havende Jord, er saa ubetydelig, at de havende høist nødvendige Kreaturer ikke kan underholdes i de 38 Uger af Aaret, som de maa holdes inde, uden ved Tilflugt af Hø og Mose, som dels kjøbes og dels samles hist og her i Fjeldene, hvilket altsaa ikke kan komme med i Beregningen over hvert Steds Avling.“

„Kun enkelte af de brugsgjørende Vænder holder Hest; de fleste har Oksen, fordi disse kan underholdes med mindre og ringere Foder.“

„Jordens Værdi kan ingenlunde jøvnføres med de Dollger, hvor Klimaet er mildere, Sommeren længere og Korn vokser; men maa ansees ganske anderledes. . . . De fleste af de nuværende Indbyggere staar og falder med Bærket, ja de nu beboede Pladse vil i Tilfælde af Bærkets Undergang næsten totalt blive øde og tabe al Værdi, især da det er en notorisk Sandhed, at den dyrkede Jord ikke engang giver Græs, saasnart den en 3—4 Aar savner Gjødsel.“

„De bortkøbede Pladse er paa Livstid overladt Brugerne for en med den ringe Jordbund passende Afgift.“

Det er jo rimeligt, at man i dette Dokument, eftersom Taleren var om Paalæg af Skat, har

vogtet sig vel for at skilbre med for lyse Farver, men de anførte Fakta, at kun 36 Plads var ordentlig bebygget for stadig Beboelse, at kun saa Opfyldere havde Raad til at holde Hest, at en betydelig Del af det til Besætningen fornødne Foder maatte kjøbes eller med Besvær hentes fra Udlaatter og Mosefjeld, og at den dyrkede Jord ikke engang giver Græs, naar den 3—4 Aar savner Gjødsel, — er noksom betegnende.

Angaaende Jordens usædvanlig magre og uproduktive Bestaafenhed, skal jeg tilføje den Oplysning, at naar man opdyrker Nyland til Eng, ansees det fornødent første Aar at paaføre 100 Læs Gjødsel pr. Maal og nogle Aar derefter, naar Jorden er vendt, atter 100 Læs. Sættes Gjødselen til en Pris af 1 $\frac{1}{4}$ pr. Læs, hvilket er labt regnet, faar man ud, at Gjødselkosten med at sætte 1 Maal Jord i ordentlig produktiv Stand er 40 Spd. Dette er Grunden til, at dyrket Jord staar i meget høi Pris paa Neros. Det er derfor ganske rigtigt, naar der i Dokumentet siges, at Pladsen er bortkøbt „for en med den ringe Jordbund passende Afgift“. Vi fordrer af Leilendingerne en Afgift, som svarede til fuld Rente af den opdyrkede Jords Værdi, vilde tilblive ikke være passende, men stride imod Ret og Billighed og hindre fortsat Opdyrkning; det vilde være at forlange at Leilendingerne skulde forrente til Værket den betydelige Kapital, de nedlagde i Jordens Opdyrking. Den Bortkøbningsmaade, som under saa ugunstige Naturforholde stemmer mest med Ret og Billighed, er den, som fra Godsets første Tilblivelse var praktiseret, nemlig Arvefæste, og dette saa meget mere som Leilendingerne selv bekoster Husene.

De store Stattepaalæg, som indførtes i Krigsaarene, havde tilfølgende, at Skatterne af Nerosgodset, hvilke fremdeles udrededes af Værket, blev betydelig forhøiet, saa at Afgiften af Fordegodset i den følgende Periode kun med en ringe Sum oversteg Stattebeløbet, ja det hændte vel endog i disse pengetranke Tider, at Afgiften ikke engang dækkede Skatterne. Dette var formentlig Grunden til, at Particiantsskabet i 1825 fattede den mindre vel bekendte Beslutning, at Nerosgodset, efterhvert som Brugene blev fæstede, skulde bortkøbes til Høiskyddende.

Denne Beslutning fremkaldte almindelig Stræk og Betyrklig blandt Leilendingerne, og de indgav til Particiantsskabet Andra-

gende om, at denne Beslutning maatte blive taget tilbage og Fæstet forblive uforandret som hidtil, i hvilket Fald de tilbød, at de samtlige for Eftertiden, fra Aaret 1826 at regne, vilde betale dobbelt saa stor aarlig Afgift, som den de nu svarede, imod at Værket vedblev, som hidtil, at udrede Skatterne. Motiverne, hvorpaa dette Andragende stiftedes, vil erfares af efterstaaende Uddrag:

„1. Vore i Besiddelse havende Eiendomme, som for en stor Del bestaar af ubetydelige Søterboliger og Engesletter ere af vore Forfædre sammelig opryddede i vilde Fjælde, senere af Witten vedligeholdt og tildels betydelig forbedret, i mange af os har endog betalt Formands Gjæld til Provianthuset i det visse Haab, at Nyttens deraf maatte høstes af beslagtede Efterkommere.“

„2. Husene ere bekostede af Nydningsmændene, og indtil denne Tid vedligeholdt af Vestdenderne, som dertil have kjøbt det fornødne Lømmet af Værket, hvilket gælder om samtlige Leilendinger undtagen nogle enkelte, som bor i Nærheden af Fæmundssøen, hvor Lømmestov findes.“

„3. . . Jordbrug er os uundgaaelig nødvendig, dels til Bopæle dels til Søterboliger; thi ligesom intet Brug kan forrettes uden Hø, kan Bergmanden heller ikke subsistere uden Kreaturer, efterdi Melken er Fundamentet i enhver Husboldning her, hvor intet Korn vokser.“

„4. I Forventning at Besiddelses- og Brugsretten vil vedblive som den har været i mere end 150 Aar, have vi med Lyst og Tilfredshed dyrket og forbedret Eiendommene; men under den Uvished, som nu vil finde Sted, maa al Fliid og Bindstibeligbed vælges til liden Fordel for Værket, som ikke kan blive tjent med forarmede og modløse Arbeidere og Brugsbønder, og til stor Ulempe for os og Familie, som eksponeres for ei alene at blive husvilde ved Familiefaderens Dødsfald, der lettelig og uventet kan indtræffe under vores med Fare forbundne Levebrød, men endog i saa Fald maa uden mindste vederlag overlade Frugten af mange Aars Fliid og Bindstibeligbed til en Vildfremmed . . .“

„5. Det har steds været en Trøst imod den skrøbelige Alderdom, en søkkellet Hjelbred og mulig Lemlæstelse i Værkets Tjeneste, at vi kunde gjøre Regning paa Pleie og Nøgt af en af vore bedste Børn ved at overlade disse vore Bopæle, eller og i Mangel af Børn at kunne dertil og i disse Sted frit antage Andre, som besad vores Tillid.“

Men nu er desværre disse gode Udsigter tabte; thi vi kan ikke vente en saadan Hjælp, naar vi sættes ud af Stand til at belønne Velgjerninger, hvorfor vi med dyb Kummer og Bedrøvelse maa tænke paa Alderdommen og den Tid, Kræfterne ikke tillader os at arbejde eller forsørge os selv."

"7. Frit Anbud paa de bygsellede Gieendomme vil give Afgang til Avindsbud, Høvedgjerrighed og altsens Chikaner, ja det er og muligt at mange paa Nørø og i dens Omegn Bøende, som ikke staar i fjerneste Forbindelse med Bærket, men blot søger sin egen Fordel, saavel som adskillige forlorne Lykkesøgere fra de omliggende Bygder, kan blive Høstbydende, i hvilket Tilfælde Bærkets egentlige Personale bliver husvild og kommer i Forlegenhed for de første Fornødenheder..."

"8. I de seneste 7 Aar er ingen nye Fæstebrev udstedt, men i Forventning af Besiddelsesretten vilde blive uforandret, er mange Afstaaelser, Ombytninger og Føderaadskontrakter indgaaede,*) som samtlige ere forbindende for Kontrahenterne, men da de ved den nu bestemte Forandring ikke kan opfyldes, bliver Tvistigheder og Processer uundgaaelige, ligesom Manges Velfærdsskilling derved kommer i Noorden, da Mængden ikke formaar at give Erstatning."

"For at undgaa alle disse Ulykker og vinde Haab om blidere Fremtidsudsigter tillader vi os herved underdanigst at ansøge, at de Herrer Participanter gunstig vilde tilbagefalde Beslutningen af 4de Juli sidstleden og derimod ædelmodig indvilge, at vi herefter som hidtil uforandret maa faa fæste, besidde og bruge Bærkets Fordegods i Nørø Sogn, hvorom vi nære det mest grundede Haab.

"Indvilges denne vor Ansøgning, vilde vi derimod fra 1826 Mars Begyndelse erlægge dobbelt saamegen Afgift aarlig, som vi nu svare, saavel af det bygsellede som ikke bygsellede Fordegods, hvorved de Herrer Participanter straks komme til at erholde en Indtægt, som dækker

*) Medens Bygselvilkaarene i Regelen forblev uforandrede, naar en Parcel gik over fra Fader til Søn, saa maatte denne købe sig Successionsret ved en inden Familien foretagen Værfattelse af Bygselieendommen. Stundom blev Successionsretten af Brugets Indehaver solgt til Ubeslagte; ogsaa Bytleshandel fandt undertiden Sted. (Eilert Sundt om Nørø Bærk 1850)

Skatterne og tillige giver en passende Interesse af den til Fordegods Indtægt anvendte Kapital."

Nørø d. 10de Septbr. 1825.

Paa samtlige Grubearbejders Vegne:

Anders Jeragen, Anders Andersson Nørøen,
m. p. P. m. p. P.

Paa samtlige Hytlearbejders Vegne:

Johu Lars Tøres, Paul Olsen,
m. p. P. m. p. P.

Paa egne og øvrige Brugsbønders Vegne i Nørø Sogn:

Criis D. Hortsoen, Peder Jensen Nordrevig,
m. p. P. m. p. P.

Til de høje Participanter i Nørø Bærk!"

Efterat Centralkommissionen herover havde meddelt sin Erklæring, afgav Participantstabet i en Generalforsamling den 18de December 1825 følgende Resolution:

"I Anledning af Ansøgningen af 10de Septbr. fra Bærkets samtlige Leilendinge i Nørø Sogn besluttedes:

Supplikanternes Ansøgning bevilges paa Bilkkaar, at de fra 1826 Mars Begyndelse betale dobbelt saamegen aarlig Afgift, som de nu svare, saavel af det bygsellede, som ikke bygsellede Fordegods. Fæsterne har at afholde alle med Fæstebrevets Udstedelse forbundne Omkostninger, men Fæstepengene bortfalde.

Skulde Omkostigheder i Tidens Længde indtræffe, som gjør det fornødent for Participantstabet at forandre denne af Velvillie for Supplikanterne nu fattede Beslutning, forbeholder det sig i saa Henseende sin Ret dertil, uden at denne Bestemmelse bliver til Hinder.

Hvilket herved kommuniseres Supplikanterne til fornøden Efterretning".

Nørø d. 8de Januar 1826.

Stopp,
Bergstriver.

L. S.

Det maa vistnok erkendes, at Leilendingernes Andragende om, at den mere end 150 Aar gamle Vedtægt om Arvefæste maatte blive bestaaende uforandret, — var støttet paa vægtige fuldgode Grunde, og at derfor ikke blot Velvillie mod Ansøgerne, men simpel Følelse for Ret og Billighed maatte tilfige Participantstabet at bevilge det og tage sin tidligere fattede Beslutning tilbage.

Ifølge denne imellem Participantflabet og Rørosgodsets Leilændinger indgaaede Overenskomst oppebar Bærket fra Aaret 1826 en aarlig Afgift, der saalænge Landstatten bestod, ydede det i ren Indtægt 8 a 10 Procent Renter af Indkjøbskapitalen og senere mere. Efter en Snæs Aars Forløb begyndte Bærket ved Bygsellebdighed at forhøje Afgiften og i Aaret 1850 lod det ved 3 Skjønsmænd udføre en nøiagtig Skyldsetning af samtlige Godsets 306 særskilt bortbyggede Parceller, og derpaa blev Afgiften fastsat til 18 Skilling pr. Skyldstilling, hvorhos Leilændingerne selv havde at udrede alle Statter og Dnera. Ved denne Ordning blev den Afgift, Leilændingerne havde at svare, betydelig forhøjet, saa at Bærket oppebærer omtrent 40 Procent Renter af sin i Godset nedlagte Kapital.

Ved den tilfølgende Lov om Revision af Matrikulen i Aarene 1864—66 foretagne Skyldsetning af Røros Herred, blev Rørosgodsets*) Matrikulskyld forhøjet fra 34 Dal. 88 Skill. til 36 Dal. 6 Skill. Godset bestod da af:

Forslag til ny Skyld.
 Jurustfogene, som er bevilliget
 til Bærkets Brug . . . 6 Dal. 24 Skill.
 Leilændingsgodset, 303 særskilt
 matrikulerede Parceller . 29 " 106 "
 Paa Leilændingsgodset var ialt

dyrket Eng 2,550 Maal
 naturlig Eng 560 "
 Høavl af Udlaatter 1200 Læs a 20 Bog.
 Samlet Høavl . . . 580 " " Rosoder.

Besætningen, hvoraf 40—50 Heste, var omtrent 1/2 Gang saa stor som det anførte Antal Rosoder, men denne Besætning kan kun sødes ved Hjælp af indkjøbt Hø og store Kvantiteter Mose.

Bygselgodsets 303 Parceller var af følgende Størrelse:

	Paa 1 Brug kommer:			
	gennemf. Skyld.	dyrket Eng. Maal.	naturlig Eng. Maal.	Høavl Rosoder
13 Brug . . .	61 Sk.	45	6 1/2	9,6.
36 do. . . .	34 "	28	4	6.
43 do. . . .	17 "	12	1 1/2	3.

*) Benævnelsen „Rørosgodts“ er i nærværende Afhandling bleven brugt enskyldig med Røros Bærks Bygselgodts, men Folket i Røros Bygd bruger under denne Benævnelse ogsaa at indbefatte de omtvistede i Herredets østlige Del liggende Støge.

211 Brug . . . 4 Sk. 2 1/2 1/2 1/2
 (for en stor Del Sætervold og Udfl.)

Da som tidligere nævnt, omtrent Halvparten af disse 300 Smaadrug er forsynet med Huse til stadig Beboelse, og der desuden haves en Mængde Sæterboliger og Hølader, vil det forstaaes, at Husene paa Bygselgodset repræsenterer en forholdsvis meget stor Værdi.

Herredskommisjonenens Skylddelingsprotokol har ikke Dpgaver over Brugenes Pengeværd, men af Ligningskommisjonen i Røros er Bygselgodset bleven værdsat til omtrent 70,000 Spd., hvilken Lægtværdi formentlig er nogenlunde rigtig, saalænge Bærket er i Drift og skaffer Udgang til stadig Fortjeneste for disse Smaabrugere. Samles i en Overfugt de til forskellige Tider satte Lægtværdier paa Godset, opført i runde Summer, udkommer følgende Resultat:

1728 kjøbtes Rørosgodts for 1600 Spd.

1746 tageredes det af Stattekommisjonen til 2,400 Spd.

1803 tageredes det med Huse af Bærket til 5,500 Spd.

1820 tageredes det af Matrikuleringskommisjonen til 14,000 Spd.

1850 tageredes det med Huse af Røros Ligningskommisjonen til 70,000 Spd.*)

Af disse Lægtier er den i 1803 af Bærket satte vistnok for lav, og den sidst anførte af Ligningskommisjonen satte maaste noget for høi, men det er utvivlsomt, at Progressjonen i Godsets Værdiforøgelse formedelst Opdyrkning og Bebyggelse især har været stor i dette Aarhundrede og navnlig siden 1825.

Denne overordentlige store Forøgelse i reel Værdi, som Røros Bygselgodts har undergaaet i Løbet af 1 1/2 Aarhundrede, skyldes vel at mærke alene Leilændingerne og især de to sidste Kilde. De har opryddet fra Odemark ca. 3000 Maal Jord og med stor Rosning opgjødset denne af Naturen usle strinde Jordmark, dels ved Indkjøb af Hø, dels ved aarlig at hente Tusinder Læs Mose indtil 1 a 2 Mil borte i Fjeldene, og de har paa egen Rosning opført og vedligeholdt adskillige Hundreder af Husebygninger. Paa Forbedringer af sine fjære smaa Brug har de arbejdet med en Iver og Bindstibedighed, som søger sin Mage, og i dem har de nedlagt sine mæisomme-

*) Se Gilert Sundts Beskrivelse over Røros.

ligt erhvervede Sparepenge i den sikre Tro, at de saaledes blev anbragt paa den mest frugtbringende Maade for dem selv og deres Æt efter dem. Med saa Ord, Leilendingerne har, ved sit Arbejde og sine Pengemidler omkøbt endel Engefletter og smaa Bønde, kjøbt af Bærket i 1728 for 1600 Spd., til et Jordegods af Værdi 70,000 Spd.

Jeg for min Del kan ikke sjonne, at Bærket har noget retfærdigt Krav paa at oppebære Renter af den betydelige Kapital, som ikke Bærket, men Leilendingerne har nedlagt i Godset; det synes mig derfor, at der ikke er skjellig Grund til at antage, at Afgiften er urimelig lav, naar den yder Bærket aarlig 40 pCt. Renter af den Kapital, som det har nedlagt i Godset.

Det maa derhos bemærkes, at den Afgift, Bærket har oppebaaret af Leilendingerne, ikke er den eneste Indtægt, vistnok ikke engang den betydeligste Indtægt, det har havt af sit Byggeselskab. Dette har nemlig lige fra først af været bortkøbt til Grube- og Hyttearbejdere og til Bønder, som forretter Kjørsel, Kullebrug og anden Drift for Bærket. Det er klart, at Bærket vilde være kommen til at betale højere Priser for Kjørsel og anden Drift, dersom disse Arbejder udelukkende var bleven udført af Bygdens mere fjernt boende Selveiere og udenbygds Bønder. Og hvad Grube- og Hyttearbejderne angaar, siger Silert Sundt i sin Beskrivelse over Nørø: „Alle Mennesker fra Bærksarbejdernes Koner indtil deres øverste Chef, den administrerende Direktør forklarede mig, at den Arbejderfamilies Stilling var yderst ussel, som ikke ved Siden af Fortjenesten af Bærket ogsaa havde noget Jorbrug“. Den indirekte Indtægt, som Nørøgodset har ydet Bærket gennem besparet Arbejdsløn, er vistnok af større Betydning end den direkte Indtægt, der er indkommen ved Aarsafgiften. Denne Tale, som er bleven ført fra Bærkets Side, at det ikke har havt nogen rimelig Indtægt af sit Jordegods, turde saaledes ved nærmere Granskning findes ubeslægt.

Som forhen oplyst blev i Aaret 1850 paalagt en betydelig Forhøielse i Aarsafgiften af Jordegods, netop 25 Aar efterat den var omkøbt. Overenskomst med Leilendingerne var indgaaet, ifølge hvilken disse paatog sig at betale dobbelt saa stor Aarsafgift, som de var forpligtede til, under Betingelse af, at den hidtil havde Besiddelses- og Brugsret til Bærkets Jordegods i Nørø

skulde forblive uforandret. Det er saaledes ikke at undres over, at denne Forandring i Leilendingernes kom Leilendingerne ubenet, og at de uvilligt underkastede sig dette betydelige Paalæg. Men Bærket lod det ikke længe bero hermed; fra omkring Aaret 1860 indførte det, som før nævnt, den Traaft at bortselge, bortleje eller bortforpagte de byggeselskabs Brug til Høstbydende og brød saaledes fuldstændig den i flere Hundrede Aar bestaaende Aarvæstefest og det af Partici-pantstabet i Resolution af 18de Decemder 1825 samtlige Leilendinger givne Tilfagn, at de her-efter som hidindtil „uforandret maatte saa fæste, besidde og bruge Bærkets Jordegods i Nørø Sogn.“

Participantstabet forbeholdt sig vistnok Ret til at forandre denne Resolution, „hvis der i Tidens Længde skulde indtræde Omstændigheder, der gjorde det fornødent“; men det er ikke bleven oplyst, at nogen Omstændighed af denne Art er indtrædt i Tiden omkring Aaret 1860; thi den Omstændighed, at det omtrent paa denne Tid skede, at Nørøgodsets Forvaltning kom i Sagførerhænder, og at en tidligere Sagfører (nu Stifts-overrets-Rådesfor) fik megen Indflydelse i Overdirektionen, kan formentlig ikke siges at gøre det fornødent, at bryde det givne Tilfagn, ophæve den fra ældgammel Tid bestaaende med Ret og Villighed stemmende Bortafningsmaade og indføre en ny imod Ret og Villighed stridende Skik; men sandsynligt er det, at denne Omstændighed har en væsentlig Skyld i, at saa er steet. Om denne Bestyrelsens Færd grunder sig paa en af Participantstabet i en Generalforsamling fattet Resolution, er ikke bekendt; ialfald er en saadan Resolution ikke bleven Leilendingerne kommuniceret.

Ved denne Traaft, at afhænde de byggeselskabs Brug til Høstbydende, tilegner Bærket sig med et Slag hele den Kapital, som Leilendingerne i Tillid til den fra ældgammel Tid bestaaende Vedtægt om Aarvæstefest under 1½ Aarhundrede har nedlagt i Godsets Opdyrking og Bebyggelse, en Kapital, der vistnok er mangedobbelst saa stor som den, Bærket har nedlagt i dette Gods. Om Leilendingerne ikke vil forjages fra disse Brug, som de og deres Forfædre har ryddet, opdyrket og bebygget, maa de betale dem i dyre Domme; Priserne strues op i det højeste Lager, som Sagfører-Rådet og Rutine

formaar. Herom gives der i et af Leilænderne til Regjeringen indgivet Andragende følgende karakteristiske Skildring:

„I Begyndelsen troede Folk ikke, at det kunde være Alvor, da en naturlig Følelse tilfagde dem, at hvad man havde erhvervet ved Arbejde og Ublæg, det havde man Ret til. Men efterhvert som en Bygjelplads blev ledig, stillede den til offentlig Auktion for at sælges til Odal, bortforpagtes paa kort Tid eller bortbygges til den, som bød den høieste Landstyld og Fæstepenge; og blev der da intet Bud gjort, vankede der en Overflod af Prokuratortrudseler. Hjalp ikke dette, blev Auktionen udsat, hvorpaa Bedkommende, som havde sat sin Lid til Arvesæfte, i Mellemtiden venstabelig underrettedes om, at nu er der skeet saa og saa høit Anbud paa den afdøde Faders eller Moders Bygselgaard, og derfor maa Du gjøre Overbud, om Du vil have den. For dem, som da hverken vilde eller kunde lade sig kaste paa Dør i sine egne Huse, var der saa intet andet Raad end at gjøre Overbud. Men, om Forladelse! Nogle Maanedes senere hed det: „Dit Bud blev ikke approberet, derfor maa Du forhøje det med 100 Spd. eller saa, for at det kan blive antaget; jeg sagde jo forud, at Dit Anbud var for lavt.“ Men Approbationen var nok ikke endda at erholde, før Anbudet var forhøjet baade anden og tredje, ja fjerde og femte Gang. Tredie Nogen under disse Omstændigheder Frygt for, at han maatte ingen Approbation fik, saa blev sagt: „ja stakkels Mand, jeg synes rigtig Synd paa Dig, jeg skal hjælpe Dig alt, hvad jeg kan.“ Spurgte saa Bygselmanden, hvem det var, der saadan i Hemmelighed gjentagne Gange overbød ham, saa svarede der: „Du kan vel skjønne, jeg ikke har Lov at sige Dig det, da jeg derved kunde komme til at sætte Splid imellem Folk.“ Bøvede nogen at gjøre Indbendinger mod denne Fremfærd fra Bærkets Side, t. Ex.: „Loven siger jo, at naar Leilænderen opfører et Hus paa egen Bekostning, da tilhører det ham“, blev der svaret: „læg Husene paa Din Nakke og tag dem med Dig, naar Du blir jaget bort fra Bygselen“, — hvorpaa der siden fulgte Trudsel med Straffeanstalter, grove Straffepædikener, Søgmaal og Domsfældelse for at have bortført saadanne Huse.“

„En saadan Fremfærd med Bygselgodssets Afhændelse kan da vel ikke andet end ophidse Gemytterne imod Bærkseierne og Bestyrelsen!“

Bærkets Færd, at bryde den flere hundredeaarige Sædvansret om Arvesæfte og tilegne sig hele den Kapital, som Leilænderne i Tillid til denne Ret har nedlagt i Jord og Huse, og saa aagre til den yderste Grændse med dette Forde-gods, er vistnok et indbringende Foretagende og en letvindt Maade at berige sig paa sine fattige Leilænderes Bekostning; men hæderligt og værdigt kan det ikke kaldes, allermindst før et rigt og mægtigt Bolag*) med en quasi-offentlig Bestyrelse. Denne Handlemaade tager sig saameget behyrdeligere ud, som Bærket i det foran omtalte officielle Dokument til Skattekommissionen 1803 selv har forklaret, at Nørø Gods paa den Tid, Husene iberegnet, kun var værd 5500 Spd., at der kun fandtes 36 Huse, som var skiftet til stadig Behovelse, at Høavlen af Bygseljorden var ubetydelig og ganske utilstrækkelig for de havende høist nødvendige Kreaturer og at Naturforholdene for Jordbrug i det Hele var saa ugunstige, at de beboede Pladse i Tilfælde af Bærkets Undergang „vilde blive næsten totalt øde og tabe al Værdi“. Bærkets Direktion er saaledes fuldt vidende om, at Godssets nuværende mangedobbelte større reelle Værdi skyldes Leilænderernes sjældne Vindstikbelighed og betydelige Kapitaludlæg, og fuldt vidende om, at i Tilfælde af Bærksdriftens Ophør, hvortil der flere Gange har været Ud-sigt, vil største Delen af disse bittefmaa Brug, om just ikke tabe „al Værdi og blive næsten total øde“, saa dog synke betydelig i Værd under den Pris, Bærket nu driver dem op i, og følgerlig Opsidderne, for en stor Del Bærkets mangeaarige Arbejdskraft, blive i Bund og Grund ruinerede.

Jeg kommer sluttelig til Leilænderernes 4de Klagepost: At Bærket i den senere Tid og i Særdeleshed i de sidste Aar har paalagt dem at udføre Pligtarbejde i overlags stor Mængde af forskjellig Slags, saasom: Tømmerhugst, Flodning, Kulleverance, Malmkjørsel, alt for en lavere Arbejdsløn, end hvad der maa betales efter fri Afkord.

Tidligere var det saa, at ikke blot Opsid-

*) Af sidste Aars Skatteligning i Trondhjem, sees, at Nørø Bærks Participantstab antages at have en aarlig Indtægt stor 30,000 Spd. Dets Færd imod sine fattige vindstikbelige Leilænderer minder om Parabelen om den rige Mand, som tog den fattigste eneste Lam.

derne i Nørø's Sogn, men ogsaa endel Bønder fra de tilgrændsende Herreder søgte Erhverv ved at forrette Kjørsele og anden Drift for Bærket; Arbejdspriserne var ens for Leilændinger og Fste-Leilændinger, og denne Anledning til Erhverv blev søgt som et Gode. Men i den senere Tid er Forholdet blevet helt forandret; Alminden har mere og mere faaet Diet op for, at det var fornuftigere og mere lønsomt at lægge sig paa Kvægstel og Smøravl, og har derfor lagt af disse Kjørsele for Bærket. De senere Aars høie Hestepriser har ogsaa virket til at Hesteholdet er blevet indskrænket, og i det sidstforløbne Aar har Jernbaneanlægget i Gulbdalen aabnet Afgang til større Arbejdsfortjeneste end den, Bærket byder. Dette tilsammen har havt til Følge, at Bærket i den senere Tid ikke har kunnet faa udført Kjørsele og anden Drift frivilligt for de Priser, det vil betale, og det har derfor grebet til den Udvei at udligne disse Arbejder paa sine Leilændinger, og det i en meget stor Maalestok. Til nærmere Forklaring desangaaende hidsettes følgende:

Under et Ophold paa Nørø's i Høsten 1873 foretog jeg en Dag en Reise udigjennem Bygden til Feragen Sø. Samme Dag var 11 Leilændinger, boende i dette Strøg, bleven tilfagt at møde ved Søndrevig (ved Fjæmundsjøen) for at modtage Udoisning til Hugst, Fremdrift og Flodning af Tommer og til Kulleverance for det kommende Aar, og af Skovbetjenten, som bragte Tilfigelsesordren, var bleven sagt dem, at der af de nævnte Arbejder skulde præstieres 25 Tyloter Tommer og 35 Læster Kul af Bygselmænd, som sødte 1 Hest, og 40 Tyloter Tommer og 70 Læster Kul af dem, som sødte 2 Heste. De 11 tilfagte Opsyddere holdt tilsammen 14 a 15 Heste, følgelig blev det samlede Pligtarbejde ca. 350 Tyloter Tommer og 490 Læster Kul. Men den nævnte Besætning kunde langt fra ikke sødes af Bygseljordens Aal; de angjeldende Opsyddere besad endel Odelsjord og brugte meget Mosefoder; Bygseljordens samlede Skyld var ifkun 2 $\frac{1}{2}$ Skylddaler. Følgelig kommer paa 1 Skylddaler 125 Tyloter Tommer og 175 Læster Kul, hvilket beregnet i Dagsværk kan ansættes til ca. 450 Mands- og 230 Kjørselebagværk pr. Skylddaler.

Denne Tilfigelsesordre havde tydelig sat Bedkommende i stærk Sindsbevægelse og fremkaldt Uvillie og Stræf. Flertallet af disse Bygselmænd havde efter Sigende aldrig givet sig af med Flodning og Kulbrænding; en af disse Smaa-

brugere var gammel og ikke arbeidsfør og følgelig nødt til at leie andre til at udføre alt det ham ilignede Arbejde, og samtlige forklarede, at det var ganske umuligt for dem at præstere det forordrede Arbejde uden ved Hjælp af leiede Folk, og disse leiede Arbejdere maatte de give høiere Betaling baade for Hugst, Flodning, Kjørsele og Kulbrænding, end de Priser, Bærket betalte dem*).

De tunge Kjørsele med Malm fra Gruben til Smeltehytten har tidligere altid, ifølge Lov af 12te September 1818 § 7, været bortsat ved Licitation, og de, som gav sig af med disse Kjørsele, anskaffede sig store Heste, da de fandt, at de almindelige smaa Heste ikke var stiftet til dette Brug. Men i de senere Aar har Bærket fundet for godt ogsaa at udligne disse Kjørsele paa Leilændingerne, hvilke paa sine smaa tarvelige Brug kun holder smaa Heste; ja Bærket har endog lignet paa Leilændingerne Malmkjørsele nede i selve Gruben, hvortil smaa Heste ere ganske ubrugbare. Og disse tunge Kjørsele paalægges ligeledes i stor Skala, saa at Leilændingerne ogsaa af denne Grund nødes til at leie Kjørehjælp, hvilken de maa betale med høiere Priser, end de selv faar af Bærket. Af Malmkjørsele mellem Stovvartsgruben og Smeltehytten er der bleven udlignet 120 Skpd. paa Bygselmænd, som søder 1 Hest, og det Dobbelt, naar der sødes 2 Heste; Kjørseleveien er $\frac{7}{8}$ Mil. Beregnet efter Matriculskylden bliver det ca. 130 Malmkjørsele-Dagsværk pr. Skylddaler.

Til det her Forklarede skal jeg tilføie den Oplysning, at Pligtarbejde paalægges, om det end kun er en Sætervold eller en Udslaar, som Bedkommende har i Bygsel af Bærket, og det er slett, at Kjørsele er bleven paalagt Bygselmænd, som har saa ubetydelig Jord, at de slett ikke holder Hest, saa at de har maattet leie Hest, for at faa udført dem.

Denne Methode at staffe sig Tommerhugst, Flodning, Malmkjørsele og Kulleverance udført for billig Pris ved at udligne alt dette paa Leilændingerne i større Maalestok, end de kan overkomme at udføre ved egne Kræfter, og lade det

*) Efter Sigende skal angjeldende Leilændinger have anholdt hos Bærkets Direction om Afslag i det forordrede Quantum Brugsarbejde, men om det er bleven tilfæaet, er mig ikke bekendt.

være deres Sag at leie de fornødne Arbeidsfolk og af sin Lomme betale en Del af Arbeidslønnen, — er ganske eiendommelig. Bisfelig bliver Leilendingerne ogsaa paa andre Godser paa flere Maader forurettet og forfordelt, men denne Maade at lukrere paa de fattige Leilendingers Befolkning er, saavidt vides, ikke praktiseret af nogen Anden i vort Land end af Direktionen for Nørø, Bærts rige og mægtige Particiantstab. Hvad Pligtjorsler angaar, er det dog saa, at denne Leilendingsplage er bleven drevet mest ubarmhjerligt af Interessentstabet, som eier det Mestste Gods i Stærdalen*); men dette Interessentstab bestaar for 3 Fjerdepartier af de nuværende Dverdirektører for Nørø Bærk.

Direktionen for Nørø Gods har fundet den omhandlede Methode saa profitabel, at den har besluttet under de nuværende vanskelige Tider for at faa billige Arbeidsfolk, ikke at sælge byggesedige Brug, men bortlejer eller bortforpagter dem. Den har da ogsaa sørget for i alle Leilendingskontrakter fra den senere Tid at faa ind den despotiske Bestemmelse, at hvis Brugeren forser sig i nogen Post mod Kontraktens Bestemmelser, blandt hvilke ogsaa findes den, at han „skal være hørig og lydig“, har han forbrudt sin Brugsret og er pligtig at fravige og ryddiggjøre Eiendommen uden Opsigelse eller Oppebielse af Færedag.

Min Redegjørelse om Leilendingsforholdene paa Nørø Bærts Gods er nu ført til Ende; jeg slutter den med et Resume af følgende Hovedpunkter:

At Bærket paastaar at besidde Eiendomsret (ialfsalv Ene-Brugsret) til de i den østlige Del af Nørø Præstegjeld beliggende Stove, hvilke udgjør den tilbageværende Del af den Staten tilhørende Almindingsskov, som ved Bærkets Oprettelse strakte sig over største Delen af Nørø Præstegjeld.

Bærket sælger Tømmer af disse Stove saavel til sine Leilendinger som til Herredets øvrige Beboere, og i de sidste Aar har det ogsaa solgt store Kvantiteter Tømmer til Jernbanen.

At Nørø Herred ikke kan faa Tømmer til Husfornødenhed andetstedsfra end disse omtvistede Stove, hvisaarfaa det er af største Vigtighed for Nørø Bygd, at Spørgsmaalet om Bestaaenheden

af Bærkets Ret til disse Stove bringes paa det Nene. Eiendomsretten til dem vil give Bærket Monopol paa Tømmerhandelen i Nørø Herred.

At Bærket, siden det i Aaret 1728 blev Eier af Nørø Gods, har tilegnet sig Eiendomsret til Bladse, som siden den Tid er bleven ryddet i Nørø- og Nendalens Almindinger.

At Nørø Gods, da Bærket i 1728 kjøbtes af Staten for 1600 Spd., mestendels bestod af endel ubebyggede Engesletter og smaa Bolde liggende spredt om i Almindingen. At Godset i det 1¹/₂ Aarhundrede, som er forløbet siden den Tid, er med stor Flid og betydelig Kapitaludlæg af Leilendingerne bleven opryddet, opdyrket og bebygget, saa at det for Nuværende er anslaaet til en Værdi af 70,000 Spd.

At Husene paa dette, for Tiden af ca. 300 smaa Parceller bestaaende, Gods er beboet af Leilendingerne og udgjør en større Værdi end Jorden. Tømmeret til disse Huse, der for Størstedelen er hugget i Statens Alminding, har Leilendingerne kjøbt af Bærket og betalt efter fuld Værdi.

At det fra ældgammel Tid har været fast Skik, at de byggede Brug skulde gaa i Arv i Byggesmandens Slægt for en billig, i Regelen usorandret Afgift, der var fastsat saa, at den gav Bærket en passende Rente af den i Godset nedlagte Kapital. Dens Bortfæstningsmaade er under de herværende i højeste Grad ugunstige Naturforholde den mest passende og med Retfærdighed og Billighed overensstemmende, saameget mere som Leilendingerne selv helt og fuldt bekofter Husene, der, som før nævnt, udgjør den større Part af disse Smaabrugs Værdi.

At det er paa Grundlag af denne ældgamle Arvesæstift og i Tillid til dens usorandrede Bestaaen, at Leilendingerne har nedlagt sit Arbejde og sine Pengemidler i Godsets Opdyrkelse og Bebyggelse.

At Bærket fra omkring Aaret 1860 fuldstændig har brudt denne ældgamle Arvesæstift og istedet indført den Træft at afhænde byggesedige Brug til Høistbydende, hvorpå Bærket med et Slag tilegner sig hele den Kapital, som Leilendingerne i Tillid til Arvesæstiftet i ca. 200 Aar har nedlagt i Jord og Huse, hvilken Kapital er mangedobbelt saa stor som den Bærket har nedlagt i Godset.

At Bærket i den senere Tid, og navnlig de sidste Aar, for at skaffe sig sin Drift i Stov og

*) Se nærmere herom mit Skrift om Leilendingsagen (Dof. No. 47, 1876).

ved Gruber udført for billig Pris, har benyttet den Methode at udligne Tømmerhugst, Flodning, Kulleverance og Malmtjersel paa sine Leilændinger, og dette i en saa stor Maalestok, at disse Smaabrugere, der ei har Naad til at holde Tjenere, ikke har kunnet udføre dem uden ved Hjælp af leiede Arbeidsfolk, som de maa betale høiere Arbeidsløn, end de selv faar af Værket. Denne Methode er bleven dreven saa vidt, at det er fleet, at der pr. Skjoldaler er bleven udlignet for Aaret Tømmerdrift og Kulleverance svarende til over 400 Mand- og 200 Rjælsedagværk. *)

At Værket endelig i de sidste Aar har nægtet Leilændingerne at faa Livsfæste og istedet nedfat dem paa Aaremaal, samt forpligtet dem til, i Tilfælde at de forser sig i nogen Post mod Kontraktens Bestemmelser, at fravige Bruget uden Dypsigelse eller Dppebielse af Faredag.

Det er aabenbart, at her foreligger et trængende Krav paa en Reform, og det særegne Forhold, hvori Nørø's Værk staar til Staten**), giver formentlig Statsmyndighederne en særegen Ret til at ordne Forholdene paa Nørø's Gods, som ikke have overfor Gierne af andre Godser. En Præcedens herfor have i Lov om Nørø's Værk af 16de Septbr. 1818 § 14, hvor der blandt andet foreskrives, at Centrakommissionen paa Nørø's skal indkomme med Forslag om, hvorledes Værkets Bygsegods kunde blive til større Nytte for Participantstabet end hidtil***). Er Staten berettiget til ved Lov at foreskrive Participantstabet, at det skal søge at skaffe sig større Indtægt af Nørø's Bygsegods, saa maa den end mere være berettiget til at foreskrive Participantstabet

*) At præstere denne uhyre Arbeidsmængde har dog Leilændingerne neppe formaaet.

**) Værket nyder som bekendt den store Begunstigelse, at Statsstove af flere Kvadratmiles Udstrækning er bevilliget det til Brug, dels uden nogen Godtgjærelse dels med en ubetydelig aarlig Pengeafgift. Denne Brugsret i Statens Stove blev tilstaaet paa en Tid, da Staten fik et anseligt Vederlag derfor i Form af Robbertiende, og under Forudsætning af at denne Afgift skulde svares. Denne Tiendeafgift har Staten i de sidstforløbne 20 Aar undladt at gjøre Krav paa, hvis Følge den Begunstigelse Værket nyder af Staten repræsenterer en aarlig Indtægt af adskillige Tusinde Speciesdaler.

***) I sit Skrift om Nørø's Værk bemærker Overt Sundt, at den her omhandlede Forskrift saavel som hele Loven af 12te September 1818 om Nørø's Værk vel kun var en Lovskraft givende, Sanction af et i Trondbjem og paa Nørø's udarbejdet Forslag.

at indskrænke sine Fordringer om Indtægt af Bygsegodset indenfor Retfærdighedens og Rimelighedens Grændser. Idet jeg gaar ud fra denne Forudsætning, vil jeg i Retfærdighed udtale, at den hensigtsmæssigste og med Ret og Billighed mest stemmende Maade, hvorpaa Leilændingsforholdene paa Nørø's Gods vil ordnes, som Sagerne nu staar, formentlig er denne: at Bygselbrugene snarest mulig sælges til Indehaverne eller deres nærmeste Arvinger efter Tægt af uvillige Mænd, hvorved følges den Regel, at Husene paa Godset, der samtlige er bleve opførte og vedligeholdt paa egen Kolding af de nuverende Indehavere og nærmeste Forfædre, skal ansees som Leilændingeres Eiendom, saa at Intet betales i Vederlag for disse. Summen, der vil udkomme ved Salg paa denne Maade, vil formentlig udgjøre et Beløb, der er mer end det tyvedobbelte af den Rjælsesum, Værket har betalt for Godset, hvilket maa kaldes en ganske valket Avance for Værket, der intet har kostet paa Godset og under sin Eiendoms tid har oppebaaret en Bygselafgift, der gav en pen Rente af Rjælsesummen samt ved Siden deraf har haft en betydelig indirekte Indtægt af Godset i Form af besparet Arbeidslønning.

Nørø's Leilændingsgods's Historie er, som jeg i mit Hovedskrift om Leilændingsagen har fremhævet, i særegen Grad lærerig. Godset er kun et Par Hundrede Aar gammelt, og Forholdene kan saaledes lettere overflues; dets Historie egner sig derfor særlig til at belyse, at det Retforhold, som opstaar mellem en Godseier og hans Leilændinger, er væsentlig forskjelligt fra det Forhold, som opstaar mellem en Forpagter og Gieren af en enkelt Gaard, der faar istinde for en Tid at borleie den til en Mand, der ikke igjennem sine Forfædre staar i noget som helst Forhold til den angjældende Gaard. Disse to Forholdsholder kan ikke parallelliseres og ikke reguleres eller bestemmes efter samme Retregler uden at begaa Uretfærdighed.

Nørø's godsets Historie egner sig fortrinlig til at klargjøre Sandheden af den Sats, som for en Snes Aar siden blev udtalt af to af Danmarks høitagtede Lovkyndige og Statsmænd*) under Behandlingen af et Lovforslag om Fæste

*) Statsraad Bang, daværende Indenrigsminister, og Statsraad Prof. juris J. C. Larsen, i flere Aar Præsident i Rigsdagen.

forholdets Afløsning i Danmark, en Sats, som ogsaa har sin fulde Gyldighed med Hensyn til Leilændingsforholdet i vort Land. Satsen var denne: Hvis man uden videre vilde ophæve Fæstetvungen (Godeiserens Forpligtelse til at bortfæste sine Bøndergaard paa de i Loven om Fæstebønder forestrevede Billaar), saa vilde man derved begaa en strigende Uretfærdighed imod Fæstebondestanden i sin Helhed; denne vilde derved paa engang tabe de Fordele, Lovgiveren udtrykkelig har erkendt som denne Stands Ret. (Wang)... „Det vilde være en strigende Uretfærdighed, om Fæstebønderne skulde drives tomhændede bort fra de Jorder, som de har opdyrket, eller nødes til at holde sig paa dem under saa byrdefulde og trykkende Billaar, som dog tilsidst vilde føre til deres Forarmelse og Undertrykkelse og tilintetgøre den Velstand og Selvstændighed, hvortil Lovgivningen har villet, at Bønderstanden skulde kunne høre sig op“. (J. E. Larsen).

Dette har desværre vort Lands nyere Tids Retslærde ikke forstaaet, fornemmelig vistnok som

Følge af Mangel paa nyere praktisk Bekendtskab med det Retsforholds Natur, som vor Leilændingslov gaar ud paa at ordne. De forstod ikke dette, da de efter nogen Tids Meningsfrib for en 30—40 Aar siden kom overens om, at vor Leilændingslov ikke længer skulde gjælde i den Betydning, hvori den var givet, som en i det Væsentlige obligatorisk Lov, der ved ufravigelige Forrifter betryggede Leilændingerne Brugsretten paa billige og retfærdige Billaar, — men efterdags kun skulde gjælde som deklaratorisk. De forstod vistnok ikke ret, at de ved at fatte denne Beslutning, at Leilændingsloven skulde være ophævet som obligatorisk, og forkynde dette fra den juridiske Kærestol og fra Dommerstødet, i væsentlig Mon hidrog til at undergrave Tusinder af flittige og hæderlige Medborgeres Belfærd og Livslykke, prisgav dem for og legaliserede en Behandling af dem fra Godeiserens Side, der med fuld Ret kan karakteriseres som en strigende Uretfærdighed.

Udskrift

af Nørros Sørenskriveries Pantebog No. 6 forsaavidt Efterstaaende betræffer.

Fæstebrev.

No. 2 b. 16 SKIL.
1872.

Da Bernt Pedersen Sollid, som af Overdirektionen for Nørros Kobberværk den 9de Januar 1869 er bevilliget Byggesel paa Matr.-No. 130, Løbe-No. 214 til t. 5 Svartvigen ved Ferragen i Nørros Herred — har betalt Indfæstning 77 (syv og sytti Speciesdaler), saa fæstes ovennævnte Eiendom Svartvigen til ham for hans og Kones Levetid paa Betingelser, som indeholdes i her vedhæftede trykte Schema.

I Centralkommissionen, Nørros den 30te Marts
1872.

Jac. Friis. Falch. A. Olsen.
Karl Rønning.

Betingelser

paa hvilke Nørros Værks Eiendom Svartvigen, en Del af Matr.-No. 130, Løbe-No. 214, nemlig Littera t. No. 5, er bygget til Bernt Pedersen Sollid.

1. Leilændingen betaler i aarlig Landstyd 4 Spd. 60 SKIL., der erlægges inden hvert Aars Udgang, saa erlægger han og alle Eiendommen og dens Bruger paahvilende Skatter, Byrder og Udredelser af hvad Navn nævnes kan.
2. Leilændingen pligter forsvarligen at dyrke, samt efter Evne rybde og forbedre Jorden, han maa ikke bortføre Gjødsel eller Fourage fra Eiendommen og heller ikke uden speciel Tilladelse affodre Markeslaatterne oftere end hvert andet Aar.
3. Han skal holde Gaarden forsynet med de nødvendige Huse samt holde Bygninger og Gjerder i aabodsfri Stand. Lader han Huse

Vedlegg 10: Festekontrakt 1924.

Kilde: Statsskogs arkiver

n

F. Skf. I. Nr. 38
1925

F e s t e k o n t r a k t .

I henhold til Skogdirektørens skrivelse av 3dje desember 1924 meddeles herved at den fornyet feste på rydningsplassen "Liggen", som ved Rendalskomiteens foretatte utvidelse utgjør 26,5 dekar, beliggende ved Liggen, Rendal nordre statsalmenning, Engerdal herred. Festsæt meddeles på følgende vilkår:

1. Festet gjelder for et tidsrum av 10 ar fra 1. januar 1924 & regne.
2. I årlig avgift erlægges kr. 10,- - ti kroner - som innbetales til skogforvalteren i Femund innen hvert års utgang første gang i 1924
3. Festet medfører ingen annen bruksrett i statsalmenningen enn havnerett for de kreaturer - gjet undtatt - som vinterfôdes på parsellen, samt rett til efter utvisning å ta ved til husbehov av løvtrær, verdiløst tørt, nedfall eller avfall efter hugst.
4. Festeren erholder i almenningen gratis utvist det forøvdne trevirke til første gangs opførelse av huser og gjereider på parsellen. Husene skal i løpet av festetiden holdes assureert i landets almindelige brandforsikringsinretning.
5. Festeren bærer de med festekontraktens utferdigelse og tinglesning forbundne utgifter.
6. Overtredelse av festeetingelsens medfører festets fortabelse.

Vedtas:
Femund Skogforvaltning 8 desbr. 1924
Kopieret den 5/1 - 1925

Sålange der på den festede parsell hviler nedskrivningsbidrag av bevilgningene til fremme av samfundsnyttig boligbygning, kan fra grunneierens side:

1. Festeforholdet ikke sies op.
2. Festeavgiften ikke forhøies samt
3. Tomten ikke kreves ryddiggjort

Uten samtykke av vedkommende regjeringsdepartement, som i tilfelle av festedighet er berettiget til å anta ny fester, hvis dette er nødvendig.

Tinglyst 15/6 1925.
Femund Skogforvaltning 8 desbr. 1924

Vedlegg 11: Vedtak angående salg av bygselsbruk 1984.

Kilde: Statsskogs arkiver

12.6.1984

5

DIREKTORATET FOR STATSKOGS

STYREMØTE I DIREKTORATET FOR STATENS SKOGER 18. JUNI 1984

Til stede:

Styrets formann
Styrets nestformann
Styremedlem

"
"
"

Dessuten møtte:

Statsskogsjef
Direktør

"
"

Kontorsjef

Møteleder:
Referent:

45/84 Rendalen statsallmenning. Salg av bygselsbruk

Vedtak:

1. Bygslere som bor på brukene og selv driver dem, eller som ønsker å drive dem, tilbys å kjøpe sine bruk.
2. Bygslere som bor på brukene, men som ikke ønsker å drive dem, tilbys å kjøpe passende hustomt for bebyggelsen.
3. Bygslere som har fraflyttet brukene, eventuelt deres etterkommere, tilbys å kjøpe en passende hustomt for bebyggelsen.
4. Når det er aktuelt å selge hustomter, pkt. 2 og 3, avvikles bygselforholdet og den friggjorte jordbruksjord disponeres til jordbruksformål i samråd med jordbruksmyndighetene.
5. Prisen ved salg av bygselsbruk berignes ut fra arealenes verdi som skogsmark til dyrking.
6. Det selges ikke skog til brukene. De bruk som etter eventuelt salg fortsatt blir drevet som jordbruk, beholder full allmeningsrett.
7. Kjøperne har adgang til å betale 1/5 av kjøpesummen kontant, mens resten betales avdragsvis over 10 år. Restkjøpesummen forrentes etter den til enhver tid gjeldende rentesats, p.t. 13,5% p.a. Renten betales forskuddsvis.
8. Før direktoratet fremmer tilbud om salg, legges saken fram for Landbruksdepartementet.